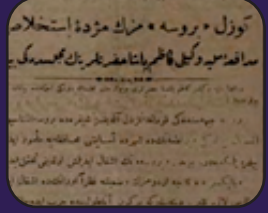
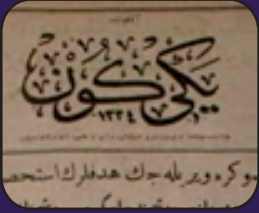

TÜRK BASININDA BURSA GÜNDEMİ (1920-1923)

Serpil SEVİM KARTAL

İKSAD
Publishing House

TÜRK BASININDA BURSA GÜNDEMİ

(1920-1923)

Yazar

Serpil SEVİM KARTAL

Editör

Prof. Dr. Nihat KARAER

Copyright © 2019 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed, or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording, or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development And Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksad.net

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2019©

ISBN: 978-625-7029-08-7

Cover Design: İbrahim Kaya

November / 2019

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
GENEL BİLGİLER	5
Bursa'nın Tarihçesine Genel Bir Bakış	13
1. BÖLÜM: BURSA'NIN İŞGALİNE GİDEN SÜREÇ	15
1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması Sonrası Gelişmeler ve Bursa.....	16
1.1.1. Bekir Sami Bey'in Bursa'ya Gelişi ve Bursa'daki Faaliyetleri.....	20
1.1.2. Bursa'da Ulusal Direniş Örgütlerinin Kurulması	24
1.1.2.1. Bursa'da Redd-i İlhak Cemiyeti	24
1.1.2.2. Bursa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	25
1.1.2.3. Bursa'da Kuva-yı Milliye Teşkilatı.....	27
1.2. Anzavur Ayaklanmaları (1919- 1920) ve Bursa	29
1.3. Bursa'nın Yunanlılar Tarafından İşgali (8 Temmuz 1920)	34
1.3.1. İşgalin TBMM'deki yankısı	37
1.3.2. Bursa İşgali 'nin Basına Yansıması ve Yunan Mezalimleri	42
2. BÖLÜM: İŞGAL ALTINDA BURSA	57
2.1. İnönü Muharebeleri ve Yunanlıların Bursa ve Civarındaki Hareketleri	58
2.1.1. Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)	58
2.1.2. Londra Konferansı (12 Şubat-10 Mart 1921).....	80
2.1.3. İkinci İnönü Muharebesi (23 Mart-1 Nisan 1921)	85
2.2. Bursa'nın İşgalinin Sene-i Devriyesi.....	96
2.3. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921).....	98
2.4. Sakarya Zaferi ve Sonuçları (23 Ağustos-13 Eylül 1921).....	107
3. BÖLÜM: BURSA'NIN KURTULUŞU	123
3.1. Büyük Taarruz (26 Ağustos- 18 Eylül 1922)	124
3.2. Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu ve Kurtuluşun Basına Yansıması.....	146
3.3. Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922).....	154
SONUÇ	163
KAYNAKÇA	167
EKLER	190
ÖZGEÇMİŞ	195

ÖNSÖZ

Milli Mücadele Türk tarihinin en acı dönemlerinden birisidir. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgale başlamıştır. İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Yunanistan da Batı Anadolu'yu işgale başlamıştır. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgaliyle başlayan Yunan taarruzu kısa süre de Batı Anadolu'ya yayılmıştır. Bursa şehride Yunan mezaliminden kurtulamamış ve 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunan işgaline uğramıştır.

“Türk Basınında Bursa Gündemi (1920-1923)” isimli kitap çalışmasında Bursa'nın İşgaline giden süreci, işgalin nasıl gerçekleştiği, işgal altındayken Bursa'nın ve ahalisinin ne durumda olduğu, işgalden kurtulmak için ne gibi çabalar verildiği, Bursa'nın işgalinin ve sonrasında kurtuluşunun basında ne gibi etkiler oluşturduğunu bu çalışmada değinilmiştir. Bu çalışmada giriş ve sonuç bölümleri hariç temel olarak üç bölümde incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde konunun daha anlaşılır olması için Bursa'nın işgalinin en önemli sebeplerinden biri olan Mondros Mütarekesi'ne değinilmiştir. Birinci bölümünde, Mondros Mütarekesi'nden Bursa'nın işgaline kadar olan olaylara yer verilerek, bölüm Bursa'nın işgal edilmesiyle son bulmaktadır. Bu bölümde Bursa'nın işgalinden önce yapılan hazırlıklar, Bursa'da kurulan cemiyetler, Ahmet Anzavur'un ayaklanmaları, Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve bu işgalin Türk basınında ve Meclis içindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Bursa'nın işgalinden kurtuluşuna kadar

olan sürede meydana gelen önemli savaşlara, Bursa'nın durumuna ve Bursa'nın işgalinin sene-i devriyesine değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümde ise Büyük Taarruz'a ve bu savaşın sonunda Bursa'nın kurtuluşu ve Mudanya Mütarekesi'ne anlatılmıştır.

Türk basını açısından değerlendirilen bu çalışmada yaklaşık üç yıllık süreç ele alınmıştır. Çalışmada, ağırlıklı olarak Hâkimiyet-i Milliye, Açıksöz, Yeni Gün, Tevhid-i Efkâr, Peyam-ı Sabah, Vakit ve İleri gazeteleri taranıp yaklaşık üç yıllık süreçteki haber ve yorumlarının yanı sıra dönemin önde gelen şahsiyetlerinin hatıratlarından, kitap ve makalelerden, TBMM Zabıt Ceridelerinden ve Ansiklopedilerden yararlanılarak konu bütünlüğü içinde hazırlanan önemli bir eserdir.

Prof. Dr. Nihat KARAER

GİRİŞ

Uzun yıllar Türk hâkimiyetinde olan Bursa, tarihte birçok medeniyete beşiklik yapmıştır. Bursa şehri coğrafi konumu ve tarihi bakımından Türk milletinin önem verdiği bir şehirdir. Bursa şehri tarihte birçok kez işgale uğramıştır.¹ Bu işgallerin en önemlilerinden birisi de 8 Temmuz 1920 Yunan işgalidir ki Bursa şehrini ve ahalisini derinden etkilemiştir. Yunan işgali, Bursa şehri için yıkıcı olmuş ve şehrin gelişmesini önemli ölçüde durdurmuştur. Bursa, 8 Temmuz 1920 tarihindeki işgalinden 11 Eylül 1922 tarihindeki kurtuluşuna kadar esaret altında kalmış ve çeşitli mezalimlere maruz kalmıştır. Çalışmamızın amacı, Bursa'nın işgalinin neden gerçekleştiğini, işgalin gerçekleşmesine hangi olayların veya hangi kişilerin sebep olduğunu, yaşanan bu işgalin Türk milletini, Türk ordusunu ve TBMM'ni nasıl etkilediğini, bu işgalin planlı bir eylem olup olmadığını, işgal sonrası Bursa şehrinin ve ahalisinin ne durumda olduğunu, bu işgal karşısında hükümet ve kamuoyunun ne tutumda olduğunu araştırarak objektif bir biçimde ortaya çıkartmaktır. Çalışmamızın önemi ise, Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip olan Milli Mücadele'nin Bursa'daki etkisinin nasıl olduğunu yansıtması ve Türk milletini derinden etkileyen bu mücadelenin Türk basını açısından ele alınmasıdır.

Türk Basınında Bursa Gündemi (1920-1923) adlı çalışmamız Milli Mücadele sırasında Türkiye'de yayın yapan Hâkimiyet-i Milliye, Açıksöz, Yeni Gün, Tevhid-i Efkâr, Peyam-ı Sabah, Vakıt, İleri gazetelerinin 1920-1923 tarihleri arasındaki nüshalarına yansıyan şekli ile ele alınmıştır.

---

¹ Halil inalcık, "Bursa", *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.445-449

GENEL BİLGİLER

Dünya tarihinin en büyük felaketlerinden biri olan Birinci Dünya Savaşı, 1914 yılında başlamış ve 1918 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı devleti, maddi-manevi büyük bir zararla çıktığı Balkan Savaşlarının (1912-1913) yaralarını tam saramadan Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.² Osmanlı Devleti, ittifak arayışında Fransa, İngiltere ve Rusya ile görüşmeler yapmışsa da beklediği sonuçları alamamış ve sonunda Almanya ile ittifak kurmak zorunda kalmıştır.³ Almanya Osmanlı Devleti ile ittifak kurduktan bir süre sonra Osmanlı Devleti'ni savaşın içine sokmak için harekete geçmiş ve iki savaş gemisini⁴ Osmanlı sularına göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin bu savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçişine izin vermesi üzerine, İngiltere bu durumun tarafsızlık ihlali olduğunu söyleyerek gemilerin Osmanlı sularından çıkartılması için bir ultiatom vermiştir. Fakat Osmanlı Hükümeti gemileri satın aldığını söylemiş ve bu iki geminin mürettebatını da kendi hizmetine almıştır.⁵ Bu iki Alman savaş gemisi Karadeniz'e çıkararak Rusya limanlarını bombalamış ve böylece Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmek zorunda kalmıştır.⁶

---

²Ahmet Mumcu, Mükerrerem Kamil Su, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1981, s.11-12;

³ Cezmi Eraslan, "I.Dünya Savaşı Ve Türkiye", *Türkler Ansiklopedisi*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.339-360; Rusya tarafından en çok zarar verilen şehirlerden biri de Erzurumdur. Bkz; Nurullah Nehir, *Hüzün Yılları Osmanlı Arşiv Belgelerinde Erzurum 1914-1919*, Erzurum Bütükleşir Belediyesi Yay., İstanbul 2016.

⁴ İsimleri Goeben ve Breslau olan bu iki alman gemisine Osmanlı Devleti Yavuz ve Midilli adını vermiştir. Bkz: Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.196-200.

⁵ Mücahit Özçelik, "Türk Basımında Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşına Giriş Süreci", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2006, s.55.

⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.,s.135-136; Osmanlı Fransa ilişkileri için bkz; Nihat Karaer, "Paris'te ilk İkamet Elçiliğimiz kuruluncaya kadar (1797) Osmanlı –Fransız Diplomasi ilişkilerinin genel seyri", *OTAM*, S.28, Ankara 2010, s.65-85; Nihat

İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri, 1914-1918 yılları arasında çeşitli cephelerde ve denizlerde en yeni silahlarla çok ağır çarpışmalar yapmıştır.⁷ Birinci Dünya Savaşı'nın cephelerine genel olarak baktığımızda Batı ve Doğu Cephesi olarak ikiye ayırabiliriz:

Batı Cephesinde, Almanya, Schlieffen Planı'na⁸ göre, Rusya'nın savaş hazırlıklarını tamamlamadan önce altı haftada Fransa'yı işgal ederek saf dışı bırakmak istemiş ancak Belçika'nın beklenenden daha iyi bir savunma yaparak direnmesi sonucunda bu plan başarısız olmuştur. Bu cephede Almanya'nın başarısız olmasının sebebi, Belçika ve Fransa'nın direnmesi, Rusya'nın savaş hazırlıklarını erken bitirerek savaşa dâhil olması olmuştur. Doğu cephesinin açılması, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırmasıyla başlamıştır. Sırbistan bu saldırıları geri püskürtünce Avusturya-Macaristan'ın zayıflığı da ortaya çıkmıştır. Ayrıca Schlieffen Planı'nın başarısız olması sonucu Fransa alınamamıştır. Üstelik Rusya savaş hazırlıklarını beklenenden daha kısa sürede yapmış ve Doğu Prusya'ya doğru ilerlemiş ancak Alman ordusu bu ilerlemeyi durdurarak Rusya'yı yıpratmıştır. İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya yardım etmeye çalışmaları sonucunda Çanakkale Cephesi açılmış ve burada zorlu bir

---

Karaer, "Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendinin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkileri", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.XXXI, S.51, Ankara 2012, s.63-92; Nihat Karaer, "Abdürrahim Muhip Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1806- 1811) ve döneminde Osmanlı-Fransız diplomasi ilişkileri", OTAM, S.30 Ankara 2011, s.1-26.

⁷ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti Ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.16.

⁸ Schlieffen Planı; Alman Genelkurmay Başkanı Alfred Von Schlieffen, Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa ve Rusya'ya karşı hazırladığı savaş planıdır. Bu plana göre; Alman ordusu Rusya hazırlıklarını bitirmeden, Belçika üzerinden Fransa'ya girecek ve Paris'i ele geçirecekti. Ancak Belçika'nın direnişi, Rusya'nın erken hazırlanışı ve İngiltere'nin bu arada birliğini kıtaya çıkarması bu planı başarısız kılmıştır. Bkz: Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s.358-359

mücadele başlamıştır.⁹ Osmanlı Devleti Çanakkale Cephesi'nde büyük bir zafer kazanmış ve bu zafer Türk milletinin moralini yükselterek kendilerine olan güveni artırmıştır. Böylece bu zafer Milli Mücadele ruhunun başlangıcı olmuştur. Ayrıca Müttefik Devletleri'nin bu başarısızlığı tüm dünyada yankı bulmuş ve Türk milletinin gücünü herkese göstermiştir.¹⁰ Çanakkale Savaşı İtilaf Devletleri'ne siyasi ve askeri ağır bir yenilgi yaşattırken, Türk millete ve Osmanlı Devleti'ne de büyük bir zafer kazandırmıştır.¹¹

İtilaf Devletleri savaşın bitmesini beklemeden hasta adam olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla paylaşmışlardır. İlk antlaşma Fransa, İngiltere ve Rusya arasında 4 Mart- 10 Nisan 1915 tarihleri arasında yapılan İstanbul Antlaşması'dır¹² bu antlaşmaya göre; İstanbul ve Çanakkale Boğazları Rusya'ya bırakılacak ve Marmara Denizi'ndeki adalar Rusya'ya ilhak edilecek, İmroz ve Bozcaada'nın kaderi de Rusya'ya danışılmadan tayin edilmeyecektir.¹³ Buna karşılık Rusya ise Fransa ve İngiltere'nin Asya Türkiye'sindeki isteklerine razı olacak ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden ayrılacak Arap Ülkeleri'nin bağımsızlığını kabul edecektir.¹⁴ 26 Nisan 1915 tarihinde imzalanan bir

---

⁹ Sander, *a.g.e.*, s.358-361.

¹⁰ Ayhan Öztürk, A.Nedim Kilci, Hikmet Zeki Kapçı, *Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi*, Arka Oda Yayınları, Kayseri 2007, s.103-104.

¹¹ *Türk İstiklal Harbi(Mondros Mütarekesi ve Tatbikati)*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1962, s.8.

¹² Ayrıca İngiliz-Fransız-Rus anlaşması olarak da geçmektedir. Bkz; *Türk İstiklal Harbi(Mondros Mütarekesi ve Tatbikati)*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1962, s.8; Fransa, Almanya ve diğer Batı ülkeleri ile ilgili Mehmet Celal Bey'in izlenimleri için bkz; Nurullah Nehir, *Dahiliye Nazırı Mehmet Celal Bey'in Almanya İzlenimleri "Almanya'daki İhtisatım"*, Edit:Kazım Kartal, İKSAD, Ankara 2019.

¹³ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.92. Ayrıca bkz; Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s.115; *Türk İstiklal Harbi(Mondros Mütarekesi ve Tatbikati)*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1962, s.8.

¹⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.116.

diğer gizli antlaşma İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanmıştır. Başlangıçta İttifak Devletleri'nin yanında olan İtalya, daha sonra İtilaf Devletleri'nin yanında yer almış ve savaşa katılması karşılığında Fransa, İngiltere ve Rusya ile gizli bir antlaşma yapmıştır. Buna göre; daha önce Osmanlı Devleti ile yaptığı Ouchy Antlaşması ile geçici olarak aldığı on iki ada üzerinde tam egemenliğe sahip olacak¹⁵, Osmanlı Devleti'nin toprakları paylaşılırken Antalya Bölgesi'ni pay olarak alacak ve bu antlaşma karşılığında ise İtalya bir ay içinde savaşa katılacaktır.¹⁶ Üçüncü yapılan gizli antlaşma ise “1916 Taksim Projesi” olarak da anılan Sykes Picot Antlaşması'dır ki bu antlaşmaya göre; Irak ve Suriye'nin kuzeyi Fransa'ya; Filistin ve Irak İngiltere'ye; Erzurum ve çevresi ise Rusya'ya bırakılacaktır.¹⁷ Ancak bu görüşmeler olurken Rusya da Bolşevik İhtilali (1917) patlak vermiş ve Rusya'nın geri çekilmesi üzerine, İngiltere Rusya'nın yerini dolduracak iyi bir müttefik bulabilmek için İtalya ile görüşmeye gitmiştir.¹⁸ Rusya'nın antlaşmadan çekilmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Saint Jean De Maurienne Antlaşması imzalanmıştır.¹⁹ Bu antlaşmaya göre; Batı Anadolu'nun İzmir ile beraber İtalya'ya bırakılmasına karar verilmiş ve bu antlaşmalar için Rusya'nın da onayının alınması şartı olsa da Bolşevik İhtilali ve çarlığın kaldırılmasından sonra Rusya İtilaf Devletleri'nden ayrılmıştır.²⁰ Rusya 3 Mart 1918 tarihinde Almanya ve

---

¹⁵ Yücel Özkaya, *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s.3.

¹⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.118.

¹⁷ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi(1800-2012)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s.96-97.

¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal Paşa (1881-1919)*, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s.300.

¹⁹ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.95.

²⁰ Afet İnan, *a.g.e.*, s.17.

müttefikleriyle Brest Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir.²¹ Bütün bu gizli antlaşmalar Alman Başbakanı tarafından 21 Ağustos 1917 de Rayşttag da okunmuştur. Bu belgeler de görülmektedir ki, Osmanlı Devleti'nin İttifak bloğunda yer almasından yararlanan İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını paylaşarak “Şark Meselesini” de halletmeye çalışmışlardır.²²

İttifak Devletleri savaşın başlangıcında başarılı sayılan bazı üstünlükler elde etmişse de 1917 tarihinden sonra bu durum değişmiş ve savaşı İtilaf Devletleri kazanmıştır.²³ İtilaf Devletleri, Bulgaristan ile 29 Eylül; Osmanlı Devleti ile 30 Ekim; Avusturya- Macaristan ile 3 Kasım; Almanya ile ise 11 Kasım'da birer mütareke imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'na son vermişlerdir.²⁴

Bulgaristan 29 Eylül'de bir Mütareke imzalayarak savaştan çekilince Osmanlı Devleti ve Müttefikleri arasında kara bağlantısı kesilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Trakya ve İstanbul sınırları düşman tehlikesine maruz kalmıştır.²⁵ Bu yüzden Osmanlı Devleti savaştan çekilmeyi kabul ederek, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı fiilen sona ermiştir.²⁶ Mondros Mütarekesi'nde Türkiye'yi Bahriye Nazırı Rauf Orbay Bey ve Hariciye Nazırı Müsteşarı Reşat Hikmet Bey temsil etmişlerdir.²⁷

---

²¹ Ercüment Kuran, “Birinci Dünya Savaşı”, *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.196-200.

²² İnan, *a.g.e.*, s.17-18.

²³ İnan, *a.g.e.*, s.18.

²⁴ İnan, *a.g.e.*, s.18.

²⁵ Cemil Öztürk, “Mondros Mütarekesi”, *TDVİA*, C.30, İstanbul 1992, s.271-273.

²⁶ Karpat, *a.g.e.*, s.98.

²⁷ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarih(1700-1958)*, Emel Yayınları, Ankara 1978, s.474.

İzzet Paşa Hükümeti'nin Mütareke Heyeti'ne verdiği talimatın tam metni şöyledir:

1. *Boğazların Açılması: Mütareke esnasında Boğazların savaş ve ticaret gemilerine açılması esasını kabul ediyoruz. Yalnız, Yunan harp gemilerinin girişlerine müsaade edemeyiz. Boğazların emniyeti, Osmanlı askeri kuvvetleri tarafından muhata edilecektir. Düşman tarafından şiddetli ısrar edilecek olursa, kontrol edebilme yetkisinin belirli İngiliz subaylarına verilebileceği. Bunların barış sözleşmesinden sonra Boğazları terk etmeleri protokole bağlanacaktır. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarından girecek olan harp gemileri iki Boğaz arasında iki günden fazla kalmayarak, Karadeniz ve Adalar Denizine geçeceklerdir.*

2. *Askerin Terhisi: Askerlerin terhislerine dair teklifi esas itibari ile kabul edeceğiz. İç barışı muhafaza için barış zamanındaki miktarı aşmayacak, askeri kuvvet silâh altında kalacaktır. Ordu da bulunan yabancı subay ve erat memleketlerine, belirli zamanda iade edileceklerdir.*

3. *Mütarekenin imzalandığı günkü harp cepheleri geçilemeyecektir. Ve dolayısıyla mütarekeye bütün cephelerde İngiltere ile müttefikleri de uyacaktır.*

4. *Gerek içte, gerek kara sularında emniyet ve asayişin muhafazasını hükümet sağlayacaktır. Hükümetin idaresine hiçbir suretle müdahale kabul edilmeyecektir. Memleketin hiçbir noktasına askeri kuvvet çıkarılmayacaktır.*

5. *Karadeniz'de, Almanların taarruza geçmeleri ve deniz yollarını tehlikeye atmaları ihtimaline karşı sahillerimizde ve kara sularımızda savunmayla ilgili tedbirler alınması bize aittir, İngilizler denetleme hakkına sahip olabileceklerdir.*

6. *Mütareke'den sonra serbest ticaret gemilerini mutlak surette kabul ederiz. Memleketimize hububat ve gıda maddeleri ithalini hızlandırılmasını teklif edeceğiz.*

7. *Mütarekeden sonra Almanya'nın Türkiye'ye borç vermeye devam edemeyeceği için para yardımı talep edilecektir.*

8. *Millî namusu rencide edecek her çeşit istekler reddolunacaktır. Alman ve Avusturya - Macaristan askeri kuvvetleriyle elçilik memurları ve konsoloslarını*

*Türkiye'yi terk etmeleri için en azından iki ay müddet tayin edilecektir. Türkiye dâhilinde bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan tebaasının memleketlerine gitmeğe mecbur edilmelerini - bu hükümetlerin bizim tebaamız hakkında aynı suretle muamele etmelerini gerektireceğinden, hâlbuki miktarı belki 15-20 bini geçen Osmanlı tebaasının bilhassa öğrencilerin şu sırada dönmeleri asla kabul olunamayacağından - bu yolda ortaya atılan bir teklif reddedilecektir.*²⁸

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur.²⁹ Osmanlı Devleti'ni etkileyen en ağır maddelerine baktığımızda;

Madde 1: Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının açılması, Karadeniz'e serbest ve güvenli geçişin sağlanması için Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının Müttefikler tarafından işgal edilmesi,

Madde 2: Hudutların korunması ve iç asayişin sağlanması dışındaki, Osmanlı Ordusu'nun hemen terhis edilmesi,

Madde 7: Müttefiklerin, güvenliklerini tehdit edecek bir durum olması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olması,

Madde 10: Toros Tünelleri'nin, İtilaf Devletleri tarafından işgal olunması,

Madde 15: Bütün demir yolları, İtilaf Devletleri'nin memurluğa atadığı subaylar tarafından denetlenmesi,

Madde 16: Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf Devletleri'nin komutanlarına teslim olunması,

Madde 21: İtilaf Devletleri'nin temsilcileri iase nezaretinde çalışması, bu devletlerin ihtiyaçlarının temin edilmesi ve isteyeceği her bilginin kendisine verilmesi,

Madde 24: Vilayet-i Sitte³⁰ adı verilen yerlerde bir kargaşalık olursa, vilayetlerin

²⁸ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, C.1, İstanbul 1987, s.43-44.

²⁹ Cemil Öztürk, *a.g.m.*, s.271-273.

³⁰ “24.maddedeki Vilayet-i sitte altı vilayet anlamındadır. Bunlar: Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis'tir. Bkz: Cemil Öztürk, “Mondros Mütarekesi”, *TDFİA*, C.30, İstanbul 1992, s.271-273.

*herhangi bir kısmının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilebilme*³¹ gibi ağır şartları olan Mondros Mütarekesi İtilaf Devletleri'ne, Osmanlı topraklarının birçok noktasını işgal etme hakkı sağlamıştır. Bu işgallere karşı Anadolu da büyük bir mücadele başlamıştır.³²

Birinci Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'nin sonunu getirmiştir.³³ Özellikle Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 24. Maddeleri, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için kullandıkları tehlikeli bir silah olmuştur.³⁴ Nitekim İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi'ne dayanarak memleketin birçok kısmını işgal etmeye başlamıştır.³⁵ Bütün bu işgaller ve gelişmeler Türk Milletini Mustafa Kemal Paşa önderliğinde birleşerek, Milli Mücadele'ye başlamalarına ve daha sonrasında ise bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasını sağlamıştır.³⁶

---

³¹ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*,s.130-131. Ayrıca bkz: Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, C.1, İstanbul 1987, s.45-47.

³² Sander, *a.g.e.*,s.407-408.

³³ İnan, *a.g.e.*, s.21

³⁴ Cemil Öztürk, *a.g.m.*,s.271-273.

³⁵ İnan, *a.g.e.*, s.22.

³⁶ Cemil Öztürk, *a.g.m.*, s.271-273.

Bursa'nın Tarihçesine Genel Bir Bakış

Bursa'nın bugünkü ismi antikçağlarda bilinen ismi Prusa'dan gelmektedir.³⁷ Bursa'nın Bithinya krallarından Prusias tarafından kurulduğu bilinmektedir.³⁸ Bursa şehri Pontus Kralı Mithradates'in yenilgiye uğratılmasından sonra Romalıların eline geçmiş ve Nicomedia'ya bağlanmış, daha sonra Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ise Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır.³⁹ Ayrıca bu dönemde Arapların ve Türklerin saldırısına uğramıştır.⁴⁰ Anadolu Fatihi 1.Süleyman Şah 1080'de Bursa'yı fethetmiş ancak Bizanslılar tarafından tekrar alınmıştır.⁴¹ 1113 yılında şehir Türkler tarafından tekrar alınmışsa da İmparator Aleksis Komnenos Türklerden geri almış ve Osmanlıların Bursa'yı fethetmelerine kadar uzunca bir süre Bizans elinde kalmıştır.⁴²

Osman Bey, uzun süredir Bizans elinde bulunan Bursa'yı almak için birçok teşebbüste bulunmuş ancak yaşlandığı için kuşatmanın idaresini oğlu Orhan Bey'e bırakmıştır.⁴³ Osman Bey'in on yıl süreyle kuşattığı Bursa, kuşatmaya daha fazla dayanamamış ve onun ölümünden kısa bir süre önce ya da sonra oğlu Orhan Bey'e 6 Nisan 1326'da teslim olmuştur.⁴⁴ Daha sonra Orhan Gazi tarafından Osmanlı

---

³⁷ Halil İnalçık, s.445-449.

³⁸ İnalçık, a.g.m.,s.445-449. Ayrıca bkz: "Bursa" *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Başkent Yayınları, C.3, Ankara, s.1206-1212; "Bursa" *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, Milliyet Gazetesi Yayınları, C.4, İstanbul1986, s.2025-2029; Osman Şevki, *Bursa Ve Uludağ*, Gaye Kitabevi, İstanbul 2007, s.29.

³⁹ İnalçık, a.g.m., s.445-449.

⁴⁰ "Bursa", *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, ,Başkent Yayınları, C.3, Ankara 1984, s.1206-1212.

⁴¹ "Bursa", *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Başkent Yayınları, C.3, Ankara 1984, s.1206-1212.

⁴² İnalçık, a.g.m., s.445-449.

⁴³ Kazım Baykal, *Bursa Ve Anıtları*, Cenkler Matbaacılık, İstanbul 1982, s.12.

⁴⁴ "Bursa", *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, Milliyet Gazetesi Yayınları, C.4, İstanbul 1986, s.2025-2029.

Beyliđi'nin merkezi yapılan Bursa'nın gelişmesi, 1402 yılında Timur'un Anadolu'ya girişine kadar devam etmiş ancak bu tarihten sonra Timur'un istilasý Bursa'nın gelişmesine darbe vurmuştur.⁴⁵ Timur'un askerleri Bursa'nın birçok yerini yağmalayarak yakmıştır.⁴⁶

Timur istilasýndan sonra, Edirne'nin fethedilmesiyle Osmanlı Beyliđi'nin başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşınmıştır.⁴⁷ Fakat Bursa'nın önemi azalmamış ve gelişmeye devam etmiştir. Ancak 1453 yılında İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a taşınmış ve Bursa'nın eski önemi azalarak bütün imar ve sanat çalışmaları İstanbul'da yapılmaya başlanmıştır.⁴⁸

Bütün bunlara rağmen Bursa şehri Osmanlı Devletinin üç büyük merkezinden biri olma özelliğini korumuş ve şehrin Yunanlılar tarafından işgaline kadar nispeten sakin bir dönem geçirmiştir.⁴⁹

---

⁴⁵ İnalçık, *a.g.m.*, s.445-449.

⁴⁶ Halil inalçık, *a.g.m.*, s.445-449

⁴⁷ şevki, *Bursa Ve Uludağ*, Gaye Kitabevi, İstanbul 2007, s.36.

⁴⁸ şevki, *a.g.e.*, s.36.

⁴⁹ Halil inalçık, *a.g.m.*, s.446.

1. BÖLÜM
BURSA'NIN İŞGALİNE GİDEN SÜREÇ

1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması Sonrası Gelişmeler ve Bursa

Osmanlı Devleti 1914-1918 yılları arasında vukuu bulan Birinci Dünya Savaşı'na katılmış ve bu savaştan Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak mağlup ayrılmıştır. İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nin daha önce bahsettiğimiz maddelerine dayanarak yurdun çeşitli yerlerini işgale başlamıştır. Bu durum Anadolu insanında milli şuurun canlanmasına ve ülkenin işgal edilen yerlerinde büyük mücadeleler vermelerini sağlamıştır.

İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Anadolu'da işgallere başlaması üzerine Milli Mücadele başlamıştır. Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'da⁵⁰ İzmir'i işgal etmeleri ise mücadele ruhunu ateşlemiştir.⁵¹ Yunanistan, Mütareke hükümlerine göre Türkiye'deki Müttefik kuvvetlerinin emniyetini sağlamak iddiasıyla İzmir'i işgal etmiş ancak gerçekte ise Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının ve Fransızlar ile İtalyanların rekabetine karşılık, İngiltere'nin Türkiye' de nüfuz bölgeleri kazanmasına yardım etmesi karşılığında İzmir'i işgal etmiş ve Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi tüm Türkiye'de tepki oluşturmuştur. İzmir'de Yunan askerlerinin, halkın üzerine ateş açmaları ve şiddetli hareketleri ahaliyi galeyana sevk etmiştir.⁵² 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmış ve Türkiye tarihinde yeni bir döneme

---

⁵⁰ Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1993, s.16.

⁵¹ Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir vd., *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Türkiye Tarihi, C.4, Cem Yayınevi İstanbul 1997, s.68.

⁵² Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.134-137.

girilmesine ve memleketin iki ayrı bloğa bölünmesinin başlangıcını oluşturmuştur. Bu cümleden yola çıkarak, İstanbul'da, Müttefiklerle işbirliği ederek Saltanatın devamını sağlamaya çalışan Padişah ve hükümetine karşın,

Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa ile çevresinde toplananlar memleketin toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığı için çetin bir mücadeleye atılacaklardır.⁵³

Milli Mücadele üç ayrı cephede yapılmıştır ki bunlar; Batı cephesi, Doğu cephesi ve Güney Cephesidir.

Doğu Cephesinde, Ermenilerin Türkler aleyhinde saldırılar yapmaya başlaması üzerine Kazım Karabekir Paşa, TBMM'nin onayı ile Erzurum ve Van şehirlerinde hazırlıklara başlamıştır.⁵⁴ 18 Eylül 1920 tarihinde Türk askerleri Daşnak(Taşnak) Ermenistan'a doğru saldırıya geçerek Kars, Sarıkamış, Gümrü şehirlerini ele geçirmiş ve 3 Aralık 1920 tarihinde Ermeniler ile Gümrü Antlaşmasını imzalamışlardır.⁵⁵ Bu antlaşma ile Türkiye ve Ermenistan arasındaki savaşa son verilerek Doğu Cephesi kapanmış ve doğudaki kuvvetleri batıya kaydırmak mümkün olmuştur.⁵⁶ Doğu Cephesi'ndeki başarı Milli Mücadele'nin ilk zaferi olduğu için mecliste ve tüm memlekette büyük ses getirmiştir.⁵⁷

---

⁵³ Yaşar Özüçetin, "Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919"", *Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C.5, S.2, 2004, s.70-72.

⁵⁴ Mücahit Özçelik, *Türk Kamuoyunda Sakarya'dan Büyük Taarruz'a (Eylül 1921- Ağustos 1922) Sessiz Bekleyiş*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2013, s.6.

⁵⁵ Tunçay, *a.g.e.*, s.68.

⁵⁶ Özçelik, *a.g.e.*, s.6.

⁵⁷ Özçelik, *a.g.e.*, s.6.

Güney Cephesi'nde Mondros Mütarekesi sonrasında Fransızlar, Mısır ve Suriye'den silahlandırıp getirdikleri Ermenilerle beraber, Adana, Kozan, Osmaniye, Tarsus, Mersin ve Pozantı'ya ve daha önce İngilizlerin işgali altında olan Maraş, Urfa ve Antep'e girmişlerdir.⁵⁸ Güney Cephesi'ndeki bu geniş işgal bölgelerinde ciddi direnişlerle karşılaşan ve verdiği mücadelelerde büyük kayıplar veren Fransızlar 20 Ekim 1921 tarihinde, TBMM hükümeti ile Ankara Antlaşmasını imzalayarak barış yapmak zorunda kalmıştır.⁵⁹

Batı Cephesi'nde Yunanistan, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş,⁶⁰ İzmir'in işgalini takiben 17 Mayıs'ta Urla ve Çeşme'yi işgal ederek, biri deniz yoluyla Ayvalık istikametine olmak üzere İzmir'in doğusu ile kuzeyine doğru üç koldan ilerleyerek, 26 Mayıs'ta Manisa'yı 29 Mayıs'ta Turgutlu'yu işgal etmişlerdir. 29 Mayıs'ta Ayvalık'a çıkarma yapan Yunanlılar burayı da işgal etmişlerdir. Yunan kuvvetlerinin bu işgallerine karşı oluşturulan milli kuvvetler direniş göstermiş ve şiddetli çatışmalar olmuştur.⁶¹ İtilaf Devletleri'nin işgallerine karşı direniş ve çatışmalar sürerken, General Sir George Milne görevlendirilmiş ve Milne Hattı olarak tarihe geçen sınır çizilmiştir. Milne Hattı,⁶² Yunanlıların Batı Anadolu'da nereye kadar

---

⁵⁸ Tunçay, *a.g.e.*, s.69.

⁵⁹ Özçelik, *a.g.e.*, s.4.

⁶⁰ Yenal Ünal, "Refik Halit Karay ve Milli Mücadele", *History Studies*, C. 5, S.1, Ocak 2013, s.367-389.

⁶¹ Adnan Sofuoğlu, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S.55, Ankara 2003, s.150.

⁶² Ayvalık Kozluca ile Manisa'nın kuzeyinden, Soma Akhisar İle Salihli'nin batısından, Aydın ile Ödemiş'in doğusundan geçip Büyük Menderes Boyunca uzanan hat boyunca işgalin sınırlandırılmasına Milne hattı denilmektedir. Bkz: Adnan Sofuoğlu, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa", s.1-22.

ilerleyeceklerini gösteren sınırdır.⁶³ Yunanlılar, 22 Haziran 1920’de Milne Hattı’nı aşarak üç koldan Anadolu’nun içlerine doğru ilerlemeye başladılar.⁶⁴ TBMM Hükümeti Batı Cephesi’nin oluşturulmasına karar vermiş ve Batı Cephesi’ndeki birlikler yeniden düzenlenerek Batı Anadolu’daki bütün kuvvetler Batı Cephesi Komutanlığı’na bağlanmıştır.⁶⁵ İzmir Kuzey Kolordu Komutanlığı’na Albay Kâzım (Özalp) Bey, 20. Kolordu Komutanlığı’na Albay Bekir Sami (Günsav) Bey⁶⁶ getirilmiş ancak bu sırada Bursa’da bulunan Bekir Sami Bey, Yüzbaşı Hüseyin Rahmi (Apak) Bey’i birkaç kişi ile 20. Kolordu Karargâhı’na göndermiş, kendisi ise Bursa’nın savunulması için tedbirler almak üzere Bursa’da kalmıştır.⁶⁷

Bursa, Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı süre zarfında idari açıdan bakıldığında Gemlik, Orhangazi, Karacabey, Mudanya, Kirmastı, Orhaneli ilçeleri ve Ertuğrul (Bilecik) sancağının Söğüt, İnegöl, Yenişehir ilçelerini içine alan Hüdavendigâr vilayetinin merkeziydi.⁶⁸

---

⁶³ Tunçay, *a.g.e.*, s.69.

⁶⁴ Sofuoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, s.1-22.

⁶⁵ Sofuoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, s.1-22.

⁶⁶ “Bekir Sami Bey, Yunanlıların 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmelerinden hemen sonra 20 Mayıs 1919’da 56.Tümen Kumandanlığı’na asaleten ve 17.Kolordu Kumandanlığı’na vekâleten tayin edildi. 24 Haziran 1920’de 20.Kolordu Komutanlığı’na getirildi. 14 Temmuz 1920’de görevine son verilmesini takiben 4 Eylül 1920’de Antalya ve Muğla Bölge Komutanı, 6 Aralık 1920’de Kuzey Kafkasya Askeri Delegatesi ve 9 Temmuz 1924’te de askeriye emekli oldu. Ardından Demir Yolları İstiklak Müdür Yardımcılığı’na getirildi. 9 Eylül 1934’te öldü ve Karacaahmet Mezarlığı’na defnedildi.” Bkz: Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s.494-498; Sabahattin Selek, *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Milliyet Yayınları, C.1, İstanbul 2011, s.117.

⁶⁷ Sofuoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, s.1-22.

⁶⁸ Seher Boykoy, “I. Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye Vatan Savunmasında Yenişehirliiler”, *ÇTTAD*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.31-54.

1.1.1. Bekir Sami Bey'in Bursa'ya Gelişi ve Bursa'daki Faaliyetleri

Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden bir ailenin çocuğu olan Bekir Sami Bey, 1879'da Haydar Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Bekir Sami Bey Bursa Askeri lisesini ve Harbiye'yi bitirdikten sonra, 1902 tarihinde mümtaz yüzbaşı rütbesiyle Erkan-ı Harbiye'den mezun olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na katılarak Irak Cephesi'nde başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Milli Mücadele döneminde, İzmir'in işgal edilmesi ve İstanbul'un işgale uğrayacağı haberleri üzerine 20 Mayıs 1919 tarihinde 17. Kolordu Kumandanlığı'na vekâleten, 56.Tümen Kumandanlığı'na asaleten tayin edilmiştir.⁶⁹

Bekir Sami Bey, 20 Haziran 1919 tarihinde Kula'da bulunduğu sırada Yusuf İzzet Paşa'dan, Bursa'da ulusal örgütlenmelerle ilgilenmesi için bir telgraf almış ve emrin eline geçmesinden 24 saat içinde Bursa'ya hareket etmesini ve hareketini kendisine bildirmesini istemiştir. Bu emir üzerine yola çıkan Bekir Sami Bey ve maiyeti 27 Haziranda 1919 tarihinde Bursa'ya varmıştır.⁷⁰

Bekir Sami Bey'in Yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey şehirle ilgili olarak; *"Biz gelmeden önce Bursa Valisi, Gümülcineli İsmail Hakkı Bey⁷¹ idi. Büyük savaş döneminde memleketten sürülen Rum ve Ermenileri tekrar getirtmiş, gene bu dönemde Hıristiyanlara zulmettikleri iddiasıyla bir sürü Türkü tutuklamıştır. Tutuklananlar arasında, savaşta Bursa Valiliği yapmış Osman Bey ve Ziya Şakir de vardı. Ziya Şakir, katillerin, hırsızların yanına atılmıştı, ... Vali Osman Bey'i ise*

⁶⁹ Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'nın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s.494-498

⁷⁰ Saim Yüceer, *Bursa'nın İşgal Ve Kurtuluş Süreci(8 Temmuz 1920- 11 Eylül 1922)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s.36.

⁷¹ Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, kendini Milli Mücadele lehinde çalışıyor gibi gösterse de, kendi çıkarları doğrultusunda Milli Mücadele aleyhinde çalışmıştır. Bkz: Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab (Mütakere Devri Anıları)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992, s.154-155.

geldiğimiz zaman şube binasının üstünde bir odada hapsedilmiş bulduk... Ahlaksızlık ve benzeri nedenlerle ordudan ve devlet görevlerinden atılmış ne kadar adam varsa, kaymakam, bucak müdürü, mektupçu vb görevlere atanmıştı. Her yanda Ermeni, Rum v.b çevrelerin kulüpleriyle Hürriyet ve İtilafın yetmiş iki şubesi açılmıştı. Gümülcineli İsmail Hakkı Bey bunları güvenle yapabilmek için şehre bir Fransız sömürge birliği getirtmişti. İzmir'den kaçarak ve çekilerek gelen subay ve erata(erler) da her türlü hakareti reva görmüş; subaylara maaş verdirmemiş, erat aç kalmış, firarlar yoğunlaşmıştı... Çeteler ortalığı sarmıştı. Köyler, kasabalar, hatta Bursa'da soygunlar sayısızdı”⁷² demiştir.

Bekir Sami Bey Bursa'ya varmadan önce, şehirde Milli Mücadele aleyhinde birçok grup teşekkül etmişti. Bundaki en büyük etkenler ise İstanbul Hükümeti ve Bursa'daki bir kısım görevliler olup, Bekir Sami Bey geldikten sonra halkı etrafında toplayarak Milli Mücadele yolunda örgütlenmelerini sağlamıştır.⁷³ Milli Mücadele sürecinde Bursalı hanımlar da önemli rol oynamıştır. Selahattin Bey'in İstanbul'da görüştüğü Müstahkem Mevkii Kumandanı Albay Galatalı Şevket Bey, kendisine bir kart vermiş ve onu Bursa Kız Muallim Mektebi Müdürü Şekibe Hanım'a vermesini istemiştir. Selahattin Bey Bursa'ya dönünce bu kartı yerine ulaştırmış ve Şekibe Hanım öğretmenleri, öğrencileri ve annelerini iç istihbarat ve propaganda etkinliklerinde bulunması için örgütlenmelerini sağlamıştır.⁷⁴

---

⁷² Yüceer, a.g.e., s.37.

⁷³ Yüceer, a.g.e., s.37.

⁷⁴ Yüceer, a.g.e., s.37-38.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Bursalı Hanımlar ve içinde buldukları durumla ilgili olarak şöyle bahsedilmektedir:

“Anadolu’nun bugün aynı his ve emelle çarpan kalbinde yalnız erkekler değil, Anadolu’nun muhterem hanımları da büyük bir mevki sahibi olurlar. Öteden beri tarihin büyük zaferlerinde büyük kadın simaları da Şark da eksik değildir. Asr-ı saadette mücahidinin başı ucunda ve hatta Muharebe safları arasında birçok fedakâr ve cengâver kadınlar görüldü. Harb-ı Umumi’de, bilhassa vilayet-i şarkiye de kadınların gösterdiği fedakârlıklar şayan-ı hayret eder. Sırtlarında mücahidine erzak taşıyan, harp saflarına Mehmet yetiştiren kadınlar vardır. Hilal-i Ahmer hizmetinde gösterilen fedakârlığı ise hepimiz biliriz. Mütarekeyi mütakib memleketin en güzel aksamı işgal edilmeğe başlandığı zaman da kadın, zevce ve biraderinin yanı başında, aynı hiss-i himayet ve fedakârı ile ahz-ı mevki etmekten çekinmedi. Hala Aydın sırtları üzerinde devam eden şanlı Mücahidat-ı Milliye’nin kadın fedakârları var. Memleketin mevcudiyetini, istikbal ve tamamıyetini müdafaa için Anadolu’nun her tarafında teşkilat başlar başlamaz, Anadolu kadını vazifesini ihmal etmedi. Evvela Sivas da başlayan bir hareketle yavaş yavaş bütün şehir ve kasabaların hanımları aynı gaye uğrunda hisselerine düşen fedakârlığı ifa etmek ve ati için de kadınlık âlemin muhtaç olduğu inkılâb-ı mesudi ihzar eylemek emelleriyle faaliyete başladılar. Bu faaliyette Sivas’tan sonra Eskişehir hanımları takdim ettiği gibi şimdi de Bursa’daki muhterem hemşirelerimizin vatanpervarane tezahüratına metalli olmakla bahtiyar oluyoruz. Bursa’nın hanımları vatanlarının zalimane işgalleri karşısında teheyyüç eden kalpleriyle bütün cihan medeniyeti intibaha davet ve memleketleri için erkekleriyle beraber olmaya azim ettiklerini ilan ediyorlar, taraflarını aynen ve kemal-i iftihar ile Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyet Temsilîyesine derç ediyoruz:

Biz her türlü şeraat-ı itimadı camii Bir mütarekeye istinaden terk-i silah ile acz-i tam haline geldikten sonra vatanımızın birçok aksamı müazzezesi velev muvakkat namıyla olsun, peyderpey işgal edilmesinden ve ale’l-husus İzmir ve mülhakatından bazı mahaller hasm edilmez olan Yunanistan’a istila ettirilerek tarih-i beşeri ile-l-ebed telvis edecek fecayi ve fezayiha meydan verilmesinden ve şu hallere medeniyet-i aleminin devam eden kayıtsızlığından, biz Bursa’nın İslam kadınları fevkalade

mütehhir ve müteessiriz. Avrupa'nın merkezinde ihdas olunarak memleketimize sirayetine mümanet edemediğimiz mesaibe-i harbiye yüzünden babalarımızın, kardeşlerimizin, zevçlerimizin en gençlerinden milyonlarcasının zayih-i ebedileriyle dilhun olduğumuz gibi, Avrupa'nın bütün dünya ile beraber memleketimize de teslit ettiği buharb-i umumi beliyyatının tahfif-i ızdırabına cihan-ı medeniyetin muveccib-i tesifi olan bu kayıtsızlığı temadi ettiği takdirde sağ olan ricalimizinde Muhafaza-ı Namus ve Vatan için fedai hayata mecbur kalacaklarına nazaran badema Türkiye de alil ihtiyarlar, öksüz çocuklar ve aciz kadınlardan başka kimse kalmayacaktır. Nakabil ictinap olan şu netice-i elimiye âlim-i medeniyet için hiç olmazsa layezal bir nedamete olsun bais olmayacak mıdır?"⁷⁵ Bekir Sami Bey'in Bursa'ya gelmesiyle birlikte Bursa'daki örgütlenmede başlamıştır. Bursa'da önemli başarılar göstermiş olan 56'ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey, o zamanlarda 56'ncı Tümeni İzmir'den Bursa'ya naklederek, tümeni deniz yolu ile önce Mudanya'ya getirtmiş, daha sonra Bursa'ya getirterek düzenli bir hale sokmaya çalışmıştır. Bekir Sami Bey Bursa'da Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesine çalışmışsa da bunda pek başarılı olamamıştır. Çünkü Bursa bölgesinde İstanbul ve Damat Ferit Hükümetiyle bağlantılı çok fazla grup vardı. Bununla birlikte başka bir sorun ise Bursa'daki asayiş sorunuydu. Bekir Sami Bey bu asayiş sorununu çözmek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuş ancak tam anlamda istediğini yapamamıştır.⁷⁶

Bekir Sami Bey, Bursa halkını örgütleyerek Milli Mücadele'ye katmak için büyük bir uğraş vermiş, Cuma hutbelerindeki konuşmalarla halkı aydınlatmak, yeni gelişmeleri duyurmak ve Milli Mücadele ruhunu canlandırmak için yoğun olarak çalışmıştır. Bekir Sami Bey bu çalışmaları yaparken İstanbul Hükümeti de boş durmayarak, Bekir

⁷⁵ "Bursa Hanımlarının Protestoları", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ocak 1920.

⁷⁶ Hüsnü Özlü, "İstiklal Harbi'nde Bursa'nın İşgali Sürecinde Mudanya'nın Bombalanması", *Uluslar Arası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, 2014, s.126. Ayrıca bkz: Nurgün Koç, "Milli Mücadelenin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studie*, S.3, 2013, s. 1231-1254.

Sami Bey'i kendi tarafına çekmek istemiş, Mustafa Kemal Paşa'yı tanımamasına karşılık, Bekir Sami Bey'e maddi destek sağlayarak, Paşalığa yükseltileceğini vaat etmişse de, Bekir Sami Bey bunu reddetmiştir. Bütün bu çabalara rağmen Bekir Sami Bey, Bursa'nın işgal edilmesine engel olamamış ve bu yüzden görevinden alınmıştır.⁷⁷

1.1.2. Bursa'da Ulusal Direniş Örgütlerinin Kurulması

1.1.2.1. Bursa'da Redd-i İlhak Cemiyeti

İstanbul hükümetinin işgalci güçlerin sözünün dışına çıkamaması ve bu yüzden elinin kolunun bağlı kalması, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerinde önemli ilerlemeler sağlamasına, tüm vilayetlerde mahalli direniş çabalarının yoğunlaşmasına ve Kuva-yı Milliye'nin kısa sürede teşekkül etmesine yardımcı olmuş ve Bursa'da da Kuva-yı Milliye'nin teşekkülü yolunda ilk adımlar atılmıştır.⁷⁸ Bursa'da İstanbul hükümeti ile Milli Mücadele için Kuva-yı Milliye'yi kurmaya çalışan ve Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen grup arasında bir mücadele vardı. İstanbul Hükümeti'nin Bursa'daki temsilcisi Vali Gümülcineli İsmail Bey idi. Diğer yandan Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen grup Bursa'da mahallî direniş teşkilâtlarını kurmaya çalışmaktaydı.⁷⁹ Bursa Redd-i İlhak Cemiyeti Temmuz 1919'da⁸⁰ kurulmuştur. Reddi İlhak Cemiyeti'nin üyeleri şu kişilerden oluşmakta idi: “*Erzurumlu Salih Hoca, İdare Meclisi Başkâtibi Hami Bey, Hasan Sami Bey, Yenişehirli Hafız Abdullah Bey, Paşa çiftliği sahibi Ali Ağa, Ali Ruhi Bey,*

⁷⁷ Sabahattin Selek, *a.g.e.*, s.117.

⁷⁸ Orhan Hülagü, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul 2001, s.33.

⁷⁹ Hülagü, *a.g.e.*, s.34.

⁸⁰ Samih Rifat, *Tarih İçinde Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1989, s.32. Ayrıca bkz: Hülagü, *a.g.e.*, s.34.; Yüceer, *a.g.e.*, s.43.

İstinaf Mahkemesi Reisi Hasan (Süleyman Vehbi Bey), Müftü Hafız Ahmed, Gürcü Murtaza, Murat, Müderris Kara Yusuf, Nasuhzade Saim Bey, Urgancı Abdullah, Feşci Hafız Halid, Su Müdürü Salih Bey, Öğretmen Okulu Müdürü Hamid Bey, Şer'îye Mahkemesi Başkâtibi Nureddin Bey, Dr. Mehmed Ali Bey, Eczacı Şükrü Bey, Defterdarlıktan emekli Raif Bey, Bu zatın oğlu Celal, Dr. Şefik Hidayet Bey, Emekli Kurmay Binbaşı Nevres Bey, Öğretmen Hüsnü (Uluğ), Değirmenci Ömer Ağa, Cemil Bey, Jandarma Alay Komutanı Albay İsmail Hakkı Bey, Muhiddin Baha (Pars) Bey, Hakkı Baha Bey, Dişçi Anber, Operatör Emin, Lise öğretmenlerinden Ali Rıza Bey, Debbağ Tevfik Ağa, Soğanlı Çiftliği sahibi Edhem Bey, Hacı İvaz Çiftliği sahibi Mustafa Bey Debbağ Eşref Bey, Tüccar Hüseyin Avni Bey, Binbaşı Mehmed Ali Bey".⁸¹

Bursa Setbaşı'ndaki Avcılar Kulübü'nde yoğun bir çalışma yürüten Redd-i İlhak Cemiyeti bir süre sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne Katılmıştır.⁸²

1.1.2.2. Bursa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İzmir'in işgaliyle birlikte Türk halkında işgalcilere karşı tepkiler başlamıştır. Bu tepkiler sonucunda ise, çeşitli isimler altında vatanın işgalcilerden kurtarılmasını amaçlayan ulusal örgütler teşekkül etmiştir.⁸³ İzmir'in işgal edilmesiyle bütün memlekette işgale karşı tepkiler başlamış ve bunun sonucunda vatanın kurtarılması amacıyla ulusal örgütler oluşturulmuştur. Memleketin her tarafında vatanın kurtuluşu için kurulan bu örgütler, Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş ve sonrasında da her şehirde bu cemiyete bağlı olarak Müdafaa-i Hukuk

---

⁸¹ Hülagü, *a.g.e.*, s.34-36.

⁸² Hülagü, *a.g.e.*, s.34-36. Ayrıca bkz: Mustafa Ekincikli, "Parlamentar Sistemine Geçiş Sürecinde Batı Anadolu Kongreleri", *Gazi Türkiyat Dergisi*, S.11,Güz 2012, s.137-153., Yüceer, *a.g.e.*, s.44.

⁸³ Yüceer, *a.g.e.*, s.44.

şubeleri oluşturulmaya başlanmıştır.⁸⁴ Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de Ekim 1919'da kurulmuş ve merkez heyeti 10 Ekim 1919'dan itibaren yoğun çalışmalarına başlayarak, Bursa'da Kuva-yı Milliye'nin oluşturulmasında önemli rol oynamış, ayrıca faaliyetleri, Bursa merkezle de sınırlı kalmamış ve Yenişehir, Kirmastı, Orhaneli ilçelerinde de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri açılmıştır.⁸⁵ Bursa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkez heyetinde yer alan isimler:

“Nasuhzade Sadık Bey, Urgancı Abdullah Bey, Bursa Kadısı Tahir Efendi, Dava Vekili Osman Nuri Bey, Emekli Yüzbaşı Hacı Ahmed Bey, Binbaşı Abdullah Bey, Müderris Kara Yusuf Bey, Müdafaa-i Hukuk Kâtibi Ahmed Muhtar Bey, Mümtaz Şükrü Bey, Gemlikli Necati Bey, Muhiddin Baha Bey. Cemiyetin Malî işleri ile de: Müderris Ali Osman, Fabrikatör Osman, Memduhoğlu Cemil, Karacabey Çiftliği sahibi Emin Bey ilgilenmekte idiler”.⁸⁶

Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Bursa'da Kuva-yı Milliye'nin oluşturulmasında ve faaliyetlerinde önemli rol oynamıştır.

---

⁸⁴ Boykoy, *a.g.m.*, s.31-54.

⁸⁵ Boykoy, *a.g.m.*, s.31-54.

⁸⁶ Hülâgü, *a.g.e.*, s.45.

1.1.2.3. Bursa’da Kuva-yı Milliye Teşkilatı

Bursa’da Kuva-yı Milliye, Mümtaz Şükrü Eğilmez, Teğmen Fuat ve Manastırlı Emekli Binbaşı Mehmed Ali Bey’in ön çalışmaları ile oluşmaya başlamıştır. Bursa’da oluşturulan Kuva-yı Millîye’nin Komutanlığı’na da Manastırlı Emekli Binbaşı Mehmed Ali Bey getirilmiştir.⁸⁷ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Bursa’da oluşturulan Kuva-yı Milliye ile ilgili geçen bir haberde, “*Bursa ve havalisinde teşkil eden Kuva-yı Milliye’den Şeyh Şamil bölüğüyle beraber hareket eden Şeyh Şerafettin Efendi Geyve’ye ulaşmış ve yanındakilerle beraber mektep çocukları tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır. Şeyh Şerafettin Efendi ve efrat-ı maiyeti bir huşu-u dindarane içinde tekbir ve tehlillerle merkez kazayla isal kılınmıştır. Orada Şeyh Efendi bir cem-i gafir hazır olduğu halde memleketin geçirdiği buhran ve buna karşı bütün Efrad-ı Milletin yek-vücut olarak Kuva-yı Milliye etrafında çalışması hakkında belîğ ve müessir bir hitaba irad eylemiş ve bu vesile ile de Cenab-ı Haktan muvaffakiyetler temenni edilmiştir. Şeyh Şerafettin Geyve’den Adapazarı’na azimet eylemiştir*”⁸⁸ sözleriyle yaşanan buhrana karşılık ahalinin tek vücut olarak birleşmesini vurgulamaktadır. Bursa’daki Kuva-yı Millîye Kuvvetleri, çoğunlukla hapishanelerden çıkarılmış, işsiz güçsüz ve macera arayan kişilerden oluşmaktaydı. Bazıları ise maddi kazanç sağlamak için birliğe katılmıştı. Her ne kadar başlangıçta Kuva-yı Milliye başıboş gibi görünse de daha sonra giderek adından söz ettirmeye başlamış ve Sivas’taki Heyet-i Temsiliye’nin emrine girmesi ile birlikte İstanbul hükümetini korkutan bir yapı olmuştur. Nitekim İstanbul hükümeti Balıkesir ve Bursa cephelerinde, Kuva-yı Millîye’ye karşı silahlı mücadeleye girişen Anzavur’un

⁸⁷ Hülagü, a.g.e., s.50.

⁸⁸ Telgraf Haberleri, Hâkimiyet-i Milliye, 3 Haziran 1920.

çetesini desteklemiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Bursa'nın Yunan kuvvetleri tarafından işgalinden önce, bu isyan bastırılmıştır.⁸⁹ Kuva-yı Milliye, işgallere karşı ülkenin korunma ve savunmasını desteklemesi, pekiştirilmesi ve birliğin sağlanmasını amaç edinmiştir. Kuva-yı Milliye, TBMM hükümetinin otoritesini egemen kılan ve memlekette güvenliği sağlayan bir kuvvet olmuş, düzenli orduya geçmeden önce disiplin oluşturmaya çalışmıştır. Yunan kuvvetlerinin saldırılarına düzensiz ve nizamsız birliklerle karşı konulamaması Kuva-yı Milliye'nin zamanla suiistimale dönen yapısı sorun oluşturmaya başlamış ve yapılan müzakereler neticesi lağvedilmiş fakat Millî Mücadele'deki başarıları TBMM'de kahramanlık öyküsü olarak kalmıştır.⁹⁰

---

⁸⁹ Hülagü, *a.g.e.*, s.51-52.

⁹⁰ Yaşar Özüçetin, Mehmet Dağıstan, "Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye", *ÇTTAD*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.3-30.

1.2. Anzavur Ayaklanmaları (1919- 1920) ve Bursa

21 Eylül 1919⁹¹ yılında 14. Kolordu Bölgesi'nde, Millî Mücadele aleyhinde çıkmış olan Birinci Ahmet Anzavur Ayaklanması, Bigalı bir Çerkez olan emekli Jandarma Binbaşısı tarafından düzenlenmiştir. Bu arada Birinci Anzavur Ayaklanması, Konya Bozkır⁹² ayaklanmalarıyla aynı tarihlere rastlamaktadır. Ahmed Anzavur Saltanat ve Hilâfet taraftarıydı. Bu sebeple, padişahın emriyle Yunanlılara karşı savaşan millî kuvvetleri arkadan vurmak amacıyla Biga, Gönen, Manyas taraflarına Çerkezler üzerindeki nüfuzu olduğu düşünülmüş ve gönderilmiştir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa 16 Kasım 1919 tarihinde 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya "aceledir" kaydı ile şu telgrafı yazmıştır: "Önemsiz gördüğümüz Ahmet Anzavur meselesinin önem kazandığı bu zamanda Salihli'de bulunmanız uygun değildir. Cepheden daha çok önemli olan bu anarşinin mutlaka bastırılması gerekli ve lüzumludur. Bundan dolayı bir an önce bölgenize dönmekle bu meseleye son vermenizi rica ederim".⁹³ Cemal Paşa'nın bu telgrafına cevap olarak, Yusuf İzzet Paşa yazdığı cevapta:

1. Ahmet Anzavur adındaki eşkıyanın, mutlaka İstanbul'da pek yüksek menafilin birisi tarafından tertip edilmiş karşı bir ihtilâl hareketine ve siyasetine âlet olduğunu tahakkuk etmiştir. Son defa 12 Kasım 1919 günü Susurluk'a geldiği zaman buradaki topları kendi emrine aldıktan sonra asker kendisine iltihak ettiğinden ve ittihatçı manevrası olan Kuva-yı Milliye aleyhine yürümeye başladığından ve buna da muvaffak olacağından bahisle keyfiyetin o suretle Padişaha arzını yazdığı bir telgraf

⁹¹ Zeynep Korkmaz, *Nutuk(1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s.304.

⁹² Taha Niyazi Karaca, "Millî Mücadele'de Bozkır İsyanları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, Kayseri 2004, s.169-19.

⁹³ Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, s.360.

ile Dahiliye Nazırı Damat Şerif Beyefendi Hazretleri'nden rica etmiştir. Bu melun daima halka karşı beyanatında Padişah tarafından görevlendirilerek gönderildiğini söylemek suretiyle halkı iğfale çalışmaktadır,

2. Ahmet Anzavur'u insaf yoluna davet etmek ve İslamlar arasında bölünmeye meydan vermemek için göstermiş olduğum soğukkanlılık ve Balıkesir Redd-i İlhak Heyeti Merkeziyesi tarafından yapılan samimi teşebbüsler bilakis kendisine bu ikinci defaki hareketi yapmak için vakit kazandırmıştır. Ve artık maksadının hükümetin iç ve dış siyasetine karşı tamamen aykırı olduğundan zerre kadar şüphe kalmamış ve orduyu dağıtmak, meb'us seçimlerine mâni olmak ve vatan müdafaasından başka bir endişesi olmayan Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak üzere fiili ayaklanmış ve ihtilâlde bulunmuş ve bu defa kendi aleyhine sevk edilen askeri müfrezelerimize de silâh ile karşılık vermiş ve direnmiştir.⁹⁴

Ahmet Anzavur millî kuvvetlere karşı başlattığı bu ilk ayaklanmada istediği sonucu alamadı.⁹⁵ Ahmet Anzavur 16 Şubat – 16 Nisan 1920 yılında ikinci kez isyan başlatmıştır⁹⁶. Anzavur İsyanı Çanakkale, Balıkesir ve Bursa da meydana gelmiştir. Çanakkale İngilizler tarafından işgal edilmiş, Balıkesir Batı Anadolu'da Milli Mücadele'nin Yunanlılara karşı savaşında en önemli merkezlerinden

⁹⁴ Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, s.360-361.

⁹⁵ Mustafa Budak, *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, Yeni Şafak Yayınları (Yakın Tarih Dizisi), İstanbul 1995, s.19-37; eşkıyalığın tanımı ve eşkıyalık ile ilgili çalışmalar için bkz; Fehminaz Çabuk, "Osmanlı Devleti'nin Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler: Hemavend Aşireti Örneği (1880)", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2018, s.519-550; Fehminaz Çabuk, 19. Yüzyılda Diyarbakır Vilayeti'nde Yaşayan Bazı Kürt Aşiretleri: Aşiret, Din ve Eşkıyalık Meseleleri Üzerinden Bir Değerlendirme", Edit. İbrahim Özcoşar Ali Karakaş Mustafa Öztürk Ziya Polat, Ensar Yay, *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Ensar yay.s.103-134; Şeyhmus Bingül, Şeyhmus Bingül, Tanzimat Dönemi Diplomasisi Çerçevesinde Osmanlı-İran Hududunun Belirlenme Çabaları ve Derviş Paşanın Tahkikatı, *Tanzimat'tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Editörler: İrşad Sami Yuca, Hidayet Kara, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019; Şeyhmus Bingül, Tanzimat Döneminde Devlet ve Aşiret: Van'da Modernleşme Çabaları ve Aşiretler, *Dünyada Van*, Ed. Ercan Çağlayan, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 157-169; Nurullah Nehir, *219 Nolu Mühimme Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Edit: Kazım Kartal & Serpil Sevim Kartal, İKSAD, Ankara 2019; Kazım Kartal, "XVIII. Yüzyılda Sivas'da Eşkıyalık Faaliyetleri (1735-1780)", *SOBİDER*, Yıl 6, s.33, Ocak 2019, s.341-350.

⁹⁶ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Milliyet Yayınları, C.2, İstanbul 2011, s.34. Ayrıca bkz: Uluğ İğdemir, *Biga Ayaklanması Ve Anzavur Olayları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.5-13.

birisidir. Bursa ise Batı Cephesi'nin Kuzey kısmından Orta Anadolu'ya açılan en büyük kapı olması sebebiyle çok önemli yerdirdi.⁹⁷ Ahmet Anzavur, Gönen, Manyas, Biga bölgesinde kuvvet toplamış ve Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak için harekete geçmişti.⁹⁸ Ahmet Anzavur'un Kâzım (Özalp) Paşa'ya gönderdiği bir mektupta özetle şöyle diyordu: “Sen askersin, kumandansın, kumandanlar vazifelerini bitaraf olarak yapmalıdır. Bu milli çeteler İttihat ve Terakki eşkiyasıdır. Ben bunları terbiye etmek üzere geleceğim. Sen hiç bir şeye karışma”.⁹⁹

Damat Ferit Paşa'nın ve İngiltere'nin desteğiyle¹⁰⁰ tekrar isyan eden Ahmet Anzavur, bu isyanında halkı dinî propagandalarla kandırmak için uğraşmıştır. Ahmet Anzavur, Kuva-yı Milliye'ye aleyhinde olarak, din uğruna, Kur'an Kerim'e dayanarak mücadele yaptığını, kendisinin ve beraberindekilerin Allah yolunda cihat ettikleri gibi söylemler, sürekli Kuva-yı Milliye aleyhtarı olan gazetelerde yayınlanmıştır.¹⁰¹

Kirmasti (Mustafakemalpaşa) Jandarma Komutanlığı'nın 21 Nisan 1920 tarihli raporunda, Nisanın birinci Çarşamba günü Ahmet Anzavur'un Karacabey'den ve Kirmasti üzerine doğru yola çıktığı haberi tüm kasaba da büyük bir heyecan yaratmasının yanı sıra 172. Alay birlikleri ve Kuva-yı Milliye firara başlamışlardır. Askerler tek bir silah dahi atmadan dağılmışlardır. Geriye kalan namuskâr on askerle

---

⁹⁷ Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.2, s.35.

⁹⁸ Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, s.359.

⁹⁹ Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, s.359.

¹⁰⁰ Fahri Yetim, “Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.13, Bahar 2011, s.55-69.

¹⁰¹ Osman Akandere, Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Avşaroğlu Matbaası, Ankara 2011, s.213.

Zabıt İbrahim Efendi gece gündüz demeden kasabanın asayişini sağlamaya çalışmışlardır. Kasabanın müdafaası olan Kuvve-i Müsliha'nın firarından dört gün sonra 11 Nisan Pazar Bursa Kuva-yı Milliyesi Dramalı Rıza Efendi ile Arnavut Aziz-Feroz Ağalar kumandasında 120 kadar takip efradıyla gelerek düzeni sağlamak için sorumluluğu kendi ellerine aldılar. Daha sonraları Dramalı Rıza Bey'in geri çekilmesi ve Aziz ve Feroz Ağaların Anzavur'a katılmaları hem memleketi hem de birçok masumun hayatını tehlikeli bir durum içinde bırakmıştır.¹⁰²

Ahmet Anzavur Kirmasti'yi ele geçirmiş ve ahaliden para toplayarak, 172. Alay zabıtasının firarından sonra dairelerinde bıraktıkları 53 sandık Osmanlı cephanesiyle 36 Belçika tüfengi bir ay muhafaza dairemizde celb edilmiş olduğundan bunlar dahi elimizden alınarak Jandarma efradı yerinde bulunan anahtarlı Osmanlı silahlarını dahi Anzavur tarafından alınmıştır.¹⁰³

61.Tümen Kumandanı Kazım (Özalp) Bey, Anzavur kuvvetlerinin başarılar kazanması üzerine Çerkes Ethem'den yardım istediğini bildiren telgrafında: “Ben son itaat edecek neferim kalıncaya kadar dövüşeceğim. Fakat maksat şahsî şeref değil, ortak ve mukaddes bir gayedir. Durum muhataralıdır. Bu bakımdan bizzat ve kâfi bir kuvvet ve süratle Balıkesir'e hareket ediniz. Kuvvetlerin Akhisar istasyonundan trenle Balıkesir'e kadar sevki mümkündür. Bu süratle gelmenize yardım eder. Telgraf başında muvafakat cevabınızı bekliyorum”.¹⁰⁴

¹⁰² “Anzavur'un Habasetleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920.

¹⁰³ “Anzavur'un Habasetleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920.

¹⁰⁴ Çerkes Ethem, *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, 1962, s.27-28. ; Akandere, Polat,

Çerkez Ethem bu yardım istediğini kabul etmiş ve Çerkez Ethem ile kumandasındaki birliklerin, Taşköprü Hattı'nda başlayan mücadelesi, Susurluk ve Kirmastı arasında Anzavur kuvvetlerini beş saatlik bir çarpışma sonucunda mağlup etmesiyle son bulmuştur (15 Nisan 1920)¹⁰⁵. Çerkez Ethem, 16 Nisan 1920'de Susurluk'tan yolladığı telgrafta Anzavur harekâtını şu şekilde özetlemiştir:

*“Öğleden sonra bizzat Anzavur'un idaresinde usatla Susurluk civarında Kuva-yı Milliye arasında başlayan müsademe gece fasıla ile geçerek şafakla beraber harekât-ı taarruziyemizle yedi saat devam eden şedid bir müsademedен sonra usat(asiler) perişan bir surette dağıtılmış ve altmış bir(alınmış) esir ile mevcut iki adet top mücahidinin fedakârane hizmetleri ile iğtinam edilmiş ve süvarilerimiz hezimete uğrayan usatı şiddetle takip etmektedir. Usatın mecruh ve maktulu pek çoktur”.*¹⁰⁶

Çerkes Ethem, Kuva-yı Milliye'nin ve diğer millî kuvvetlerin çabalarıyla İkinci Anzavur İsyanı başarıyla bastırmış ve Ahmet Anzavur kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁷

---

a.g.e.,
s.214-215.

¹⁰⁵ Akandere, Polat, *a.g.e.*, s.214-217. Ayrıca bkz: Yüceer, *a.g.e.*, s.26.; Hülagü, *a.g.e.*, s.89.

¹⁰⁶ Akandere, Polat, *a.g.e.*, s.217.

¹⁰⁷ Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, s.362.

1.3. Bursa'nın Yunanlılar Tarafından İşgali (8 Temmuz 1920)

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgaller Anadolu'nun birçok yerinde önemli mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştu. Müttefiklerin desteğini alan Yunanistan'ın¹⁰⁸ 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan Batı Anadolu saldırıları Bursa'ya kadar ulaşmıştır. 30 Haziran 1920'de Balıkesir'i işgal eden Yunanlılar bir süre burada kaldıktan sonra Bursa üzerine yürüdüler. Yunanlıların yaklaşık 20.000 askerine karşılık Bursa'da savunmada bulunan, 56. Tümen Askerleri ve Milis Kuvvetleri'nin sayısı yaklaşık 2.500¹⁰⁹ kişiydi. Başka bir kaynakta ise bu sayı şöyledir: Bursa'da bulunan 56. Tümen'in silah, cephane ve asker sayısı; 86 Subay, 3390 Er, 2758 Tüfek, 863 Kasatura, 348.879 Cephane, 15 Bomba, 1 Top, 330 Hayvan ve 3 Araba'dır¹¹⁰. Yunan kuvvetleri ise Bursa'da 4 piyade, 2 süvari ve 1 ordu topçu birliklerini kullanmışlardır.¹¹¹

Yunan askerleri Balıkesir'den Karacabey ve Kirmasti'ye doğru ilerlemeye devam ettiği sırada da İngilizler de Mudanya'ya asker çıkararak, Bursa'yı denizden bombardıman edeceklerini bildirmişlerdi.¹¹² İngiltere Gemlik ve Mudanya'yı bombalayıp, oralara kuvvet çıkarmakla Yunanistan'a destek verdiğini göstermiştir.¹¹³ Yunanlılar, 22 Haziran 1920'de taarruza başlamış,¹¹⁴ 30 Haziran'da

¹⁰⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Mayıs 2000, s.66.

¹⁰⁹ Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.2, s.63-64; Ayrıca bkz; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, TTK, Ankara 2004, s.115.

¹¹⁰ Yüceer, *a.g.e.*, s.69.

¹¹¹ Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.2, s.63-64.

¹¹² Muhittin Baha, "Bursa'nın Sükûtu", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1922.

¹¹³ Yüceer, *a.g.e.*, s.65.

¹¹⁴ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.47 ; Ayrıca bkz: *Tarih*, Devlet Matbaası, C.4, İstanbul 1931, s.65.

Balıkesir'i,¹¹⁵ 2 Temmuz'da Mustafakemalpaşa (Kirmasti)¹¹⁶ ve Karacabey'i işgal etmişlerdir.¹¹⁷ Mudanya'nın İşgal edilmesinden sonra Bursa, 8 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.¹¹⁸

Yunanlıların Bursa'ya işgaline müteakip Damat Ferit işgal edilen yerlere memur tayin etmede aceleci davranmış ve Mülkiye Müfettişleri'nden Badi Bey ile Hacı Esat Efendi'yi Bursa'ya göndererek, Bursa'da hükümetin resmi işlerini düzenlemelerini istemiştir.¹¹⁹ Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki 23 Temmuz tarihli bir haberde de bu konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “*Hilafet hükümeti olmak iddiasını güden ve daima bu nakaratı tekrar eden Damat Ferit Hükümeti, Türkün hayatına kast eden ezeli ve ebedi düşmanı Yunanistan'ın barbarca, cellâtça istila ettiği Anadolu'muzun güzel şehirlerine memur tayin ve izamıyla meşgul olmaktadır. Bu beyanda Bursa Maarif Müdürü Mustafa Beyle İstatistik Müdürü mahallerine izam edilmiş ve Bayramiç, Ezine, Ayvacık kazalarına da kaymakamlar tayin edilmiştir. Bursa'da bulunan İstanbul Hükümeti'nin Mülkiye Müfettişleri'nden varid olan bir telgrafnamede bir valinin süratle tayin ve izamı ve memurun maşatı için de yüz bin lira irsali talep olunmuştur.*”¹²⁰

---

¹¹⁵ Zeki Arıkan, “Milli Mücadele’de Balıkesir”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, Kasım 1999-2003 s. 469-474.

¹¹⁶ “Yunan Taarruzu”, *İleri*, 9 Temmuz 1920.

¹¹⁷ Yüceer, *a.g.e.*, s.69.

¹¹⁸ Yunan Tebliği: Bursa'nın İşgali, *İleri*, 13 Temmuz 1920, No: 896. Ayrıca bkz: Metin Aydoğan, *Mustafa Kemal Paşa Ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir 2005, s.244. ,Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele’de Bursa*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul 1981, s.51., Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, C.1, İstanbul 2009, s.185 ;Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, (sade.: Faruk Özerengi), Emre Yayınları, C.2, İstanbul, s.108.; Yüceer, *a.g.e.*,s.79;Hülagü, *a.g.e.*, s.135.;Mehmet Kaya, “Yalova-Gemlik Bölgeleri ve İzmit Yarımadası’nda Yunan Mezalimine Dair İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu Raporları (12-22 Mayıs 1921)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, Bahar 2013, s. 563-578.

¹¹⁹ İstanbul Haberleri- Damat Ferit Memur Gönderiyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920.

¹²⁰ İstanbul Haberleri- İstanbul Memur Gönderiyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Ağustos 1920.

Bursa'nın işgalini müteakip, bütün yokluklara rağmen Bursalılar genç-ihtiyar, kadın- erkek, çoluk-çocuk Yunanlıları def etmek için mücadele etmiştir. Küçük yaşta çocuklar Kuva-yı Milliye'ye katılmak için Bursa'dan İnegöl'e yürüyerek gelip isimlerini yazdırmıştır.¹²¹

Bursa'nın işgal sürecinde, Yunan kuvvetleri, kasabalarda sivillere yönelik kanlı saldırılarda bulunarak, ellerindeki değerli eşya, hayvanlara, yiyeceklere, paralara el koyarak yağmalamışlar ve Kuva-yı Milliye'ye destek verdiklerini bildikleri bazı ileri gelenleri de tutuklamışlardır. Bu nedenle halkın çoğu buldukları kasaba ve köyleri terk ederek, daha güvenli yerlere kaçmak zorunda kalmıştır. Bu işgal döneminde bölgede yaşanan yıkım, baskı ve zulüm, bu dönemin yaşayan tanıklarının anlattıkları tarafından ortaya konmaktadır.¹²²

---

¹²¹ Saime Yüceer, *Tanıkların Anlatımıyla Bursa Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2005, s.3-12.

¹²² Yüceer, *Tanıkların Anlatımıyla Bursa Tarihi*, s.3-16.

1.3.1. İşgalin TBMM'deki Yankısı

Bursa'nın 8 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi¹²³ Türk kamuoyunda olduğu gibi TBMM'de de büyük bir üzüntüyle karşılandı. İşgal haberinin Meclis'e ulaşmasından sonraki ilk meclis oturumunda kürsüye gelen Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars Bey, Bursa'nın işgalini anlatmıştır. Hem işgal olayı, hem de Muhittin Baha Bey' in konuşması milletvekillerini çok derinden etkilemiştir.¹²⁴ Yunan ilerleyişi hususunda 56. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey ile Vali Hacim Muhittin Bey ve beraberindekiler İnegöl'e ve buradan Bozüyük'e doğru geri çekilmek zorunda kalmaları sonrasında Bursa'nın kolay bir biçimde Yunan işgaline uğraması TBMM'de sert tartışmalara sebep olmuştur. Bu yüzden sebep olanların cezalandırılması istenmiştir.¹²⁵ Bursa'nın işgal edilmesi ve oradaki halkın yaşadığı zulmün üzüntüsü sebebiyle TBMM'de oturuma geçici olarak ara verilmesi teklif edilmiş¹²⁶ ve oturuma 20 dakika ara verilmiştir. Bursa'nın işgal edilmesinden dolayı TBMM kürsüsünün üzeri siyah örtü (puşide-i siyah) ile kapatılmış ve bu örtünün işgal sona erene kadar orada kalmasına karar verilmiştir.¹²⁷

10 Temmuz 1920 tarihli oturumda Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey'in, Yunanlılar tarafından yapılan işkencelere dair takirinde;

¹²³ Yunan Taarruzu-Bursa'nın İşgal Haberi, *İleri*, 12 Temmuz 1920, No: 495.

¹²⁴ Mefail Hızlı, "Cumhuriyet'in İlanından Önce Uluabad, Karacabey Ve Bandırma Yörelerindeki Yunan Zulmü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C.7, S.7, 1998, s.163-182.

¹²⁵ Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, s.63. ; Ayrıca bkz: Şerif Demir, "Milli Mücadelede Celal Bayar (1919-1923)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.15-16, 2009, s.53-78. ; Eğilmez, *a.g.e.*, s.51.

¹²⁶ Büyük Millet Meclisi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920, s.4.

¹²⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.236. ; Ayrıca bkz: Cengiz Çetintaş, *Bursa'nın Yunan İşgaline Girmesi Ve İlk Hükümet Krizi(1920)*, <http://www.cengizcetintas.com/index.html>, s.3.

“...Bursa'ya duhul eden ve maalesef Osmanlı bayrağını hamil halife ordusu ismindeki eş'irrá güruhiyle refik bulunan Yunanlıların oradaki meabidi mukaddese ve asarı nefisimizi tahrip ve tahkir ve Müslüman Türk kızlarının ırzlarını hetk ve telvis eyledikleri işitilmiştir. Cihanda misli görülmemiş derecede ağır olan bu mezalim ve fecayiün bugünkü ruznameye ithafı İle memleketin her tarafında neşir ve tamim edilerek milli heyecan ve intikam hislerinin uyandırılması hususunun Heyeti İcraiyyeye müstacelen tebliğini teklif eylerim”¹²⁸ sözleriyle yaşanan mezalimleri tüm memlekete duyurarak Milli Mücadele ruhunun canlandırılmasını istemiştir yine 10 Temmuz 1920 tarihli oturum da İsmail Suphi Bey; “Efendiler, şu siyah örtünün altında söz alırken son derece bedbaht bir Türk ve Müslüman evladı olduğumu hissediyorum. Hiçbir millet hiçbir zaman bu derecelerde ağır, bu kadar feci darbelere maruz kalmamıştır. Size söyleyeceğim sözler için kalplerinizden metanet bekliyorum. Kulaklarınızdan metanet bekliyorum. Asabınızdan metanet bekliyorum. Bizim dinî Kâbemiz geçen sene İngilizlerin payimali hakareti olurken şimdi milli Kâbemiz olan Bursa dünyada en müthiş düşmanımız olan İngilizlerle Yunanlıların payimali ihtirası oluyor. Şu dakika teneffüs ettiğimiz hava belki mesumundur, Çünkü orada bulunan yüzlerce hemşirelerimizin, kızlarımızın, ablalarımızın hunu ismeti dökülmüş bulunuyor. Feryatları havayı ihtizaza getiriyor ve benim lisanım bunu size tebliğe tavassut ettiğinden dolayı pek bedbahtım, çok bedbahtım efendiler”¹²⁹ diyerek Bursa'nın işgalinin ve orada yapılan fecaiilerden duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Yine İsmail Suphi Bey'in aynı oturumdaki konuşmasının devamında; “Avrupa bizi hiçbir zaman affetmedi, kalplerimizi yoklayacak olursanız senelerden beri, hatta iki asırdan beri mütemadiyen kırılan şeylerle doludur. Bir Girit kırıklığının yanına bir Irak'ı ilave ediniz, Onun yanına bir Makedonya, onun yanına bir Trablusgarp, bir Bosna-Hersek faciası ilave ediniz. Efendiler bugün Bursa'da akan hunu masum, hunu ismet yalnız bizim Kâbe-i Millimizde dökülmekle kalmıyor. Efendiler, iyi söyleyemiyorum, pek müteheyyicim. Tuna boylarında akan kanları unutmadık. Makedonya'da daha dört beş sene evvel

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.241.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.241.

dökülen 'kanları unutmamak. Geçenlerde Çanakkale' de döktüğümüz kanları, İzmir'de akan kanları unutmamak. Bizim her şeyimizden mukaddes olan atalarımızı, kız kardeşlerimizi muhafaza etmek için bütün hayatımızda çalıştığımız mukaddes şeyler pamal-i ihtiras oluyor. Bunun için biz Bolşevik olacağız, şeytan olacağız, icap ederse Çinli olacağız¹³⁰ ve illa yaşayacağız. Efendiler, Bursa fecayiini bütün kuvvetimizle bağırmalıyız, köylerimize, şehirlerimize, obalarımıza kadar bağırmalıyız. Bizim milli Kâbemiz olan Bursa, ecdadımızın makberlerini havi olan Bursa, beyaz mabetlerimizi havi olan Bursa, yeşil Bursa bugün mülevves ayaklarla ezilmiştir. Yunan ayaklan altında ezilmiştir. Evet, efendiler, bu ağır fecayi, intikam ve mücadele hislerimizi takviye edecektir efendiler. Efendiler biz o membadan kuvvet alacağız, efendiler Yunanı bizim üzerimize saldıran kimdir? İstanbul hükümetidir efendiler, İstanbul hükümeti eline Osmanlı sancağı vererek Anzavur'u bizim, üşera dedikleri bir avuç vatanperverler üzerine sevk ediyor. Saldırıyor efendiler, Osmanlı bayrağı önde olarak Bursa'ya giriliyor, asıl fecaat buradadır. Efendiler ne feci anlar yaşıyoruz!"¹³¹ ifadeleri ile Avrupa'nın asırlardır Türke karşı bir düşmanlık ve intikam alma içinde olduğunu, buna karşılık Türklerinde çok kan döktüğünü söylemiştir. İstanbul hükümetinin de bu faciaya yardım ederek yaşananların baş sorumlusu olduğu dile getirilmiştir.

10 Temmuz 1920 tarihli oturumda İsmail Suphi Bey son olarak; *"Yunanlılar Bursa'ya giriyorlar, eşrafi Ulucami Caddesine diziyorlar. Siz Bursa'yı bizden zabdettiğiniz zaman bizden şu kadar kız aldınızdı, onları bize vereceksiniz diyorlar. O kadar kız alıyorlar ve bunları palikaryaların kollarına vererek eşrafın önünden geçiriyorlar. Sonra efendim bizim en nefis, en mukaddes mabedimizi, bütün cihanın hayran olduğu ve bir hücresinin Ayasofya'yı yaptıracağını söyledikleri o mabedi nefisimizi telvis ediyorlar. Bombalarla tahrip ediyorlar. Hiç bir şeyi affetmiyorlar. Efendiler Nilüfer Sultan'ın kabrini, vaktiyle sen bu Türk'e vardın diye*

---

¹³⁰ Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Efendi, İsmail Suphi Efendi'nin bu "Bolşevik olacağız, Şeytan olacağız" sözlerine karşılık olarak; "Hayır şeytan olmayacağız. İslamiyet olacağız, İslamiyet, din sayesinde bütün dünyaya karşı geleceğiz" demiştir. Bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.247.

¹³¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.241-242.

yedi asır evvelki vakayı affetmeyerek bomba ile atıyorlar. Bu efendiler cephe gerisinde kalacaklar için ibret olmalıdır. Efendiler Bursa dört gün evvel uyanıklık göstermiş olsaydı dört tabur asker teçhiz edebilirdi. Bursa nasılsa gaflet gösterdi. Binaenaleyh her tarafa bağıralım: Sivaslılara, Kastamonululara, Ankaralılara, Konyalılara, işte diyelim efendiler, işte düşman budur. Düşman ne yapıyor, görünüz ve orta göre hazırlanınız”¹³² ifadeleriyle diğer şehirlerdeki insanların aynı akıbeti yaşamamak için hazırlıklı olmaya çağırıyordu.

Antalya Mebusu Rasih Efendi 10 Temmuz 1920 tarihli oturumda İsmail Suphi Bey’in Bursa'ya girenlerin bandırası arkalarında hilâfet ordusuna da mensup askerlerinde olduğunu söylemesi üzerine; “...O asker acaba Yunanlıların süngüleriyle dini teyit etmeye mi geliyorlar? Acaba İngilizlerin toplarıyla Bursa'ya kâşane-i dini mi kurmak istiyorlar? Acaba vaktiyle din gitti diye 'bağırın o İstanbul'daki Şeyhülislâm, Anadolu'yu velveleye veren o Mustafa Sabri denilen, deni, Anadolu'yu dinimiz gidiyor diye velveleye veren ayaklanan Türkler. Ne durursunuz diminiz gidiyor diyen o Zeynel Abidin, Bursa'da kendisine galiba Yunan eizzasine mahsus olmak üzere Yunan askerlerine inzivagah olmak üzere bir abide tesis ettirecek. Yunan askerleriyle orada saltanat kuracak. Galiba Abidin Efendi orada saltanatı maneviye kuracak. Keşke ordunun başında gelse idiler. Şu millette görse idi ki, onlar Yunanlılardan daha alçaktırlar. Hakikaten onlar Yunanlılardan daha deni, daha alçak, dinle alâkaları, sırf milleti kendi menfaati şahsiyelerine alet etmek için bir ihtirastan ibarettir. Başka bir şey değildir...”¹³³ sözleri ülke içinde de düşman yandaşlarının olduğunu ve onların memleketlerine ihanet ederek düşmandan daha da soysuz olduğunu vurgulamaktadır.

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.242-

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.245.

Meclis içinde mebuslar arasında Bursa'nın işgali ve kendilerinde yarattığı duygular sebebiyle karşılıklı diyaloglar da yaşanmıştır. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey'in Bursa'nın işgali üzerine ağlayan mebuslara “Ağlamak kadına yakışır, Eğer siz erkekseniz böyle bir facia önünde ağlamaktansa aslancasına kükreyiniz”¹³⁴ ifadelerini söylemesi üzerine Refik Bey, “Efendim Bursa'nın hunhar, canavar Yunanlılar tarafından işgali tabii hepimizi müteessir ettiğinden neşet etmiştir”¹³⁵ diyerek durumun üzüntüden dolayı ortaya çıktığını söylemiştir. Bu konuyla ilgili son olarak Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey görüşleri şu şekildedir; “Hiç şüphesiz azim ve imanımız kavidir. Memleketimizin müdafaası esbabını düşünürken söylenen fikirlerden dolayı azim ve imanımız zayıflamamıştır. Bu gün müdafa esbabını düşünürken arkadaşlarımızı zâf ile ittiham etmemeliyiz. Geldiğimiz gün nasılsa şimdi daha fazladır. Eğer söylenen fikirden dolayı arkadaşlarımızı zaaf ile ittiham edecek olursak hiç kimse fikrini beyan edemez... Bendeniz tabiidir ki Bursa'nın bu vaziyeti karşısında müteessir olmakla beraber, vatanımın Yunan tecavüzü altında kalması yahut kalacağı gibi endişe ile müteessirim ve bu teessürle günlerden beri uykumu uyuduğum yok. Elbette memleketin esbabı müdafaası, vatanın esbabı müdafaası neye mütevakkıf ise düşünüyorum. Elbette düşünebildiğim bir meselede var ki bizim memleketimizde memleketin müdafaası için memleketin parasıyla büyütülmüş, beslenmiş, mektebi harbiye de parasız; pulmuz milletin parasıyla okutulmuş birçok zabıtlarımız var. Şüphesizdir ki bu gün bu zabıtlar işsiz güçsüz; kahvede, mektepte yatıyorlar. Memleket ise bir taraftan patır, patır armut gibi düşüyor. Elbette hepimiz müteessiriz. Onlar da bizim kadar müteessirdirler. Fakat bilmelidirler ki onlar bizden daha fazla, daha çok müteessir olacaklar; bizden daha sefil bir vaziyette kalacaklardır. Çünkü bu millet bundan sonra onların maaşını veremeyecek. Hangi memleket verecektir? Bursa'sı giderken İzmir'i,

¹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.247.

¹³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.248.

bitmem Konya'sı alındıktan sonra bunların hangi memleket maaşlarını verebilecektir? Şüphesizdir ki onlar bizim kadar ve bizden daha çok alâkadardılar. Bu gün zabitanın, rütbe, üniforma hiçbir şey gözetmeyerek, mümkün ise apoletlerini atıp zabitan alayları teşkil ederek ve mümkün ise yanlarına beşer, onar nefer bularak cepheye koşmaları lazımdır. Ben bu tedbiri düşünebiliyorum. Necati Bey biraderimizin dediği gibi; gidelim de propaganda yapalım, küçük zabıtlar kandıralım değil".¹³⁶

Açıkçası Bursa'nın işgaline TBMM'deki bütün mebuslar üzerinde derin bir üzüntü meydana getirmiştir. Bu sebeple TBMM'de bazı mebuslar Bursa'nın işgalini tüm memlekete duyurarak Milli Mücadele ruhunu canlandırmak istemişlerdir.

1.3.2. Bursa İşgali'nin Basına Yansıması ve Yunan Mezalimleri

Bursa'nın 8 Temmuz 1920¹³⁷ yılında Yunanlılar tarafından işgal edilmesi tüm yurdu yasa boğmuştur. Bursa'nın Yunanlılara teslim edilmesi ile ilgili Emekli Başkomiser Abdürrahim Yücelik şu sözleri söylemiştir; *"Bursa, 8 Temmuz 1336(1920) Perşembe günü öğleden sonra işgal edildi. Bursa'da bir tütün tüccarı Petro Avramidis vardı. Bu, beraberindeki üç kişiyle birlikte, Beşevler'de konaklayan Albay Cirolis'e gitti, şehrin teslim olduğunu bildirdi. Albay'da Bursa'yı işgal ettirdi. Petro Avramidis'le bir Yunan Binbaşısı belediye önüne geldiler. Buradakiler, balkondan beyaz bayrak sallandırmışlardı. Biz seyrediyorduk ağlamaya başladık..."*¹³⁸

¹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920, s.248.

¹³⁷ "Bir Hamle, Bir Kıyam", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-1

¹³⁸ Yüceer, a.g.e., s.81-82.

8 Temmuz tarihli Yunan Resmi Tebliği'nde diyor ki: “Mudanya'nın İngilizler tarafından şiddetli bir ateş karşısında vukuu bulan işgalinden sonra, kuvvetli bir ordu kolumuz bugün saat on dörtte Bursa'nın garbında beş kilometre bir mesafe de bulunan düşmanı püskürterek Bursa şehrini işgal etmiştir”.¹³⁹

Yunanlıların Bursa'yı kolaylıkla işgal etmesindeki en büyük etken, Yunan kuvvetlerinin üstün teçhizatla saldırması, sayıca fazla olması ve İngilizlerin fiili olarak onları desteklemesidir. Ayrıca 56.ncı Tümen Askerleri ve Bursa halkı arasında bazı kişiler, İstanbul hükümeti lehine hareket ederek Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhinde yürütülen propagandalara katılmışlardır.¹⁴⁰

İşgalden sadece birkaç gün sonra, Bursa ileri gelenleri ve ahalisinden bazıları, Bursa'nın boşaltılacağını anlamış, belediyede bir takım görüşmeler yapmış ve ahalinin can ve mallarını ellerinden geldiğince korumak ve işgalden dolayı kaynaklanabilecek olayları incelemek için bir temsil heyeti oluşturmaya karar vermişlerdir. Fakat işgalin ilk günlerinde Yunan askerlerinin şehir ve köylerde yaptıkları yağma ve zulümlere engel olamadılar¹⁴¹. 12 ve 21 Temmuz 1920 tarihleri arasında İstanbul'a gönderilen telgraflardan ve Mülkiye Müfettişleri Esat Bey ile Badi Bey'in 17 ve 18 Temmuz 1920 tarihlerinde Dâhiliye Nezaretine gönderdikleri raporlardan anlaşıldığı üzere, Bursa'nın işgalinin ilk günlerinde Yunan kuvvetinin Bursa ve civar havalisinde bulunan 4-5 bin kişilik işgal kuvvetinin ihtiyaçları için

¹³⁹ Yunan Tebliği: Bursa'nın İşgali, *İleri*, 13 Temmuz 1920, No: 896.

¹⁴⁰ Yüceer, *a.g.e.*, s.82-83.

¹⁴¹ Sofuoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, s.1-22.

gerekli olan erzak gibi gereçleri işgal kumandanlığı tarafından peşin para ile satın alınmak istenmişse de Yunan askerlerinden birçoğu Bursa'daki mahsulleri ve ekinleri, bağ ve bahçeleri talan edip yağmaladılar. Bu yolsuzlukları yaparken denk geldikleri, çalışan çiftçi, orakçı, amele gibi Müslüman halkı yaralayıp, çoğunu da öldürdüler.

Yunanlılardan destek bulan Bursa civarındaki Rum köyleri ahali de, Müslüman köylerine saldırarak halkı taciz etmiş, buldukları evcil hayvanları ve değerli eşyaları çalmışlardır. Bu olaylarda birçok Müslüman ahali maddi manevi mağdur olmuştur.¹⁴²

Bursa'nın işgali ile ilgili olarak, Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir haberde: Bursa'yı terk etmeye mecbur kalındığını ve bu durumun “bütün Türklerin başlarının üstünde bir dünya parçalansa bu kadar müthiş olamazdı!” diye durumun Türk halkında yarattığı travmayı anlatmaktadır. Aynı başlıklı haberde, “*Sultan Osman Türbesi Yunan atlarının kişnemesini duysun! Bu, hiçbir zaman hatıramızdan geçmezdi. Fakat bu bir hakikattir, acı, elim, yakıcı, yırtıcı vahşi bir hakikat! Türk saffet ve necabetinin bütün iyi tahammüllerini asil ruhunda toplamış olan Sultan Osman Türk kahramanlığının, Türk fedakârlığının, Türk asalet ve necabetinin timsali idi; Türkler her günahı işleyebilirler. Türkler her hataya düşebilirler, fakat bu şen-i günahı irtikâp edemezlerdi; nihayet onu da yaptık, dün peygamberimizin merkatını, bugün de birinci Türk sultanının türbesini bıraktık, diğerine İngiliz girmişti, buna da Yunan girdi!*”¹⁴³ ifadeleriyle işgalin Türk halkı üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir.

¹⁴² Sofuoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, s.1-22.

¹⁴³ “Bir Hamle, Bir Kıyam”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920, s.1.

İzmir İşgali'nden sonra Bursa'nın işgali de büyük bir felaket oldu. Bursa'da bazı zengin kesim Yunanlıların şehre girmesine yardım etmişlerdir.¹⁴⁴ Bursa'dan birçok kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bunla ilgili Hâkimiyet-i Milliye'deki bir haberde, “*Bursa, Balıkesir, Bandırma ve havalisinden sefil perişan bir halde İstanbul'a iltica eden muhacirler bu havalide Yunanlılar tarafından yapılan zulümleri cinayetleri anlatırlarken birkaç şahıs müstesna olmak üzere bütün İstanbul ağladı. Muhacirin Müdüriyeti bu zavallıları memleketine iade etmek istiyor. Fakat bunlar, canlarını ırzlarını muhafaza için İstanbul sokaklarında dilenmeye sürünmeye razı oluyorlar. Yunan menhusunun ayak bastığı yere tekrar dönmek istemiyorlardı*”¹⁴⁵ ifadeleri Yunan zulmünün boyutunu göstermektedir.

Yine 12 Temmuz 1920 tarihli haberde, İstanbul hükümetinin ihanetinden de bahsedilmektedir ve bu durumun müsebbibi olarak bu ihaneti görmektedir: “*Bir lahza düşünelim: bütün dünya yüzünde her şey bizim lehimizdedir. Vesait-i Maddiye itibarıyla pek kuvvetli olan düşmanlarımızın hali hazırda manen o kadar aciz içindeler ki bu davayı pek az, pek kısa bir zamanda tamamen kazanmamız için hiçbir şey lazım değil, yalnız kazanmaya karar vermek kâfidir. Manen ve siyaseten o kadar müsait bir mevkideyiz ki eğer İstanbul'un hıyaneti olmasaydı bugün memleket rahat içinde bulunacaktı. Eğer İstanbul'un o şen-i hıyaneti olmasaydı bugün eski yaralarımızı sarmakla meşgul olacaktık ve düşmanlar bize hiçbir şey yapamayacaklardı. Bizi mahvetmek isteyen düşmanlar aramıza fitne ve fesat sokmak için İstanbul'daki hainlerin ittifakını temin edince her şey alt üst oldu ve bu suretle Anadolu eski ve köhne İstanbul'un yeni ve müthiş bir hıyanetine daha uğradı. Bugün İstanbul Anzavur çeteleri Yunanla beraber, omuz omuza tüfenk atarak karşımıza çıkıyor, cami yıkan, ırz-ı het eden düşman manen ve maddeten pişdarlık ediyor. İşte bu düşmanların son silahları, son kurşunlarıdır, yalnız İstanbul'un hainlerini göndermişlerdi, bu günde hem İstanbul hainlerini, hem de Yunanlıları*

---

¹⁴⁴ Sarıhan, a.g.e., s.115-116.

¹⁴⁵ Seyfettin Feyzi, “Alaşehrin Sükûtu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos 1920, s.3.

gönderiyorlar!” Ancak bu işgale karşı halk bilinçlenmiş, Türkler hakikati anlamaya ve Yunan ordusuna karşı yürümeğe başlamıştır. “*Düşmana karşı bir hamle, bir gayret, bir uyanış, bir canlanış, bir kıyam ile Türk Milleti bütün davayı kazanacak, Maraşları, Ayıntabları, Bursa ve İzmir’i kurtaracaktır. Düşmanın bu son saldırısı da Türkü durduramayacaktır. Evet, bir hamle, bir kıyam! Dünya bizim lehimize dönüyor, şark ve garp mazlumlar için çalışıyor, Teâlâ ve Cenab-ı Hak istiyor ki Türk artık kurtulsun ve edebi bir kurtuluşla kurtulsun! Şarktan dostlar, kardeşler göğüslerini yeni imanlarla şişirerek imdadımıza koşuyorlar, garpta emperyalizm kalesi her gün iyi bir siperi daha terk ediyor, İstanbul da hainler tiril tiril titreşiyorlar, cenupta din kardeşlerimiz bizimle beraber silaha sarılmış bulunuyor. Bütün bu iyi ve fevkalade müsaidi şeraat içinde murdar bir Yunan ordusuna karşı mı istikbali gayip edeceğiz? Hayır, imkânı yok, fakat bir hamle, bir kıyam, bir an için bize bu lazım!*”¹⁴⁶ ifadeleriyle Türk halkındaki mücadele ruhu yansıtılmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 12 Temmuz 1920 tarihli başka bir haber de, Yunanlıların Bursa’ya işgale başladıklarında Türk ve İslamlara karşı intikam almak için yapmadıkları musibet, haksızlık, eziyet ve işkence kalmamıştır. Ayrıca “*Eşrafi topladıktan sonra güya bundan yedi asır evvel Bursa Türkler tarafından zabt olunduğu sırada Rumlardan şu kadar kız alınmış olduğunu dermeyan ederek afif (İffetli) İslam kızlarını cebren almışlar ve bunların ırzını payimal almışlardır. Yunanlılar yine yedi asır evvel islamiyeti kabul etmiş olduğundan dolayı Nilüfer Sultan’ın kabrini tahrip eylemişler ve civardaki türbe ve ma’bed-i şerife de bundan müteessir olmuştur*”.¹⁴⁷

Bursa’da silah toplamak bahanesiyle Müslümanlara pek çok işkencelerde bulunan Yunanlılar şehre geldikten sonra, Damat Ferit çeteleri Bursa’ya gelmiş ve bu işkencelere ses çıkarmak yerine bizzat kendileri de işkence etmede Yunanlılarla rekabet etmeye

---

¹⁴⁶ “Bir Hamle, Bir Kıyam”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920. Gazetenin orijinal metni için Bkz: Ek-1

¹⁴⁷ “Bursa Fecayı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920. Gazetenin orijinal metni için Bkz: Ek-1

başlamışlardır. Damat Ferit Hükümeti, İstanbul da padişahın sarayını İngiliz silahıyla tehdit ederek esir bir vaziyette bırakmış ve İslamın edebi düşmanları olan Yunanlılarla müttefik bulunduğunu bir kez daha göstermiştir ki onlar, daha bir sene evveline kadar Aydın'da, İzmir'de, Bergama'da Yunanlılarla işbirliği yaparak binlerce masum müslümanın da kanına girmişlerdi.¹⁴⁸ Buna karşılık “Bu hunhar güruhun Pay-ı Melaneti altında ezilmekte olan yüzlerce evliya yatağı Bursa'nın intikamını almak için millet her tarafta aht-u peyman edilmektedir”¹⁴⁹ sözleriyle Bursa'nın intikamını almak için milletin yemin ettiğini vurgulamıştır.

Bursa halkı Yunanlılar Bursa'ya ulaşınca orayı terk etmeye mecbur kalmışlar ve “Bursa'ya gelen Yunan ordusunun bizim bu mübarek şehrimize girebilmesi kendi kudret ve mahareti neticesinde değildir. Biz bu alçak düşmana evvel ve ahir elbette haddini bildireceğiz” demişlerdir. Yunanlılar buraya gelince ahalinin elindeki silahlarını toplamışlar. Sadece Keşiş eteklerindeki bir kaç köyden 5-6 yük silah almışlardır.¹⁵⁰

Yunanlılar Bursa ve civarındaki birçok yerde mezalimler, katliamlar yapmışlardır. Yunanlıların yağmalama ve mezalimlerine maruz kalan yerler: Orhangazi ilçesi ve Köyleri, İnegöl, Yenişehir, Yeniköy, Reşadiye Köyü, Gemlik Kazası ve köyleri, Mudanya ve köyleri, Karacabey ve köyleri, Kirmastı(Mustafakemalpaşa)ve köyleri, Kuruçeşme Köyü, Hasanköy, Akçalar Köyü, Badırğa Köyü, Kızıklı

¹⁴⁸ “Bursa Fecayı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

¹⁴⁹ “Bursa Fecayı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

¹⁵⁰ “Bursamız Düşmanların En Alçağı Yunanlılar Elinde”, *Yeni Gün*, 15 Ağustos 1920.

Köyü, Konaklı Köyü, Arabayatağı Köyü, Osmaniye Köyü, Orhaniye Köyü, Saidabat Köyü, Pınarlı Köyü, Aksu ve Çataltepe köyleri, Iğdır Köyü, Selçukgazi Köyü, Cumalıkızık Köyü, Bademli Köyü gibi birçok yer Yunanlıların zulmü altında acı çekmiştir. Yunanlılar bu yerlerde yağma, tecavüz ve katliamlar yapmışlardır.¹⁵¹

Yeni Gün gazetesinde 21 Ağustos 1920 tarihli habere göre, Yunanlıların onlara destek veren yerli Rumlar ile birlikte Bursa civarındaki ilçelerde iş ve güçleriyle meşgul 36 masum kişiyi şehit ederek üzerilerindeki nakdi gasp etmişlerdir. Ayrıca yerli Rumların Müslüman köylerine tecavüzleri de devam etmekteydi.¹⁵² Müslüman tüccarların da ticaret faaliyetleri men edilmekteydi.¹⁵³

Yeni Gün gazetesindeki bir haberde, Bursa'nın iki aydır düşman elinde olduğunu belirterek “başı üstünde bir Yunan satırı asılı duruyor” demektedir. Ayrıca aynı haber içinde Yunanlıların her şeyi alıp götürdükleri gibi Yeşil Cami'nin çinilerini de söküp Atina'ya götürdüklerini haber vermektedir.¹⁵⁴

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Türk mücadelelerinden bahsederek; *“Asırlardır etrafımızda gittikçe daralan hücum çemberleri nihayet ta ruhumuzun üstünde sıkıştı. İstila devirlerinin hatırası tatlı bir sergüzeşt olduktan sonra, Tuna'da atlarını sulayan Türk süvarileri yüzlerini Balkanlara döndürdükleri zaman, yine Türkî etrafında geniş bir kalkanla müdafaa eden bir sınır buluyorlardı. Balkan Harbi bizi millet hududunun kenarlarında bıraktı. O zamana kadar dairenin kutrunu küçülterek merkez etrafında toplanan Türk ana toprağı harp narasını işitti,*

---

¹⁵¹ Hülagü, a.g.e., s.204-253.

¹⁵² Resmi Tebliğ-Bursa Bağlarında Yunanlılar, *Yeni Gün*, 23 Ağustos 1920.

¹⁵³ Resmi Tebliğ, *Yeni Gün*, 23 Ağustos 1920.

¹⁵⁴ Yunanlılar güzel sanatlarımızı da imha ediyorlar, *Yeni Gün*, 17 Eylül 1920.

barut kokusunu tatlı, sakin ocaklarının başında duydu. Şimdi artık, sakin, harbin sesini uzak hudutlarında duyup harp için uzaklara gidilen zaman yâd-ı hazin bir yiğitlik hatırası oldu. Türk ana toprağının coğrafyası parçalandı. Garabet uzaklardan içimize çöktü”¹⁵⁵ ifadeleriyle Türk milletinin her zaman mücadele içinde olduğundan bahsetmektedir.

Bursa'nın işgalinin Türk halkını derinden üzdüğünü yansıtan Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir haberde,

“Şimdi her Türk evinin eşiği boğuşacağı hudut, ocağı tüten her Türk köyü düşmandan kurtulacak, azap içinde bir garabet. Edirne, Selanik, İzmir asırlardır yanan türkün gönlüne birer avuç kor oldu. Asırlardır yanan türkün ruhuna, asırlardan, asırlara akan bir kinle, yeniden oyuklar açılıyor. Biz, bu son sızıyı, türke verilen azapların en acısını güzel Bursa'mızın matemiyile tattık. Bahtsız Bursa artık altı yüz senedir gönül verdiği Türkün sesinden uzak, yabancı bayrakların gölgesinde sıtmalı bir halde kurtuluş yolunu bekliyor. Kara Osman'ın keşişin yapacaklarına yüksekten bakan türbesi artık bu, yeşil Türk beldesine sızısız, başını uzatamaz. Başının üstünde, parlayan bir Yunan satırı asılı(dır). Günde beş defa bu fani, toprak adamlarına iyilik ve ümit sesini veren vakur minareler, minberlerinde cihat hutbeleri okunan camiler belki bir keyif için, bir eğlence için atılan bu bomba ve silah seslerinin akisiyle inliyor. Nilüfer Sultan'ın asırlara sönmeyen aşk fısıldayan türbesi şimdi harap bir mezarlıktan başka bir şey değil; belki de bir penceresi bir Ayasofya eder denen Türk mabetleri yıkılıyor. Bursa bizim ikinci kabemizdi. Cedlerimiz, padişahlarımız, velilerimiz, sanatlarımızla taşlarına, topraklarına kadar Türk olan Bursa şimdi hainlerin elinde çarmıha gerilen, bin yarasında, bin sızı sabırlı bir mesihden başka bir şey değil”¹⁵⁶ ifadeleri Bursa'nın Türk yurdu olduğunu ve düşman elinde acı çektiğini vurgulamıştır.

¹⁵⁵ “Bahtsız Bursa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

¹⁵⁶ “Bahtsız Bursa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

Hâkimiyet-i Milliye'deki aynı başlıklı haberde, Bursa'nın asker ve silah nedir bilmeksizin, sakın bir yer olduğunu, Keşiş'in eteklerinde derin bir sanat merkezi olduğu vurgulamış ve Yunan çocuklarının ona neler yaptığı ile ilgili endişesini dile getirerek; *"Bursa, bizden maddeten uzaklaşan mekkenin medeniyetin içimizde kalan son timsaliydi. Şimdi artık Bursa dendiği zaman ürpermeyen bir ruh var mı? Halas bekleyen bahtsız Türk milleti, Yunan atlılarının nallarına saçları dolaşan genç kızları, çalılarda elbiselerinin son nişaneleri kalan insanlar, harap şehirler bizi yalnız bir şeyle anıyorlar ve onunla bizi kendilerine yakın görüyorlar: aşk ve kuvvet. Bahtsız Bursa'mızın dizlerine başımızı koyabilmek için de bize biraz aşk, biraz kuvvet. Mazlumlara ümit ve saadet vaad eden Allah bizimledir"*¹⁵⁷ demiştir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde "Bursa'yı Soyuyorlar" başlıklı haberde, *"20. yüzyıl denilen sözde medeniyet asrından Türk Milleti kadar iğrenecek başka hiçbir millet olamaz. Türk Milleti neler gördü ve hala görmektedir. En son olarak da güzel Bursa'nın her bir köşesi Yunan kuvvetlerinin zulmü altında ezilmektedir. Çünkü Yunan kuvvetleri Bursa'ya girer girmez Bursa ahalisinden 400'e yakın zevatı Kuva-yı Milliye mensup olduklarını bahane ederek öldürmüşlerdir. Güzel Bursa'nın sokaklarında, mezarlıklarında ve civar bağlarında kan izleri ve naaşlar hala görülmektedir"*¹⁵⁸ ifadeleri ile Yunan ordusunun Bursa'ya girdikten sonra katliamlar yaptığından bahsedilmiştir. Yine aynı başlıklı haber de, Yunanlılar Bursa ahalisinin elindeki bıçak ve çakı da dâhil olmak üzere ne bulurlarsa alıyor ve bir taraftan Yunan zabıtalardan müteşekkil olan bir heyet tarafından İslamlardan Rumların güya zarar ve ziyanları tazmin ettirilmektedir.

¹⁵⁷ "Bahtsız Bursa", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

¹⁵⁸ "Bursa'yı Soyuyorlar", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920.

Bu meseleden dolayı memleketin eşrafından, tüccarından yüz otuz kişi tevkif edildiği gibi ahaliden de 800 bin liradan fazla meblağ tahsil edilmiştir.

“Yunanlıların yapmadıkları şenayi kalmamıştır”¹⁵⁹ denilmektedir. Bursa askeri mektebi askeriyesinde, muallimlik eden 7 Türk Umeray-ı Askeriye ve Zabitanı Yunan memurları tarafından tutuklanmıştır.¹⁶⁰

16-17 Temmuz tarihli haberlerde, Yunan Harekâtı hakkında “(Venizelos)’un beyanatına göre Muahede-i Sulhiye imzalanmazsa o zaman Yunan ordusu ileri hareketine devam edecek imiş. Hâlbuki (Venizelos) daha evvel Yunan ordusunun Anadolu içinde tehlikeli bir sergüzeşte atılmayacağını bildirmekte idi. Yunanlıların maksatları kuru tehditten ibarettir, değil midir? Bunu zaman gösterecektir”.¹⁶¹

Venizelos’un oğlu Kumandan Sofoklis Bursa’yı işgal ettiğinde Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi Han’ın sandukasını tekmelemiş ve “ Kalk da milletini kurtar!” diyerek hakaret ederek Osman Gazi’nin mezarı önünde fotoğraf çekirmiştir.¹⁶² Rumca gazetelerin verdiği bilgilere göre, Venizelos’un oğlu topçu binbaşı - Sofoklis Venizelos- Bursa’da -sözde- ahali tarafından fevkalade alkışlanmıştır.¹⁶³

---

¹⁵⁹ “Bursa’yı Soyuyorlar”, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920.

¹⁶⁰ “Bursa’da Yunanlılar”, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1920.

¹⁶¹ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920.

¹⁶² Ali Balkan Metel, Anadolu’da ve Kıbrıs’ta Yunan-Rum Mezalimi, Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları, İstanbul 2001, s.153.

¹⁶³ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920, s.4.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, işgal zamanlarına denk gelen kurban bayramı ile ilgili olarak, “*Kurban Bayramı, matemli günlerin ikinci bayramı! Bu da yine İstanbulsuz, İzmirsiz ve Bursasız geliyor belkide öyle geçecek. Son senelerin tarihi zaten daimi bitmez tükenmez bir bayram bir kurban bayramı oldu. Evet, Trablus'ta, Balkanlar'da, Kafkas'ta, Irak'ta, Tirol ve Galiçya'da harb eden kahraman Mehmetçiğin her günü bir bayram fakat kanlı, kurbanı çok bir bayramdı. Çünkü ecdadın bize yadigâr bıraktığı ananeler diyor ki harb Türk'e bayramdır. Çünkü yalnız odur ki senelerden beri bir tek gaye için çalışmıştır. Ve yine bir tek gaye için çalışıyor ve o gayeyi herhalde elde edecek: yaşamak ve hür yaşamak*”,

Türk Milletinin esaret altında yaşamasının mümkün olmayacağını göstermiş ve ayrıca “*Bugün kurban bayramı evet bu bir bayram fakat yine kan yine hicret yine matem yine elem içinde geçen bir bayram... Ramazan bayramından beri gösterdiğimiz kahramanlıklar bize, kaybettiklerimizden birçoğunu iade ettiler (Maraş, Ayıntap, Adana) cidden fedakârlık azim ve cesaret şah eserlerini gösterdi. Azmimizde büyük bir şiddet ve metanetle sebat edelim bu sebatımız dün bir Maraş ve Ayıntap elde ettiği gibi bugün bir Bursa yarın bir İzmir ve elbette bir İstanbul eder ve edecektir. Türkün metaneti izzet-i nefsi vardır ve başlayan bu yaşamak cidalinde yine kan borcunu da mal borcunu da verecektir o fedakârdır o kahramandır çünkü Türk'tür*”¹⁶⁴ ifadeleri ile buruk bir bayram geçirdikleri ve bu durumun düzeleceğinden bahsetmiştir.

Yunanlılar işgal zamanında Bursa halkına birçok şiddet ve mezalimde bulunmuş ve Türk kızlarına tecavüz etmiştir. Ecdadımızın makberlerini kuşatan, beyaz mabetlerimizi içine alan, Yeşil Bursa, Yunan askerlerinin ayakları altında ezilmiştir. Bursa'da yaşanan bu ağır işkence, intikam ve mücadele etme isteğini daha da artırmıştır.¹⁶⁵ Peyam-ı Sabah gazetesinde yer alan bir haberde, Mudanya'dan

¹⁶⁴ “Kurban Bayramı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 ağustos 1920, (isimsiz makale).

¹⁶⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10.07.1920, s.241-242.

Bursa'ya gelen bir kişinin söylediklerine göre, Yunanlılar, Bursa ve Mudanya'daki Müslüman ahaliye güvenmeyerek bunların isyan etmelerinden korkmuşlar ve bu yüzden buralardaki Türk Polis ve Jandarmalarına güvenmediklerinden de bahsetmiştir.¹⁶⁶

27 Aralık 1920 tarihli bir telgrafta, Yunanlılar tarafından desteklenen Rum ve Ermeni çetelerinin, yirmişer, otuzar ve bazen de yüzer kişilik çeteler halinde Bursa ve çevresinde mezalimlerini artırdığını söylemektedir. Bu çeteler İslam köylerine musallat olarak, canavarca bir vahşetle ahaliyi dehşete düşürmektedir. Mesela otuz kişilik bir çete Ovaakça'ya bir baskın yaparak, birçok kişiyi hunharca şehit etmiştir. Ayrıca karsak köyünden Osman isminde biriyle büyükannesi ve Amir adında başka bir zat da Gemlik yolunda öldürülmüşlerdir. Yüz kişilik bir çete ise Ahmet köyünün etrafını sarmışlarsa da köy halkının cesur müdafaaları karşısında köye girememişler ve 6 saatlik bir mücadeleden sonra çekip gitmişlerdir.¹⁶⁷ 29 Aralık 1920 tarihli resmi tebliğ, Yunanlıların Bursa civarındaki köylerde tecavüzlerine ve mezalimlerine devam ettiğini bildirmiştir.¹⁶⁸

Bursa'nın işgali zamanında birçok basın organı Yunan işgali aleyhinde yazı yazamamıştır. Bunlardan Refi Cevat'ın çıkardığı Alemdar Gazetesi, Ali Kemal'in Mihran ve Peyam ile birlikte çıkardıkları Peyam-ı Sabah Gazetesi Yunanlıları Padişah'ın bir ordusu olduğunu ve onlara karşı çıkılmamasını millete aşlamaya çalışmaktaydı. Ayrıca İngilizleri de Türk milletinin dostu gibi

---

¹⁶⁶ Bursa-Mudanya'da Neler Oluyor, *Peyam-ı Sabah*, 16 Ocak 1921.

¹⁶⁷ Bursa'da Rum Ve Ermeni Çeteleri, *Yeni Gün*, 29 Aralık 1920.

¹⁶⁸ Resmi Tebliğ, *Yeni Gün*, 30 Aralık 1920.

göstermekteydi. Bu cümleden yola çıkarak Yunanlılara karşı olan mücadele de, Türk askerinin ve sivil halkın moralini bozarak, direnme gücünü kırmaya çalışmışlardır.¹⁶⁹

Bursa'da emekli bazı subaylar, Bursa'da işgal ile ilgili olarak basın yoluyla çalışmalar yürütmeye başlamış ve halkı işgale karşı aydınlatmak için bazı gazeteler çıkarmışlardır. Bu amaçla çıkarılan Yoldaş Gazetesi, ilk kez İbrahim Hilmi Bey tarafından çıkarılmıştır. Bursa'da yayınlanan bu gazete, Yunan Birliklerinin, Bekir Sami Bey'i ve kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur bırakması ve Bursa'ya girmeleri üzerine çıkartılmış, ancak gazetede Türk direnişine dair haberler bulmak zordur. Gazete de ağırlıklı olarak Yunan Komutanlık ve Sivil yöneticilerin bildirimleri bulunmaktadır.¹⁷⁰

Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Bursa'da bazı Türk ve Hıristiyanlar Yunanlılar lehine çalışmaya başlamıştır. Yunanlıların Anadolu'ya olan işgallerini İstanbul hükümetinin ve halifesinin istekleri üzerine olduğunun propagandasını yapan bazı Milli Mücadele karşıtı kişiler halk üzerinde olumsuz bir yargının oluşmasına sebep olmuşlardır.¹⁷¹ Mümtaz Şükrü Eğilmez'in sorumluluğunda çıkan Ertuğrul Gazetesi 6 Aralık 1920'de yayın hayatına başlamış, ancak sahibi Ahmet Refik Bey, 19 Aralık 1920'de Yunanlılar tarafından tutuklanınca gazete kapatılmak zorunda kalmıştır. Tutuklanmaların uzun bir süre sonunda son bulması üzerine Ertuğrul Gazetesi yerine, 2 Mart 1921'de Kevkep adından başka bir gazete yayınlanmaya

---

¹⁶⁹ Eğilmez, *a.g.e.*, s.113.

¹⁷⁰ Eğilmez, *a.g.e.*, s.114.

¹⁷¹ Yüceer, *a.g.e.*, s.82.

başlanmıştır. Fakat gazete Yunan sansür subayı ve şehir adına Mektupçu Sadık Vicdani tarafından sansür ediliyordu.

Gazetede işgal aleyhindeki görüşlere gizliden yer verilse de ağırlıklı olarak Yunan Komutanlığı ile Yönetim Mekanizması'nın bildirimleri yayınlanmıştır.¹⁷²Yunanlılar işgalden sonra Bursa civarında her türlü kötülüğü yaparak halkına zulmetmektedir. Peyam-ı Sabah gazetesindeki bir haber, bu kötülüklerinin durmadan devam ettiğini ve muhtelif köylerde birçok bela ve kötülüğün kol gezdiğini söylemekteydi.¹⁷³

---

¹⁷² Eğilmez, *a.g.e.*, s.115.

¹⁷³ "Bursa'da Şekavet", *Peyam-ı Sabah*, 20 Ocak 1921.

2. BÖLÜM
İŞGAL ALTINDA BURSA

2.1. İnönü Muharebeleri ve Yunanlıların Bursa ve Civarındaki Hareketleri

2.1.1. Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)

Birinci İnönü Muharebesi öncesi gelişmelere baktığımızda Yunanlılar büyük ideallerini¹⁷⁴ gerçekleştirmek için Paris Barış Konferansı'nda¹⁷⁵ aldıkları izin gereği 15 Mayıs 1919¹⁷⁶ sabahı Fransız, İngiliz ve Yunan gemilerinin koruması altında İzmir'e çıkmakla¹⁷⁷ yetinmeyip Batı Anadolu topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Bu cümleden yola çıkarak Bursa'nın da 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edildiğine değinmiştik. Bu işgaller karşısında Türk milleti Kuva-yı Milliye¹⁷⁸ teşkilatlanması etrafında

---

¹⁷⁴ Yücel Aktar, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Geleneksel Politikalarında Temel Yaklaşımlar", 3. *Askeri Tarih Semineri-Türk Yunan İlişkileri*, Ankara 1986, s. 1.

¹⁷⁵ Mehmet Said Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz araştırmaları*, S.36, Kış 2013., s. 31-42. Dilara Uslu, "Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basımına Yansımaları", *History Studies*, C.4 S.2, Temmuz 2012, s. 361-371., Zekeriya Türkmen, "İzmir'in İşgali olayı ve Yunanlıların VIII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", *Erişim Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, 2001, s. 121-152., Cihat Yıldırım, "İzmir'in İşgalinin Basında Yankıları", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi(Prof. Dr. Reşat GENÇ Özel Sayısı)*, C.29, Temmuz 2009, Ankara, s.1121-1135.

¹⁷⁶ İzmir İşgali ile ilgili bkz: *Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995., Kamil Dursun, Haz. Ünal Şenel, *İzmir Hatıraları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994., Necdet Öklem, *İzmir'in İşgali*, İzmir 1999., Hasan Mert, "İzmir'in Kara Günü 15 Mayıs 1919", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yolunda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009, İzmir 2010, s.49-54.,

¹⁷⁷ Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.131-142., Ahmet Özgiray, "Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleri ile Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar (1914-1919)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.4, An kara 1989, s.549-561., Mehmet Güçlü, "İzmir'in İşgaline Tanık Bir Zatın kaleminden: İzmir'de neler oldu ? 1336/1920 Kitapçığı üzerine", *ÇTTAD*, C.X, S.22 , Bahar 2011, s.65-75., Şerafettin Turan, "Kuva-yı Milliye Örgütlenmesi ve Kavramının Kurtuluş Savaşındaki Rolü", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yolunda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009, 2010, s.15-26.

¹⁷⁸ Zeki Arıkan, "Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşuna Doğru", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yolunda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009, 2010, s.38-47.

bütünleşerek karşı koymaya çalışmış İzmir'in ve çevresinin işgali tüm ülke çapında tüm ülke üzerinde derin bir üzüntü oluşturmuştur. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun hemen her yerinde protesto gösterileri ve mitingler tertiplenmiştir.¹⁷⁹ Aynı zamanda işgali protesto eden telgraflar hemen her tarafa gönderildi. Ancak Yunan işgalleri durdurulamamış,¹⁸⁰ 12 Haziran 1919 tarihine kadar İzmir Körfezi'nin tamamı Yunanlı işgalcilerin eline geçmiştir.¹⁸¹

---

¹⁷⁹ İzmir'in işgal edildiği günün sabahında Redd-i ilhak Heyet-i Milliyesi tarafından memleketin her tarafına telgraflar gönderilmiş olup, daha işgal anından itibaren birçok sayıda protesto telgrafi ile ilgili makamlara gönderilmeye başlanmıştı. Daha sonraları da İzmir zulmünden kaçan Türklerin anlattıkları ve işgalin genişlemesiyle ortaya çıkan katliamın öğrenilmesiyle Milli birlik ve beraberlik ruhu oluşup, bu heyecanla art arda mitingler tertip edilerek, yapılan tecavüz ve zulüm protesto edilmiştir. Nitekim mitinglerin büyük heyecan içerisinde yapılmasında ve mitinglerin oluşmasında gerekli Milli ruhu veren Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Mayıs 1919'da Havza'dan çeşitli makamlara göndermiş olduğu tamimin de etkisi hiç kuşkusuz olmuştur. Mitinglerde millette çeşitli kararlar alınarak ilgili makamlara telgraflarla duyuruluyordu. İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Webb işgalden hemen ertesi günü gönderdiği raporunda, büyük çapta protestoların olduğunu söyler aynı zamanda Amiral Calthorpe da birkaç gün içinde 675 yerden şahsı adına protesto telgrafi aldığını yazar. Bu mitingler itilâf Devletleri üzerinde büyük bir etki bırakır. İngilizler ilk iş olarak her zaman yaptıkları gibi hükümete baskı yaparak, mitinglerin yapılmasını yasaklama kararı aldırırlar. Ancak bu karara rağmen memleketin her tarafında mitingler yapılmasına devam edilmiştir. Fatih Mitingi, Doğancılar Mitingi, Kadıköy Mitingi, Birinci Sultan Ahmed Mitingi, İkinci Sultan Ahmed Mitingi, Erzurum Mitingleri, İzmir Maşatlık Mitingi, Denizli Mitingi, Acıpayam Mitingi Sarayköy Mitingi Muğla Mitingi Afyon Mitingi, Isparta Mitingleri, Konya Mitingleri, Bursa Mitingi, Zonguldak Mitingi vd. Bkz: Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", *Türkler Ansiklopedisi*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.726-744., Ömer Akdağ, "İstiklâl Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)", *Türkler Ansiklopedisi*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.745-755., Cengiz Orhonlu, Yunan İşgali'nin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirlerin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler, *Belleten* XXXVII/148, (1973), s. 491., Fahri Yetim, "Millî Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1920)", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Eskişehir 1994, s. 105.

¹⁸⁰ Sıtkı Aydınel; *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketleri*, Ankara 1990, s. 72., Mevlüd Çelebi, "Menteşe Sancağı'nda İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.20, S.1, Temmuz 2005, s. 39-59., Çelebi, "Saruhan Sancağında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.20, S.2, Aralık 2005, s. 17-42., Çelebi, "Demirci Mehmet Efe'nin İki Mektubu", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XIV, İzmir, 1999, s.143-162., Hakkı Uyar, "Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara 2006, s.1- 30.

¹⁸¹ Yunan işgalleri sırasında Yunanlılar tarafından yapılan mezalimlikler ile ilgili bkz: Zafer Çakmak, "Batı Anadolu'da Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi Hakkında Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi Tarafından Hazırlanmış Askeri Bir Rapor", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.1, Elazığ 2009, s. 209-221., Emine Pancar, "Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketleri", *ÇTTAD*, C. VIII, S.18-19, Bahar-Güz 2009, s.55-67.

Ancak Yunan kuvvetlerinin giderek güç kazanıp ilerlemesi karşısında¹⁸² Paris Barış Konferansı'nda durum tekrar değerlendirilmiş ve 18 Temmuz 1919 tarihinden itibaren Yunanlılar ile Kuva-yı Milliye birlikleri arasında bir hat çekilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede, daha önce de bahsettiğimiz, General Sir George Milne görevlendirilmiş ve Milne Hattı olarak tarihe geçen sınır çizilmiştir. Kuşadası-Aydın-Ödemiş-Turgutlu-Manisa- Bergama sınırının ötesinden geçen bu hat 12 Aralık 1919 tarihinde geçerlilik kazanmıştır. Her ne kadar bu hat çizilse de Yunan ordusu rahat durmayıp 22 Haziran 1920 tarihinden bu hattı da aşarak taarruza geçtiği ve Batı Anadolu'nun işgaline başladığı görülmektedir.¹⁸³ Kuva-yı Milliye Yunanlılara karşı koymak istediyse de başarılı olamadı. Yunan ordusu 30 Haziran 1920 tarihinde Balıkesir'i ve 8 Temmuz'da ise Bursa yöresini ele geçirmiş ve Bursa-Uşak hattına hâkim olmuştur.¹⁸⁴ Düzenli orduya¹⁸⁵ olan ihtiyacın bir

---

¹⁸² Özgiray, "Akhisar'daki İngiliz Askeri Kontrol Subayı Yüzbaşı P.Hadkinson'un Yunan İşgal Bölgesi'ndeki İzlenimleri", *ÇTTAD*, I/3, s.149-158.

¹⁸³ Hüsni Özlü, "Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi'nin Analizi", *Atatürk Araştırma Merkezi*, S.82, Mart 2012, s.27.

¹⁸⁴ Özlü, *a.g.m.*, s.27. Bursa İşgal edilmesi ile ilgili ayrıca bkz: Eğilmez, *Milli Mücadelede Bursa*, haz. İhsan Ilgar, Tercüman Yayınları, İstanbul 1981; Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Bursa 1997.; Alev Sınar, "Bir Şehrin edebiyata Yansıyan Acı Hikayesi: Milli Mücadelede Bursa", *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, 2007/2, s.337-360.

¹⁸⁵ Düzenli orduya geçişle ilgili en büyük tepkiler Ethem Bey ve kardeşleri ile onları destekleyen Demirci Mehmet Efe'den gelmiş, bunlarla uzlaşma sağlanamayınca 16 Aralık'ta bir baskınla Demirci Mehmet Efe kuvvetleri dağıtılmış, fiilen isyan eden Ethem Bey'e karşı 27 Aralık 1920'de alınan bir kararla 29 Aralık'ta askeri hareket başlamıştır. Bir ay süren uzun bir uğraş sonunda düzenli orduya alternative olabilecek kuvvet kalmamıştır. Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk(1920-1927)*, C.2, MEB, İstanbul 1969, s.544-547. ; Ali Rıza Gönüllü, "Denizli Sancağı'nda Meydana Gelen Asayiş Olayları (1914-1920)", *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, C.3, s.195-217. s.195-217.; Nuran Klavuz, "Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvva-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasviyesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S.1, Elazığ-2011, s.273-288.; Bilal Yıldız, "Yeni Belge ve Çalışmalar Işığında Denizli Vak'ası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, Yıl: 2013, s.157-181.; Ahmet Emin Yalman, "Milli Ordu'dan Düzenli Orduya", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.2, S.6, 1990 , s.376-401.; Yaşar

daha gerekli olduğu ortaya çıkmış ve akabinde Batı Cephesi Komutanlığı Batı ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrılmış ve Batı Cephesi Komutanlığı'na İsmet İnönü,¹⁸⁶ Güney Cephesi Komutanlığı'na da Refet Bele¹⁸⁷ getirilmiştir. Bu iki komutandan derhal düzenli ordu birliklerinin oluşturulması istenmiştir. Bu esnada Yunanistan'da da siyasi anlamda gelişmeler olmuştur. Bu siyasi gelişmelere baktığımızda Birinci İnönü Muharebesi öncesinde Yunanistan'da genel seçim yapılmış olup, 14 Kasım 1920'de yapılan bu seçimi mevcut iktidardaki Venizelos hükümeti kaybetmiş, seçim neticesinde iktidara gelen Dimitri Rallis Hükümeti ise 1917'den itibaren İsviçre'de bulunan Kral Konstantin'in Yunanistan'a dönmesi konusunda bir oylama yapılacağını ilan etmiştir. İtilaf Devletleri'nin karşı çıkmaları sonuç vermemiş ve yapılan oylamayı kazanan Kral Konstantin 19 Aralık 1920'de Atina'ya gelmiştir.¹⁸⁸ Atina'da meydana gelen bu siyasî değişim Batı Cephesi'ndeki Yunan ordusunda da değişimine sebep olmuş o ana dek Anadolu Harekâtı'nı idare etmiş olan Paraskevopoulos 16 Kasım 1920 tarihinde istifa edince, yerine General Papulas'I başkomutanlığa atanmıştır.¹⁸⁹ Venizelos Fransa da iken Yunan gazetecilerin “Ne için düştünüz?” soruları üzerine, “Yunan

---

Özçetin, H. Mehmet Dağıstan, “Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye”, *ÇTTAD*, C.IX, S.20-21, Bahar-Güz/2010, s.s.3-30.; Bayram Bayraktar, “Milli Mücadele'de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.22, Kasım 1991, s. 141- 153.; Tahir Kodal, “Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S.42, Kasım 1998, s. 1021-1043.

¹⁸⁶ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek, Ankara 2009.

¹⁸⁷ Halit Kaya, *Refet Bele Askeri ve Siyasi Hayatı (1881- 1963)*, İstanbul 2010.

¹⁸⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.21. Ayrıca bkz: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, TTK, Ankara 2004,s.296; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2006. s.25.

¹⁸⁹ Nilüfer Erdem, “Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler”, *ÇTTAD*, C.XIV, S.29, Güz 2014, s.97-140.

milleti harpten bıktığı için!” demiştir. Venizelos Yunanistan’a servet vermesine rağmen halkına sulh verememiştir.¹⁹⁰

Balıkesir ve Bursa’yı ele geçiren Yunanlılar Bursa-Uşak hattının hâkimiyetini kontrol altına almışlardır. Böylelikle Türk askerlerinin bulunmuş olduğu İnönü mevzilerine yaklaşmışlardır.¹⁹¹ İnönü Muharebesi’nin gerçekleştiği bölgeye baktığımızda bu bölge Marmara Denizi’nin güneyi ve doğusunu kapsamaktadır. Özellikle İzmit Sancağı, Bursa Vilayeti ve Eskişehir Mutasarrıflığı bu bölgenin önemli merkezler olmakla birlikte Güney’de Bursa-İnegöl-Eskişehir hattı, Kuzey’de Gemlik-İznik-Bilecik-Sakarya hattına kadar uzandığı görülmektedir. Birinci İnönü Muharebesi öncesinde, Batı Cephesi Karargâhı 24’üncü Tümen Komutanı Albay İsmet İnönü Bey’in komutasında, 11’inci Tümen ve 61’inci Tümen bulunmaktaydı. Bununla birlikte 1’inci Süvari Tugayı da Gediz’de tertiplenmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı’nın savaşın başlangıcında ki durumuna baktığımızda 417 subay, 8.500 er, 6.000 çeşitli tüfek, 18 hafif ve 47 ağır makineli tüfek, 28 top’dan ibaret olduğu görülmektedir.¹⁹² Batı Cephesi’nin diğer kolu olan Güney Cephesi’nde ise Albay Refet Bey’in¹⁹³ komutası altında, merkezi Afyon olan 12’nci Kolordu,

---

¹⁹⁰ İsmail Habib, “Asıl Sebep”, *Açtıksöz*, 12 Temmuz 1921, No: 232.

¹⁹¹ Erdoğan Akman, “Birinci Ve İkinci İnönü Savaşlarının Sovyet Rusya Basımında Yansımaları (Pravda ve İzvestiya Gazeteleri Üzerinden Basın Analizi)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.4, 2014, s.38-55.

¹⁹² Özlü, *a.g.m.*, s.29.

¹⁹³ İbrahim Refet (Bele) ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919– 1923)*, C.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.519; K.Ekrem Uykucu, *1919’dan 1973’e Kadar Cumhuriyet Tarihi Ansiklopedisi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.; Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888–1922)*, C.1, Baskı 2, Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Pera, İstanbul, 1997, s.120.; Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyıllarda Bir İnsanımız: Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, C.4, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1992, s.170.

23'üncü Tümen Çukurcivan'da, 57'nci Tümen Sarayköy'de, Dumlupınar'ın batısında 8'inci Tümen, 41'inci Tümen Pozantı'da, 2'nci Süvari Tümen Altıntaş'da bulunmaktaydı.¹⁹⁴

Muharebe öncesinde Yunan Ordusu; Korgeneral Papulas'ın¹⁹⁵ komutası altında bulunuyordu. Bu ordunun merkezi İzmir'de bulunmakta idi. 1'inci Kolordu Karargâhı Uşak'ta, 3'üncü Kolordu Bursa'da İzmit ve Sapanca bölgesinde bulunan Manisa Tümen'i, Orhangazi ve Gemlik bölgesinde bulunan İzmir Tümen'i, Kestel bölgesinde bulundurulan Akdeniz Tümen'i I. Kolordu'ya bağlı bulunuyordu. Muharebeye fiilen katılan Yunan birliklerinin genel mevcudu 427 subay, 15816 asker, 12500 tüfek, 120 ağır makineli tüfek ve 72 top bulunmaktaydı. Bu arada Ethem Bey ile İsmet Bey arasında gerginliğin çatışmaya dönüşmesinden yararlanmak isteyen Yunan kuvvetleri Bursa'daki mevzilerinden çıkararak¹⁹⁶ Yunan ileri harekâtına başlamıştır. Harekete başlamadan önce Bursa Yunan cephesi 4-5 Ocak tarihinde önemli ölçüde takviye edilmiştir.¹⁹⁷

Yunanlılar 6 Ocak 1921¹⁹⁸ günü Yenişehir ve İnegöl bölgesine dört koldan taarruza başlayarak doğuya doğru ilerlemişler ancak Umran çiftliği civarında durdurulmuştur. Bu arada Bursa Yunan Cephesi'nin ileri hareketine başlamadan bir hafta önce önemli ölçüde takviye

---

¹⁹⁴ Özlü, *a.g.m.*, s.29.

¹⁹⁵ Cihat Yıldırım, "I.İnönü Muharebesi'nin Yerel Basındaki Yansımaları; "Yeni Adana" Gazetesi Örneği", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Bahar 2013, s. 745-766.

¹⁹⁶ H.C. Armstrong, *Bozkurt Kemal Atatürk Yaşamı*, Çev. Gül Ç. Güven, Arba Yay. s.115-118., Yunus Nadi, *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yay., Atatürk Kütüphanesi, İstanbul, 1955, s.91. ; Hülagü, *a.g.e.*, s.158.

¹⁹⁷ Bursa Cephesinin Takviyesi, *Peyam-ı Sabah*, 11 Ocak 1921, No: 111866. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-4.

¹⁹⁸ Sabahattin Selek, *İsmet İnönü Hatıraları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s.230.

edildiği bildirilmektedir.¹⁹⁹ 9 Ocak tarihli başka bir tebliğ de, Yunan Karargâh Umumiyesi, 8 Ocakta ileri hareketlerinin devam ettiğini ve Pazarköy tepelerinde kuvvetli düşman ordularıyla çarpıştıklarını söylemiştir.²⁰⁰ Aynı zamanda Yunan ordusu İnegöl dolayların da bir piyade ve süvari alayı ile ilerlemiş fakat Türk topçularının büyük bir karşılık vermesi neticesinde daha ileri gidememiş, Türk birliklerinden 32'nci Alay ise Pelitözü'nden Osmaniye'ye doğru yola çıkarılmış olup ayrıca Mekece'deki 2'nci Alay da bu bölgeye hareket etmesi neticesinde birlikler güçlendirilmiştir. Bu rapor ile birlikte, Genelkurmay Başkanı Vekili olan Korgeneral Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanlığı'na şifreli bir telgraf yazarak Yunanlıların bölgeye girişini doğrulamış olmak ile birlikte bu taarruzun amaç ve hedefinin tam olarak belli olmadığını belirtmekle kalmayıp aynı zamanda düşmanın ilerlemesi karşısında öncelikli olarak nakledilmesi gereken birliklerin hemen bildirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu gelişmeler ile birlikte Kuva-yı Seyyare²⁰¹ birliklerinde çözülme başlamış ve düzenli ordu birliklerine katılım hızlanmıştır.²⁰²

Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey tarafından Tümen Komutanlıkları'na, Genelkurmay Başkanlığı'na ve Güney Cephesi Komutanlığı'na 7 Ocak 1921 tarihinde göndermiş bulunduğu emirde; kendisinin 8 Ocak 1921 tarihinde Kütahya'da olacağını söylemiş,

---

¹⁹⁹ Bursa ve Uşak Cephelerinde-Bursa Cephesinin Takviyesi, *Peyam-ı Sabah*, 11 Ocak 1921. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-4.

²⁰⁰ Bursa ve Uşak Cephelerinde-Son Yunan Tebliğleri, *Peyam-ı Sabah*, 11 Ocak 1921. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-4.

²⁰¹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına ait Hatıratım*, haz: Orhan Hülâgü, Emre Yay., İstanbul 1996, s. 71-77.

²⁰² Özlü, *a.g.m.*, s.30.

Köprühisar bölgesine saldırıda bulunan Yunan ordusunun, Türk ordusu tarafından püskürtülmüş olduğu, Nazıfpaşa mevzisini savunan 126'ncı Alay'ın ise Pazarcık'a doğru çekilmeye mecbur tutulduğu anlatılmıştır. Yunan resmi tebliğ de bahsedilen Bursa Cephesi'ndeki muharebat hakkında şöyle söylenmektedir: Tebligat-ı Resmiye'de bir Harekât-ı Askeriye'den bahsedilmekte ve iki muharebatın en belli başlı sahnesi Bursa Cephesi'nde olan İnegöl ile Bilecik ve Eskişehir Şimendifer Hattı arasında bulunmaktadır.²⁰³ Bu olaylar karşısında İnegöl Müfrezesi'ne Pazarcık'ın 1 km batısındaki mevziyi savunulması emrini vermiştir. Akabinde cephe komutanı olan Albay İsmet Bey, Tümenlerin harekât tarzlarını şu şekilde belirlemiş olduğu görülmektedir.²⁰⁴

24'üncü Tümen İncirli mevzisinde bir kısım artçı bıraktıktan hemen sonra bazı topçu ve piyade ile Gökpınar-Köprüler Hattını ele geçirmeyi başarmışlardı. Yunan askerinin Nazıfpaşa veya Pazarcıktan Yenişehir Müfrezesinin gerisine yapacağı herhangi bir taarruza tedbiren Bilecik dolaylarında bir ihtiyat bulunduracaktır. 4'üncü Tümen, Akpınar civarında mevziye sokulması gerekmektedir. 11'inci Tümen Alayunt etrafında 8 Ocak 1921 tarihinde toplanacak ve demiryolu vasıtasıyla Eskişehir istikametine gönderilecektir. 61'inci Tümen ve Süvari Tugayı Gediz Havalisini 7-8 Ocak 1921 gecesi bırakarak Susuzkaya köyünün Viran, Yalnızsaray, Karadiken bölgesine çekilip son emre kadar bu mıntıkada kalması gerekiyordu. Batı Cephesi Kurmay Başkanı olan Muzaffer Bey'in raporuna göre ise; Yunanlılar, Bursa'dan hareket ederek 7 Ocak 1921 tarihinde taarruza başlamışsa da

---

²⁰³ Bursa Cephesinde Yunan Taarruzu, *Peyam-ı Sabah*, 12 Ocak 1921.

²⁰⁴ Özlü, *a.g.m.*, s.31.

Yenişehir dolaylarında bu taarruz geri püskürtülebilmıştır. Türk birlikleri ise Pazarcık'ın doğusunda bulunan mevzilere çekilmiş olup, bunun yanında gizleme ve keşif yapılması için Mezit Vadisi'nde bir süvari bölüğü görevlendirilmiştir. Bu arada 4'üncü Tümen Birliklerine ise, İnönü'ye çıkarma yapma ve gerektiğinde hemen harekete geçecek şekilde konaklama yapma aynı zamanda tümenin iaşesinin İnönü Nokta Komutanlığı tarafından karşılanması emir verilmiştir. 4'üncü Tümen Komutanı Albay Nazım Bey'in²⁰⁵ yayınlamış olduğu 8 Ocak 1921 tarihli emir ile tümenin harekât planı belirlenmiş ve bölgede bulunan İnönü istasyonu karargâh yapılmak için tedbir alınmıştır.²⁰⁶ Buna göre; İnönü İstasyonu'na Tümen birlikleri inecek ve bu civardaki konaklara Tümen birlikleri gireceklerdir. Tümene bağlı olan 58'inci Alay, Kovalca ve Akpınar köylerinde bulunacak bu bölgeye taarruz yapılırsa karşı koyacaklardır. Tümenin tüm ikmal malzemeleri istasyonda bırakılmış olacak ve burada tek bir savaşçı asker bile bırakılmayacaktır. Bu görevleri Binbaşı Şevki Bey idare edecek ve birlik komutanları ise artık geri hizmetler uğraşmayacaklardır. Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey'in 8 Ocak 1921 tarihli emrine göre ise; İnönü mevzisinin sol tarafını 4'üncü Tümen savunacak, 11'inci Tümen ise trenle bölgeye intikal ederek bu mevziye destek verecektir. 24'üncü Tümen Komutanı Yarbay Atıf Bey, 8 Ocak 1921 tarihinde kendi komutası altındaki 143'üncü Alay, 2'nci Alay, 32'nci Alay, 1'inci Tabur, Söğüt Taburu ve İstihkâm Bölüğü'ne yayınlamış olduğu emir ile harekât planlarını

---

²⁰⁵ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*; Cilt: III, ATASE Yayınları, Ankara 2009., Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, İstanbul, MEB., Ankara 1973.

²⁰⁶ Özlü, *a.g.m.*, s.31.

detaylı olarak bildirmiş olmakla birlikte birlikler arasındaki koordineyi sağlamış olmuştur. Buna göre; 24'üncü Tümen, Bilecik'in doğusunda güçsüz bir artçı bırakıp Söğüt istikametine doğru ilerleyerek Savcıbey dolaylarındaki mevziyi işgal edecektir. 2'nci Alay 1'inci Taburu ise Yeniköy'de kalıp artçı vazifesini yerine getirecek, bu bölük aynı zamanda düşman hakkındaki önemli raporları tümen karargâhına derhal bildirecektir. 32'nci Alay, 143'üncü Alaylar Söğüt istikametine ilerleyerek bölgeyi kontrol altına almaya çalışacaklardır. Söğüt Taburu ve İstihkâm Bölüğü de hızla Söğüt istikametine hareket edecektir. Görüldüğü gibi 24'üncü Tümen tamamen Söğüt bölgesini kendi kontrol altına almaya yönelik başarılı taktik plan hazırlamıştır. Yine 24'üncü Tümen Komutanı Atıf, 8 Ocak 1921 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na yazdığı harp raporuna bakıldığında bahsi geçen birliklerin Yeniköy'den Söğüt'e intikallerinin sürdüğü, 2'nci Alay 1'inci Taburun Yeniköy'ün batısında artçı olarak bırakıldığını ve eğer düşmanın bir hareketi olmaz ise 10 Ocak 1921 tarihinde Söğüt'e çekileceğini rapor etmiştir. 24'üncü Tümen'in bu teşkilatlı hareketi üzerine Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey, 8 Ocak 1921 tarihinde bir telgraf ile kendilerini tebrik ettiği görülmektedir.²⁰⁷

Muharebenin ikinci günü meşakkatli geçmiş, Batı Cephesi Komutanı olan Albay İsmet Bey 8 Ocak 1921 tarihinde bir harp raporu hazırlayarak bu durumu Genelkurmay Başkanlığı'na tebliğ etmiştir. Bu rapora bakıldığında; Bursa bölgesinde 7-8 Ocak gecesinin sakin geçtiği, fakat Yunan ordusunun üç kol halinde Pazarcık istikametine saldırdığı

---

²⁰⁷ Özlü, *a.g.m.*, s.32.

ve Karaköy'ün Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olduğu Genelkurmay Başkanlığı'na iletilmiştir. Bu durum ile birlikte 24'üncü Tümen'in Bozüyük'ün doğusunda bulunan Çepni mıntukasına çekilme emri verilmiştir. Aynı zamanda 11'inci Tümen birlikleri, Alayunt'a taarruz etmek için hazırlanmakta iken, 61'inci Tümen de geceyi Karadiken, Yalnızsaray, Pazarcık, Ortaca mıntıklarına gelini geçirerek hazırlıklarını yapmaya devam etmişlerdir. Batı Cephesi Askerî Polis Teşkilatı Bilecik Şubesi tarafından, Batı Cephesi Komutanlığı'na yazılmış olan raporda; Yunan askerlerinin 7 Ocak 1921 sabahı bir süvari alayı, üç top bataryası ve iki piyade alayı ile birlikte Köprühisar ve İnegöl'e taarruz etmiş olduğu, Köprühisar'a yapılan saldırının püskürtüldüğü, İnegöl'ün zor şartlar altında korunduğu bildirilmiştir. Aynı teşkilat tarafından 8 Ocak tarihinde yazılmış olan başka bir raporda ise Yunan ordusunun 126'ncı alayın taburlarını kuşatmış olduğu ancak düşman saldırıların püskürtüldüğü, Bozüyük'e gelen askerlerin cepheye sevk edilmiş olduğu, Karaköy ile Bozüyük istasyonu arasında bulunan hattın düşman tarafından işgal edilmiş olduğu bilgisi verilmiştir.²⁰⁸

4'üncü Tümen Komutanı olan Nazım Bey, emri altındaki Alay ve Bölük Komutanlıklarına 9 Ocak tarihinde yazdığı emir ile birliklerin emrindeki büyük ağırlıkların İnönü'ye gönderilmesini ve aynı zamanda burada 4'üncü Tümen Komutanının emrine girmelerini bildirmiş olduğunu görmekteyiz. Bu esnada, telgraf takımının ise karargâhla birlikte hareket ederek cephe ile mutlaka telefon irtibatının kurulması

---

²⁰⁸ Özlü, *a.g.m.*, s.33-34.; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I-IV, TTK, Ankara 1993-1996.

için emir verilmiş, aynı zamanda cephe emri altına giren tüm birliklerde firar olaylarına engel olunması istenmiştir. Batı Cephesi Kurmay Başkanı olan Muzaffer Bey'in, 9 Ocak tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na²⁰⁹ yazdığı bir başka rapora göre ise; Eskişehir'den kalkan bir tayyarenin Karaköy istikametinde bir keşif uçuşu yaptığı ve yaptığı bu keşif uçuşu sonucundan bu bölgede düşmanla henüz bir temasın yaşanmadığı, askerlerin morallerinin yüksek tutması için Bozüyük yolu üzerinde obüslerle atış yaptırıldığı aynı zamanda Türk ordusunun moral durumunun iyi olduğu konusunda bilgi verilmiştir. Adı zikredilen tayyarenin keşif raporuna göre ise; 9 Ocak günü iki bölük Yunan süvarisinin yürüyüşe geçtiği, Türk tayyaresinin ilerleyen süvari ve piyadelere makineli tüfek atışı ve bomba atışı yaptığı aynı zamanda düşmanın yürüyüş kollarını dağıttığı görülmektedir.²¹⁰ Bursa cephesinde meydana gelen muharebattan sonra Yunan kuvvetlerinin sükûtu da devam etmiştir.²¹¹

---

²⁰⁹ Özlü, *a.g.m.*, s.34-35.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, ; C.II, I. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1963.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, ; C.II, II. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1965.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, ; C.II, III. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1966.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, C.II, IV. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1974.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, ; C.II, V. Kısım, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1972.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, ; C.II, V. Kısım, II. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1973.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, C.II, VI. Kısım, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1967.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, C.II, VI. Kısım, III. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1969.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, C.II, V. Kısım, III. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1969.; *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, C.II, VI. Kısım, IV. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1969.

²¹⁰ Özlü, *a.g.m.*, s.35.

²¹¹ Bursa Cephesinde, *Peyam-ı Sabah*, 16 Ocak 1921.

İsmet İnönü, 11'inci, 24'üncü ve 4'üncü Tümen Komutanlıkları'na çekmiş olduğu telgrafında 10 Ocak tarihinde muharebe alanında olacağını söylemiştir. Aynı günün akşamında Milli Savunma Bakanı'na yazmış olduğu raporunda ise, 8-9 Ocak²¹² gecesinin sakin geçmiş olduğunu, düşmanın, Karaköy'den daha güneye ilerlemesine müsaade edilmediğini 24'üncü Tümenin ise Söğüt'e ulaştığını ve bahsi geçen Tümenin Gündüzbey-Savcıbey-Teke mevzine çekildiğini belirtmiştir. Bu esnada asilerin de boş durmayıp mevzilere saldırdığı bildirilmiştir. Batı Cephesi Kurmay Başkanlığı'ndan, 11'inci, 24'üncü ve 4'üncü, Tümen Komutanlıkları'na verilen emir ile İnönü İstasyonu'nda seyyar cephane deposu, nokta komutanlığı, erzak ambarı ve üç sıhhiye vagonundan oluşturulmak üzere bir seyyar yaralı sevk merkezi kurulduğu göze çarpmaktadır. Bu merkezin iâşe ihtiyaçlarını nokta komutanlığından almaları ve cephanelerini ise seyyar cephane deposundan almaları gerektiği, hasta ve yaralı olanların ise sıhhiye vagonlarına sevk etmeleri gerektiği söylenmiştir.²¹³ 10 Ocak²¹⁴ tarihinden itibaren İsmet Bey, Tümenlere yolladığı emirler ile bölgeyi tamamen kontrol altına almıştır. Tümenleri ve kendisine bağlı birliklerini demiryolu²¹⁵ hattı olmak üzere düşmanın hareket noktalarının karşısına birliklerini mevzilendirmiştir. Birlikler için gerekli olan cephane ve erzak ihtiyacı İnönü İstasyonu'nda bulunan

---

²¹² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay., İstanbul 1960, s.918.

²¹³ Özlü, *a.g.m.*, s.36.

²¹⁴ Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", Yeni Türkiye Yay., C.16, Ankara 2002,s.314. ; Yavuz Ercan, "Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.14, S.25, 1981, s.41-59.

²¹⁵ Milli Mücadele Döneminde Demiryolu, Karayolu ve Denizyolu ile ilgili bkz: Mehmet Evsile, "Milli Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Günlük Hayat", *History Studies*, C. 4, S.1, 2012., s.215-234.

depolardan karşılanmıştır. Tümenler 10 Ocak tarihinden itibaren büyük bir süratle İnönü bölgesine geçmeye başlamışlar ve kendi mevzilerini güçlendirmiş oldukları görüyoruz. Bu esnada İsmet Bey'in 24'üncü Tümen'e vermiş olduğu yazılı emirle Eskişehir istikametini kapatmaları, 11 ve 4'üncü Tümenlerin de İnönü sırtlarındaki tepelere çekilmeleri istemiştir. Aynı zamanda 11'inci Tümen'e verdiği emirle de Yunan Ordusunun Poyra Köyü istikametinde ilerleyerek kısa bir süre sonra İnönü istasyonuna saldırıp işgal edeceği ve tedbir olarak ise Oklubalı ile İnönü arasını savunmasını istemiştir. Genelkurmay Başkanı Vekili olan Fevzi Paşa²¹⁶ tarafından, Batı Cephesi Komutanlığı'na 10 Ocak 1921 tarihinde çekilen telgraf da savaşın belki de en önemli kırılma noktasına geldiğine dikkat çekmiştir. Bu telgrafta bakıldığında ise; Batı Cephesi'nde bulunan birliklerin düşmanı ne dereceye kadar durdurabileceği tahmin öngörülmemiştir. Bu çerçevede, Eskişehir'in başarıyla korunması gerektiğine eğer uygun değil ise Batı Cephesi, özellikle makineli tüfek ve topçu malzemelerini kayba uğratmayacak şekilde ve birliklerin büsbütün elden çıkmasına mahal vermeyerek birliklerini Eskişehir'in doğusuna almaları ile birlikte Seyitgazi, Sivrihisar ve Ankara istikametinin ise Ethem kuvvetlerine karşı kapatılması ve bu bölgelerin savunulması istenmiştir. Düşmanın işgalleri karşısında Güney Cephesi'nin de demiryolu hattını tahrip edip Afyon ve Konya istikametine çekilmesi emredilmiştir.²¹⁷

---

²¹⁶ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri 1911-1917*, C. I, İstanbul 2010, s.290.; Nurgün Koç, "Milli Mücadele Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *JASSS*, C.6, S.3, Mart 2013, s. 1231-1254.

²¹⁷ Özlü, *a.g.m.*, s.37.

Albay İsmet Bey; İnönü'nün doğusundaki sırttan 10 Ocak 1921 günü öğleden sonra 2'nci Süvari Grubu Komutanlığı'na çekmiş olduğu telgrafta; Yunan ordusunun saat 10'dan itibaren bütün cephede taarruza başlamış olduğu ve Poyra istikametinden ilerleyip İnönü'nün kuzeyinde bulunan sırtları işgal etmek üzere olduğu, kendisinin ise İnönü'den doğuya doğru çekilecek olan tümenler ile birlikte olacağı belirtip, 24'üncü Tümen'in Eskişehir istikametini kapatarak Yunan güçlerine zaman kaybettirmesi gerektiğini istemiştir. Bu esnada 10 Ocak günü Eskişehir'de bulunan Kazım Beyin (Özalp'in)²¹⁸ anlatımına göre, muharebe sert ve çetin şartlarda geçmektedir. Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey'in Oklubalı'dan 10 Ocak 1921 günü saat 21.30'da, 11 Ocak 1921 günü için yazmış olduğu cephe emrinde ise; ordunun 11 Ocak günü Beşkardeş Dağı ve Zemzemiye'nin batısında bulunan sırtlar, Oklubalı'nın batısındaki sırtlar hattında savunma yapacağını söylemiş olup, 24'üncü Tümenin 174'üncü Alayı ile 132'inci Alayın iki taburunun demiryolu hattının kuzey kısmını savunmasını ve 11'inci Tümen'in Oklubalı'nın batısındaki sırtları savunmasını ile birlikte depo alayına emir komuta etmesini, 4'üncü Tümeninde Kaynarca'nın batısında ihtiyatta beklemesini emretmiş olduğunu görmekteyiz. Alınan bu emir üzerine Genelkurmay Başkanı Vekili olan Fevzi Paşa tarafından, Batı Cephesi Komutanlığı'na 11 Ocak 1921 tarihinde çekilmiş olan telgrafta, 10 Ocak 1921'de İnönü mevzisinde meydana gelen muharebeye ait bilgiler belirtilmiş olup, bunlar muharebeye iki piyade tümeni ve bir süvari tugayının katıldığı,

---

²¹⁸ Mahir yıldız, "61. Fırka Komutanı Kazım Özalp'in Balıkesir'deki Faaliyetleri (15 Mayıs 1919- 30 Haziran 1920)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Balıkesir 2009, s.78-80.

24'üncü Tümen birliklerinin Beşkardeş Dağı'na kadar geri çekildiği, 4'üncü ve 11'inci Tümenlerin ise Karaağaç Bölgesi'nde düşmana başarıyla karşı koyduğu rapor edilmiş olup aynı zamanda takviye olarak Kütahya Bölgesi'nde yer alan 61'inci Tümen'in de bölgeye kaydırılabileceği, ancak 2'nci Süvari Tümeni'nin Muharebeye kadar bölgeye intikalin zor olacağını söylemiştir. Bu esnada Kütahya Bölgesi'nde asilerin saldırılarından dolayı bir süvari tugayı, bir piyade alayı ve 12 top'dan muharebede yararlanılmadığı da rapor edilenler arasındadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey'in, 11 Ocak 1921 tarihli raporuna göre; 9-10 Ocak tarihlerinde şiddetli çarpışmalar olup muharebelerde Yunan ordusunun önemli bir kayba uğradığı ve geri çekilmeye başladığı, Yunan ordusunun hareketi hakkında keşif çalışmalarının sürdürüldüğü ve bölgede birliklerin savunma tertibatını devam ettirdiği görülmektedir.²¹⁹ Ayrıca Açığöz Gazetesindeki bir haberde, 9-10 Ocak'ta İnönü civarında Yunan ordusuyla cereyan eden meydan muharebesinden sonra, 11 Ocak'ta Yunan ordusunun geri çekilmeye başladığını ve Türk Ordusunun Yunan ordusunu takip ettiğini bildirmiştir.²²⁰

Batı Cephesi Kurmay Başkanı olan Muzaffer Bey, Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na çekmiş olduğu 11 Ocak 1921 tarihli telgrafta ise sabahtan itibaren bir sessizliğin olduğu, düşmanın kuzeybatı istikametinde çekildiğinin öğrenildiği, İnönü'de kalan

---

²¹⁹ Özlü, *a.g.m.*, s.38.; Kazım Özalp, *Millî Mücadele, 1919-1922*, TTK, Ankara 1985.; Rahmi Apak, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul 1942.; Selahaddin Selşik, *Türk İstiklal Harbi'nde Birinci İnönü Muharebesi*, Askerî mecmua (Tarih Kısmı), İstanbul 1 Haziran 1933, s.30.

²²⁰ "Yunan Ordusu Mağlup", *Açıksöz*, 13 Ocak 1921.

cephane ve erzak vagonlarının kurtarılmış olduğu bildirilmiştir. Aynı zamanda Söğüt ve Gündüzbey'e girmiş olan düşman birlikleri Gündüzbey'de köyün gençlerini toplayıp götürmüş ve sorguya çekmişlerdir. Düşman birliklerin Köylülere “Çetelerin ne kadar topu var?” diye sormuş, köylüler ise “İki topu var” deyince “Siz yalan söylüyorsunuz. Bu sefer ki asker çete değil düzenli asker, bunların topları çok” demişler. Düşman birlikleri 12 Ocak günü Gündüzbey'i terk ederek Söğüt istikametine doğru çok sayıda yaralı ile birlikte geri çekilmiştir. Batı Cephesi Komutanı olan Albay İsmet Bey ise 12 Ocak 1921 tarihinde kendisine bağlı tümenlere 13 Ocak 1921 günü için yayınladığı cephe emrinde, tümenlerin yerinde kalmaları gerektiğini, bunun yanında süvari birlikleri tarafından keşif yapılması ve bununla yetinmeyip düşmanın taciz edilmesi emredilmiştir. Bu emir ile birlikte, 2'nci Süvari Grubu Pazarcık istikametine keşif faaliyeti ve Nazıfpaşa istikametine ise baskınlar düzenlemiştir. Bu esnada tümenler, birliklerini tekrar düzenlemiş olup silahlarını temizletmiş, malzemelerini toplamış, asker ve hayvanlarını buldukları yerlerde istirahat etmelerini sağlamıştır.²²¹

Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa tarafından, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve bütün Vekâletlere gönderilmiş olan 11 Ocak 1921 tarihli telgrafta muharebe ile ilgili şu bilgiler verilmiştir. 6 Ocak 1921'de Yenişehir ve İnegöl istikametinden başlamış olup birçok şiddet ve aşamalarla İnönü mevzisine kadar uzanmış olan Yunan taarruzu, 9-10 Ocak 1921 tarihlerinde Savcıbey-Akpınar-Karaağaç genel hattında meydana gelen çok ağır, şiddetli ve sürekli meydan muharebesinden sonra Türk ordusunun karşı koymaları ve müdafaaları

---

²²¹ Özlü, *a.g.m.*, s.39.

karşısında durmuş ve 10-11 Ocak 1921 gecesi Yunan ordusu taarruzdan vazgeçerek hızla geri çekilmeye başlamıştır.²²² Bursa istikametinde geri çekilen Yunan ordusunun takibine devam edilmiştir.²²³

16 Ocak 1921 tarihli telgrafta, Yunanlıların İnönü'ndeki mağlubiyeti Zonguldak'ta duyulur duyulmaz büyük bir heyecan ve coşku yaratmıştır. Ahali Anadolu'nun kurtuluş gününe bir mukaddime olan bu kutsi zaferi anarak Türk Askerinin bu başarısına dua etmişler ve şehri bayraklarla süsleyerek milli bir gün yaşamışlardır.²²⁴ Ayrıca 16 Ocak tarihli bir telgrafta, Yunanlılar bir tebliğ ile mağlubiyetlerini kabul etmiş ve Türk Askerinin bu zaferi İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır.²²⁵ Yunanlılar Resmi Tebliğ de Türk Ordusunun kahramanca savaştıklarını söylemiştir.²²⁶ Birinci İnönü Muharebesi başarı ile sonuçlanmış ve merkezden İsmet Paşa ve diğer komutanlara tebrik mesajları iletilmiştir.²²⁷

Birinci İnönü Muharebesi'nin sonuçları değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkabilir:

1) Birinci İnönü Muharebesi'nde elde edilen bu önemli başarı TBMM'nin içte ve dışta otoritesini artmış ve Meclis üyelerine güven duygusu getirmiştir.

2) Aynı zamanda düzenli ordunun Batı'da kazandığı ilk zafer olup,

---

²²² Detaylı bilgi için bkz: Özlü, *a.g.m.*, s.39. ; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938*, C.III, Remzi Kitapevi, İstanbul 2006.

²²³ Son Haberler, *Yeni Gün*, 16 Ocak 1921.

²²⁴ Zonguldak'ta Yunan Mağlubiyetinin Tesiri, *Yeni Gün*, 17 Ocak 1921.

²²⁵ Mağlubiyetlerini İtiraf Ediyor, *Yeni Gün*, 17 Ocak 1921.

²²⁶ Kendileri de İtiraf Ediyor, *Yeni Gün*, 18 Ocak 1921.

²²⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk(1920-1927)*, C.2, MEB, İstanbul 1969, s.544-547.

düzenli orduya güven artmış ve bundan sonra ordunun daha hızlı ve pratik bir şekilde gelişmesi hızlandırılmıştır.

3) Bu muharebenin, hem Meclis'te hem de halk arasında büyük bir coşku içinde kutlanırken, yakın Türk tarihinde yenilgilerin çokluğu yüzünden moral bozukluğu içinde olan Türk milletinin kendine olan güvenini de artırmıştır.²²⁸

1. İnönü Zaferi yurt içinde ve yurt dışında da önemli yankıları oldu. Başta İngilizler ve Fransızlar olmak üzere Batı dünyası, Birinci İnönü Muharebesi'nin Yunanlılar için büyük bir yenilgi olduğunu kabul etti. Ankara hükümetini eskisine oranla daha da dikkate almaya başladılar. Le Tems Gazetesi 20 Ocak 1921 tarihli nüshasında Birinci İnönü Savaşı ile ilgili olarak, amacı Eskişehir'i almak olan Yunan kuvvetlerinin İnönü mevkiine kadar ilerlediklerinden bahsetmiştir. Orada Komutan İsmet Bey yönetiminde olan milliyetçilerin bir kolu saldırıya geçerek Yunanlıları yenmiştir. Yunan ordusu ise Bursa civarındaki eski mevkilerine çekilmek zorunda kalmıştır. Çarpışmaları Türk ordusu kazanmış ve böylece Türk'ün gücünü idrak etmeye başlayan İtilaf Devletleri bu zamana kadar takip ettikleri politikalarda Türkiye lehine bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır. Nitekim kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri Türkiye ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirip, Şark Meselesi'ne yeni kılıf bulmak için, Londra'da bir konferans toplamayı kararlaştırmışlardır. Ankara Hükümeti'nin bu

---

²²⁸ Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 2002, s.321.; Köstüklü, "Birinci İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, , S.21, Temmuz 1991, s. 603-607.; Yücel Özkaya, "I. ve II. İnönü Başarısının Avrupa Kamuoyundaki Yankıları", *Ahmet Şükrü Esmer Armağanı*, Ankara 1981.; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.IV, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayını, Ankara 1974.

konferansa davet edilmesi, İnönü Zaferi'nin yurtdışındaki siyasi etkilerini göstermektedir.²²⁹ Diğer yandan Rusya ile dostluk antlaşması imzalamak üzere Moskova'da yapılan görüşmeler, İnönü Zaferi'nin akabinde gelişme kaydetti ve bu gelişmeler antlaşmanın imzalanmasıyla neticelendi. Ayrıca Türk heyeti bu antlaşmayı yapmadan yaklaşık iki hafta önce Afganistan ile de bir dostluk antlaşması imzalamıştır.²³⁰

Bursa civarındaki eski mevkilerine çekilmek zorun kalan Yunanlılar ise orada mezalimlerine devam etmiştir. Yeni Gün gazetesindeki bir haberde, Yunanlılar Bursa'da kendi yanına çektikleri Rum ve Ermeni çetelerini kullanarak Türk ve Müslüman ahaliye bin bir türlü zulüm ve eziyet etmişlerdir. Bu çetelerden 40 kişilik bir grup Bursa'nın Reşadiye kasabasını basarak ahaliyi camiye doldurmuş ve kasabayı tamamen soymuşlardır²³¹. Öte yandan "İkdam" gazetesinde Bursa'dan önceki gün gelen yolcunun İfadesine göre, Yunanlılar Bursa cephesine saldırmak için cephelerini takviye etmişlerse de, Anadolu milli askerlerinin kuvvet ve tahkimatının mükemmeliyeti anlaşıldığından bu durum Yunan Başkomutanı'nın cesaretini kırmıştır. Üstelik taarruz aleyhtarı bulunan, Yunan askerleri arasına fitne sokan, yirmi askerini kurşuna dizilerek idam edilmesi üzerine Yunan askerlerindeki yönetime karşı olan nefret ve muhabbetsizlikleri büsbütün artmıştır.²³²

---

²²⁹ Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.322.

²³⁰ Kamuran Gürün, "17 Aralık 1925 Türk- Rus Anlaşması", *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491- 1992)*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 180.; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*, C. I, Ankara 1983, s.20.

²³¹ Bursa da Mezalim, *Yeni Gün*, 11 Şubat 1920.

²³² Bursa'daki Yunanlılar', *Hâkimiyet-i Millîye*, 23 Şubat 1921.

Yeni Gün Gazetesindeki bir haberde, İzmir’den gelen haberlere nispeten Yunan ordusunda bulunan Anadolu Rumlarının Yunan ordusundan kaçışları git gide daha da artmakta olduğunu ve Sevr antlaşmasının uygulamaya geçmemesinden dolayı Rumların Yunan ordusuna katılmak istemediklerinden bahsetmekteydi.²³³ Ayrıca Yunan askerleri son yenilgilerden sonra bir kaçma planları yaparak, Türk köylerine firar etmeye başlamışlardır. Yunan askerleri İkinci İnönü Savaşı’nda başarılı olacaklarına dair bir ümide sahip olmadıkları için her gün birer ikişer Türk köylerine firar ediyorlar. Her gün gelen papazların nasihati da fayda vermiyor. Aman Sulh Konferansı Müzakeresi’nin sonucunu bekleyin, biraz daha dışınızı sıkınız diyorlarsa da kimse aldırış etmemektedir. Yunan hükümeti idam ile firarın önü alamayınca İzmir havalisinden ne getirebilirse o askerlerini buraya ve buradakilerini de oralara veya gerilere nâkile çalışmaktaydı. Yunanlılar kırk elli kadar Ermeniye kandırarak bir çete teşkil edip, Asi Ethem’in Bursa’ya gelmesi üzerine bunların da Ermeni çetesine iltihak ettirilmesi kararlaştırmışsa da Yunanlıların casus teşkilatı Anadolu hükümetinin istihbarat şubesi yanında hafif kalmış ve başarısız olmuştur. Halleri o kadar acınacak halde ki önüne geleni tutup hapse koyuyorlar. Türk keşif kolları karşısında Yunanlılar korkmadan duramıyorlar. Yunanlılar İnönü’nden geri çekildikten ve taban patlattıktan sonra artık keşif koluna çıkmak bile istemiyorlar.²³⁴

---

²³³ T.T, “Yunan Ordusundan Firarlar”, *Yeni Gün*, 10 Şubat 1921.

²³⁴ A.S, “Bursa Mektubu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Şubat 1921.

General Papulas Birinci İnönü Muharebesi ile ilgili olarak “Kemal ordusunun düzensiz olmayıp, tersine düzenli ve güçlü olduğu, toplara ve makineli tüfeklere malik ve az çok mükemmel biçimde donatılmış ve savaş kabiliyetinin iyi olduğu anlaşıldı”²³⁵ sözleriyle Türk ordusunun Yunan ordusu karşısındaki vaziyetinden bahsetmiştir.

---

²³⁵ *General Papulas'ın Hatıratı*, Yeni İstanbul Kültür Yayınları, İstanbul 1969, s.40.

2.1.2. Londra Konferansı (12 Şubat-10 Mart 1921)

İsmet İnönü'nün çalışmaları ile düzenli Türk ordusunun kendini ispat etmeye başlaması ve içeride bulunan bir kısım muhalif hareketlerin de bertaraf edilmesiyle birlikte Ankara hükümetinin gittikçe güçlendiğini gören İtilaf Devletleri, bir taraftan kendi faydalarına olan Sevr²³⁶ hükümlerinin ufak bazı değişikliklerle zaman kaybetmeden uygulamaya geçmesini sağlamak, diğer taraftan da Yunan kuvvetlerine nefes aldirmek amacıyla sözde barış planları hazırlamaya başlamışlardır. Bu maksatla Londra'da bir konferans yapılmasını uygun gören İtilaf devletleri, 26 Ocak 1921'de İstanbul hükümetini Londra Konferansı'na davet etmiş²³⁷ ve Ankara hükümetinin de temsilci

---

²³⁶ Sevr Anlaşması hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse: İtilaf devletleri Mağlup devletlerle yapılan barış antlaşmalarının şartları Paris Konferansı'nda belirlediği halde Sevr'in şartları San Remo görüşmelerinde ortaya konmuştur. Bu gecikmenin nedeni ise Osmanlı'yı paylaşma konusunda kendi aralarında ihtilaf etmeleridir. Zaman içinde daha fazla toprak işgal etmek istemeleri bir ateşkes antlaşması olan Mondros'un bir barış antlaşması gibi hükümler taşımış olması ve Sevr'deki görüşmelerde şartları ağır bulan Tevfik Paşa antlaşmayı imzalamayınca İngilizlerin desteklemiş olduğu Yunanlılar bir taraftan Edirne'yi bir taraftan ise Balıkesir ve Bursa'yı işgal ettiler. Bu gelişmeler üzerine saltanat şurası toplanıp ve Sevr'in imzalanmasına karar vermişlerdir. Kısaca Kararlar baktığımızda ise: Osmanlı Devleti İstanbul ve Orta Anadolu'da küçük bir bölgeyle sınırlandırılmış olacak, Boğazlar Türklerin dâhil bile olmadığı bir komisyon tarafından idare edilecek, Kapitülasyonlar bütün devletlere tanınacak, Azınlıklar vergi'den muaf olacak, azınlıklar askerlik yapmayacak Yunanlılara İzmir dahil olmak üzere Batı Anadolu ve Mıdıye – Büyük Çekmece hattının batısında kalmış olan bütün Doğu Trakya bırakılacak, İngilizler'e ise, Musul, Kerkük, Irak, Filistin ve Arabistan bırakılacak, Fransızlar'a, Adana, Malatya, Sivas çevresi ve Suriye bırakılmış olacak, İtalyanlar'a, Antalya, Konya ve Güneybatı Anadolu'nun içlerine kadar olan bütün bölgeler bırakılacak, Doğu Anadolu'da iki yeni devlet Ermenistan ve Kürdistan kurulacak, Osmanlı Devleti 50000 kişi haricinde asker bulundurulmayacak ve bu ordu ağır silahlar edinilmeyecektir. Antlaşmanın geçerli olabilmesi için meclis tarafından onaylanması gerekmekte idi Osmanlı Mebusan Meclisi kapatıldığı için bu anlaşmanın imzalanması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Sevr Hukuki geçerliliği olmayan bir antlaşma olarak kalmıştır. Aynı zamanda TBMM antlaşmayı onaylamamış onaylayanları da vatan haini olarak ilan etmiştir. Bu nedenle Sevr anlaşmasının bir bağlayıcılığı bulunmamaktaydı. Detaylı bilgi için bkz: Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, C.1, TTK, Ankara 1953, s.525-545.; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara 1975, s.461.; Yahya Akyüz, *Milli Mücadele ve Fransız Kamuyu (1919-1922)*, TTK., Ankara 1988, s.105-106.; Marian Kent, "Great Britain and The End of The Otoman Empire", *The Great Powers and The End of The Otoman Empire*, (ed.: Marian Kent), George Allen-Unwin Ltd., London 1984, s.187- 191.; Teoman Alpaslan, *Sevr ve Lozan'ın Ortak Hükümleri, Musul ve Kerkük Elden Nasıl Çıktı?*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008, s.43; Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara 1986, s.71-80.; Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *ÇTTAD*, C.VIII, S.18-19, Bahar-Güz 2009, s.229-256.; Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölümler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

²³⁷ Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Akademik Bakış*, C. 3, S.5, Kış

göndermesini istemişlerdir. Sadrazam Tevfik Paşa,²³⁸ gelişmeleri 27 Ocak'ta TBMM Reisi olan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. 29 Ocak'ta da yine aynı şekilde bir telgraf daha gönderdi. Durum, TBMM tarafından değerlendirildikten sonra, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Bey imzası ile Tevfik Paşa'ya gönderilmiş²³⁹ olan cevapta; “millî menfaatlerimize en uygun sonuçların elde edilmesinin, Londra Konferansı'na katılacak delegelerin doğrudan doğruya millî iradeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi'nce seçilip gönderilmesine bağlı olduğu”²⁴⁰ bildirildi. 20 Ocak 1921'de TBMM'nin kabul ettiği ilk anayasa ile Türkiye'nin meşru hükümetinin TBMM hükümeti olduğu ifade edildiği görülmektedir. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya yollamış olduğu özel mektupta ise, konferansa iki ayrı heyetle gidilmemesi, milletin gerçek temsilcisi Ankara hükümetinin tek heyetle katılmasının doğru olacağını mektupta belirtmiştir.²⁴¹ TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa'nın İstanbul'da Tevfik Paşa arasında yapılan yazışmalar Meclis'te okutulmuş ve milletin meclisinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in

---

2009. s.143-170., Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Kural Matbaası, İstanbul 1984.; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ankara 1994.; Ayferi Göze, *Milli Mücadele ve Devrimi Tarihi*, Beta Basım A.Ş., İstanbul 1993., Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1991., Jaeschke, *Milli Mücadele Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922)*, I, TTK, Ankara 1989.; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918–1938*, TTK, Ankara 1988.

²³⁸ Necati Çavdar, “Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, *History Studies*, C. 3, S.1, 2011, s.70-82.; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1971.

²³⁹ Nuri Köstüklü, “Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.322.

²⁴⁰ Nutuk, C. 2, s. 760.

²⁴¹ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Hazırlayanlar: Uğurhan Demirbaş, Ali Osman Çınar, Aziz Mahmud Uygun vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay:no 62, Ankara 2003.

başkanlığında bir heyet kurulmaya karar verilmiştir. Bu heyet ise Londra Konferansı'na özel olarak davet geldiğinde, gecikmiş olmamak ve zamanında Londra'ya ulaşmak amacıyla Antalya üzerinden Londra'ya gönderilmiştir. Heyet, Roma'da iken resmi davet alınca buradan Londra'ya hareket etti. Konferans 21 Şubat'ta açıldı. Görüşmeler sırasında söz sırası Türkiye'ye geldiğinde, Sadrazam Tevfik Paşa²⁴² kendine yakışacak şekilde bir tavır ortaya koyup: sözü Türk milletinin hakiki temsilcisi olan TBMM baş delegesine olan Bekir Sami Bey bırakmıştır.²⁴³ Tevfik Paşa'nın konferansta sözü Ankara temsilcilerine bırakması önemli bir olaydır. İstanbul hükümetinin başkanı hem Ankara'yı resmen tanımış hem de temsil etmiş olduğu hükümetin Türk milleti adına söz söyleme hakkına sahip olmadığını kabul etmiş olduğu görülmektedir.

---

²⁴² Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. III, I. Baskı, Ankara 1995, s. 411.; Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. 4, 3. Baskı, İstanbul 1982, s. 1734.; Sabahattin Selek, *Milli Mücadelede Ulusal Kurtuluş Savaşı*, C. II, 3. Baskı, İstanbul 2002, s. 1040-1048.; İbrahim Artaç, *Kurtuluş Savaşının Zorlu Yılları*, I. Baskı, İstanbul 1988, s. 270.; Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul 1986, s. 60.

²⁴³ İstanbul heyetinde yer alan Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Bey bu konuda şu şekilde açıklama yapmıştır: konferans toplantısından bir gün önce Bekir Sami Bey'in babasını Tevfik Paşa'yı ziyarete geldiğini ve ertesi gün konferansta nasıl hareket edecekleri konusunda bazı kararlar aldıklarını söylemektedir. Buna karara göre: konferans salonuna ilk olarak yaşına hürmeten Tevfik Paşa girecekti. Alınan karar gereği ertesi gün bu karara uygun olarak konferans salonuna önce Tevfik Paşa ve arkasından da Bekir Sami Bey konferans salonuna girdiler. Yine alınan karara uygun olarak ilk sözü Tevfik Paşa aldı ve "Ankara'dan gelen heyet ne istiyorsa, biz de aynı şeyi istiyoruz. Biz Türkler birbirleriyle harp etmiyor, düşmanın memleketten çıkmasını arzu ediyoruz onun için sözü Bekir Sami Bey'e bırakıyorum deyip söz Ankara heyetine dedi" Tevfik Paşa, böylece Lloyd George'un iki heyet arasında anlaşmazlık yaratarak sonunda Türkler ne istediklerini bilmiyorlar konferansı tehir ettim şeklindeki planını alt üst etmiş oldu. Bkz. Arı İnan, "Okday'lardan Anılar", Son Sadrazam *Tevfik Paşa ve Oğulları I*, Tarih ve Toplum, İstanbul 5 Mart 1984, s.58.; Ayhan Öztürk, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk- Fransız Antlaşmaları", *E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Kayseri 1993, s.113-134.; Sabahaddin Selek, *İstiklal Harbi*, İstanbul 1966, s.76. ; Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, İstanbul 1984, s.39.; Ruşen Eşref Ünaydın, *İstiklal Yolunda*, TTK, Ankara 1960, s.72- 73.

Konferans sırasında yapılmış olan görüşmelerde, İtilaf Devletleri²⁴⁴, İzmir ve Trakya nüfusları ile ilgili olarak kendilerine göre yapılacak bir tahkikatın neticesini kabul edeceğimize dair, Türk tarafından söz almak istediler. Türk heyeti önce bunu Kabul etmişse de Ankara'dan yapılan uyarı üzerine, Yunan işgalinin kaldırılmak şartı ile kabul edeceği bildirildi. İtilaf Devletleri ayrıca sözde bazı ufak değişikliklerle Sevr antlaşmasının uygulanmasını tekrardan istediler. Fakat Türk delegeleri bunu reddetti. Londra Konferansı bir sonuç vermeden dağıldı. Konferans dağıldıktan sonra Bekir Sami Bey, mevcut bulunan İtilaf Devletleri delegeleriyle ikili görüşmeler içinde bulunmuş ve sonunda onlarla ayrı ayrı bazı antlaşmalar yapmıştır. Ancak bu anlaşmalar karşılıklı menfaat ve bağımsızlık ilkelerine uymadığı ve Türkiye'nin bağımsızlık tezine ters düştüğü için TBMM ve hükümetince onaylanmamıştır.²⁴⁵ Nitekim Bekir Sami Bey ve heyeti daha Türkiye'ye dönmeden Yunanlılar Türk cephelerine saldırmaya başlamışlardır²⁴⁶.

---

²⁴⁴ Londra Konferansı ilk toplantısını 21 Şubat pazartesi günü Saint James Sarayı'nda yaptı. Bu toplantıya İngiltere'nin adına Lloyd George, Lord Curzon, Fransa temsilen Briand, Berthelot, Sentoler, İtalya temsilen Kont Sforza ile de Martino ve Japonya temsilen ise Baron Hayashi iştirak etmişlerdir. Toplantıda, Londra Konferansı'nda ele alınacak konular hakkında fikirler sunulmuştur. Öğleden sonra Anadolu'daki durum değerlendirilmesi hakkında Yunanlıları dinlemek üzere konferans yeniden toplandı. Türkler bu toplantı da yer almamıştır. İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya hükümetleri temsilcileri ile askerî ve siyasi müşavirleri hazır bulunduğu bu oturum Yunan ve Türk ordularının askerî durumlarının incelenmiştir. Detaylı bilgiler ve günlük yapılan görüşmeler hakkın da bkz: İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, Ankara Kasım 1995, S.33, s. 584.

²⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk(1920-1927)*, C.2, MEB, İstanbul 1969, s.553.

²⁴⁶ İsmet İnönü, *İstiklal Savaşı ve Lozan*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s.29.

Sonuç olarak baktığımızda, Londra Konferansı, Avrupa, Asya ve onun öncülüğünü yapan Rusya'nın Türkiye karşısında maddeten ne kadar aciz olduğunu gösteren en büyük delildir²⁴⁷. Her ne kadar Londra Konferansı, bir karar alınmadan dağılmış olsa da aslında Türkiye açısından bazı olumlu sonuçlar sebep olmuştur. İlk defa Ankara hükümeti, İtilaf Devletleri ve diğer dünya devletleri tarafından resmen tanınmış. Batı medyasının ilgi odağı olmuştur. Daha da önemlisi Misak-ı Milli'nin dünya kamuoyuna duyurulması yönünden önemli bir sonuç ortaya çıkmıştır. Sadece görünüşte de olsa İtilaf Devletleri arasında Sevr Antlaşması'nın kolayca uygulanamayacağı yönündeki şüpheler pekişmiş ve İtilaf Devletlerini düşündürmeye sevk etmiştir. Hatta bu noktada Fransa ve İtalya ile İngiltere arasında fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Aynı zaman da İstanbul hükümetinin o günlerdeki başı olan Tevfik Paşa'nın Ankara hükümeti lehindeki tavırları, Anadolu'da iki başlılıktan ziyade Ankara hükümetinin başı çekeceği bir birliğe doğru gidişin mesajlarını taşıyordu. Hiç kuşkusuz bütün bu olan gelişmeler Türk milletinin haklı davasının gerçekleşmesinde küçümsenmeyecek önemli kazanımlar olması açısından önemli bir gelişme olduğunu bizlere göstermektedir.²⁴⁸

²⁴⁷ Konferans Esnasında, *Yeni Gün*, 23 Şubat 1921.

²⁴⁸ Osman Olcay, *Sevr Antlaşmasına Doğru (Çeşitli konferans ve Toplantıların Tutanakları Ve Bunlara İlişkin belgeler)*, Ankara Üniversitesi Yay. No:45, Ankara 1981, s.58-62.; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. III, I. Baskı, TTK, Ankara 1995.; AliTürkgeldi, *Mondros ve Mudanya Müzakerelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık, Ankara 1948.; Ruşen Eşref Ünaydın, *İstiklal Yolunda, Acıklı Günler*, TTK, Ankara 2002.; BigeYavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, TTK, Ankara 1994.; Nurten Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Refik Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.4, Temmuz-2012, s. 107-127.

2.1.3. İkinci İnönü Muharebesi (23 Mart-1 Nisan 1921)

Yunan Genelkurmay Başkan Yardımcısı Sarıyannis'ten İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un, hafifletip tekrar maddeler halinde oluşturulan Sevr Antlaşması'nın Türkler tarafından yine reddedilmesi durumunda neler yapabilecekleri sorması üzerine, cevap olarak Ankara'ya hatta Sivas'a kadar gidip Ankara hükümetinin gücünü tamamen yok edebileceğini iddia etmiş bu harekât için hazır olduğunu belirtmiştir.²⁴⁹ Bunun üzerine İtilaf Devletleri Londra Konferansı'nda Türk heyeti vasıtasıyla yaptıkları teklifin karşılığını almayı bile beklemeden, Yunan ordusu takviye edilmiş kuvvetleri ile saldırıya geçirdiler. Bundan da Londra Konferansı'nın formalite olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Türk Genelkurmayı tarafından da bir Yunan saldırısının olacağı önceden haber edilmiş ve bu durum Batı Cephesi ve Güney Cephesi komutanlıklarına bildirilmiştir.²⁵⁰ Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921²⁵¹ günü ileri harekâta başladılar. Peyam-ı Sabah gazetesinde de bu savaş durumu “Yine Harp!” başlığıyla verilmiş ve Yunanistan'ın keyfi için yine bir harbin başladığını ifade edilmiştir²⁵². Yunan Karargâh-ı Umumiyesi 27 Mart tarihli resmi tebliğ de, kuzey gurubunda kendi askerlerinin taarruza başladıklarını, düşmanında ileri harekete devam ettiğini ve iki taraf arasında muharebenin devam ettiğini yazmıştır. Güney grubunda ise düşmana zayıat verdirdiklerini ve düşmanın Konya istikametinde geri

²⁴⁹ Erdoğan Akman, *a.g.m.*, s.43.; Sonyel Salahi, *Milli Mücadele ve Dış Politika II*, TTK, Ankara 2003.

²⁵⁰ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.55, vesika no: 1274.

²⁵¹ Charles N. Sherril, *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Mustafa Kemal Paşa I*, Çev. Örgen Uğurlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Şubat 1999. s.96.

²⁵² Cenap Şahabettin, “Yine Harp!”, *Peyam-ı Sabah*, 28 Mart 1921.

çekildiğini yazmıştır²⁵³. Bu arada Anadolu'daki Yunan askerleri isyan etmiş, Uşak ve Bursa cepheleeri kumandanı Tidor ve Laylos istifa etmek zorunda kalmışlardır. Bu esnada İzmir de bulunan Yunan Başkumandanı Papulas Bursa'ya gelmiştir.²⁵⁴

Taarruza katılan Yunan kuvvetleri ile taarruzu karşılamış olan Türk kuvvetleri durumları ise şu şekildedir: Türkler de: Tüfek: 34.175, Ağır makineli Tüfek sayısı: 235, Hafif makineli Tüfek sayısı: 55, Kılıç: 3.500, Top: 104 iken Yunan tarafı ise İtilaf Devletlerinin destekleri ile birliklerini ve ordularını güçlendirmişti. Yunan birliklerin durumu şöyledir: Tüfek: 41.550, Ağır makineli Tüfek: 720, Hafif makineli Tüfek: 3134, Kılıç: 3.100, Top: 220, idi. Yunanlılar I. İnönü Savaşı'na kıyasla hafif makineli tüfek ve ağır makineli tüfeklerdeki üstünlüğü daha da artmıştır. Türk askerinin elindeki mühimmatlar eskiydi ve silah sayısı oldukça az bulunuyordu. En basit bir örnek vermek gerekirse Türk askerilerin elindeki tüfekler eski Osmanlı cinsi tüfekler olup ucun da süngü yoktu bu nedenle süngüsüz birlikler yakın dövüşten kaçınmak zorunda kalıyorlardı. Araç ve donanım konusun da Yunan birliklerin Türk birliklerine üstünlüğü bulunmakta idi. Yunan tarafında ikmal ve ulaştırma için bölükler halinde kamyon ve motorlu araç varken, Türk tarafında ancak cephe komutanları İsmet Paşa ve Refet Paşa da sadece bir otomobil bulunuyordu. Kamyon ise yoktu. Taşımacılık eşek, deve, öküz gibi canlı hayvanlarla yapılıyordu.²⁵⁵ İşte bu şartlar altında

²⁵³ General Papulas, "Bursa Cephesinde Muharebe Başladı", *Peyam-ı Sabah*, 30 Mart 1921.

²⁵⁴ Yunan Askerleri İsyan Ettiler, *Yeni Gün*, 23 Mart 1921.; Ayrıca bkz: Yunan Askerleri, *Açıksöz*, 24 Mart 1921.

²⁵⁵ Rasim Süt, "İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar (1919-1921) Batı Cephesi İkmal Sistem", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Eylül 2008., s.85-95.

Yunanlılar, 23 Mart 1921 tarihinden itibaren üç koldan Bursa Cephesi'nden Yenişehir ve aynı kol istikametlerinde bir kol ile Uşak Cephesi'nden Dumlupınar istikametine doğru taarruza başlamışlardır²⁵⁶. İlerleyen Yunan kuvvetleri 26 Mart akşamı Türk kuvvetlerinin tuttuğu mevzilere yaklaşıp, 27 Mart'ta yörede şiddetli çarpışmalar başladı. 30 Mart'a kadar geçen sürede Yunanlılar üstünlüklerini devam ettirdiler. Saldırının başladığı 23 Mart tarihinden başlayarak Yenişehir, Pazarcık, Bozüyük, Bilecik ve Dumlupınar Yunanlıların eline geçmiş oldu. Bu saldırılarda asırlardır Türk egemenliği altında özgürce yaşamış olan yerli Rumlar ve Ermeniler tarafından desteklenmiştir.²⁵⁷ İsmet Bey emrinde Türk askerleri Batı Cephesi'nde durum böyle iken, Refet Bey'in komutasındaki Güney Cephesi'nde de²⁵⁸ Dumlupınar ve Aslıhanlar mevzilerinde Türk kuvvetleri geri çekilmek durumunda kalmıştı. Fakat takviye edilen

---

²⁵⁶ Resmi Tebliğ, *Yeni Gün*, 25 Mart 1921.

²⁵⁷ Köstüklü, *a.g.m.*, s.323-324.

²⁵⁸ Güney Cephesi komutanlığı hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse; Yunan genel taarruzu sonucunda Balıkesir ile Bursa'nın düşman eline geçmesi ve Gediz saldırısında da başarısızlığa uğranılması gibi birçok olumsuz gelişmeler üzerine Kuva-yı Milliye birliklerinin düzenli ordu içine alınmalarına ve aynı zaman da Batı Cephesinde köklü bir düzenlemeye gidilmesine karar verilmiş olduğu görülmektedir. Bunun üzerine Batı Cephesi, Kuzey ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrılmış, cephe komutanlıklarına Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Bey ve İçişleri Bakanı olan Albay Refet Bey atanmıştı. Güney Cephesi; Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Menteşe ve Antalya sancakları ile Konya ili kapsarken, Silifke ve Niğde sancaklarını ve Adana Merkez sancağını kapsamakta idi. Refet Bey görevleri ise, bölgesinde asayişin temin edecek ve halktan hayvan ve malzeme toplamak suretiyle, büyük bir süratle süvari teşkilatını oluşturacaktı. Refet Bey'in Kuva-yı Milliye birliklerini ordu kuruluşu içine almaya yönelik girişimlerde bulunmuş ancak askerlik hizmetinden kaçmalar ile özellikle Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem gibi bazı Kuva-yı Milliye komutanlarının emir komuta altına girmemek istemeleri gibi sorunlar çıkmıştı. Bkz: Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (1.Kitap)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.; Turan, *Türk Devrim Tarihi (2.Kitap, 2.Basım)* Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.; Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004.; Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal Paşa*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.; Fahri Yetim, "Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 dönemi Türk Dış Politikası", *Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Doğumunun 125. Yılında Atatürk Özel Sayısı*, Afyonkarahisar 2006, s.203-226.

Türk ordusu, karşı taarruza geçince, Yunan ordusu geri çekilerek, Bursa'ya geri dönmek zorunda kalmışlardır. Türk süvarileri Yunan ordusuna büyük kayıplar verdirmiştir.²⁵⁹ Yeni Gün gazetesi, Garp Cephesi'nde şiddetli ve ateşli mücadelelerin yaşandığını ve Türk ordusunun bu toprakların evlatları olduğunu, bu toprakları terk etmeden büyük bir azimle savaşaacağını ve elbet muzaffer olacağını yazmıştır.²⁶⁰ Bu sırada Uşak ve Afyon Bölgeleri'nde Yunan ordularıyla Türk birlikleri arasında çetin savaş yaşanmaktadır. Bu nedenle İnönü Cephesi'ndeki birlikler, hemen buraya kaydırılmıştır. Böylelikle Afyon'u boşaltmak zorunda kalan Yunanlılar, Aslıhanlar Savaşı'nda da yenilmişlerdir.²⁶¹ Bu yenilgi sonrasında yaşananlara baktığımızda ise, Yunanlılar daha önce yaptıkları gibi, geçtikleri Türk şehir ve köylerini ateşe vermişlerdir. Her tarafı yakıp yıkmışlardır. Bilecik, Bozüyük ve Söğüt adeta kül yığını haline gelmiştir.²⁶² Bu bölgedeki özellikle camilerin çoğu ateşe verilmiştir. Yunan ordusu Aksu hattından çekilmeye başlamışlar ve iki günde 95-kilometre kaçmak zorunda kalmıştır.²⁶³ 9 Nisan'da İkinci İnönü Meydan Muharebesi'nde mağlup olan Yunan Kolorduları Bursa'nın doğusunda ve Keşiş Dağı eteklerinde Aksu ve Kestel hattında tutunamayacaklarını anladıklarından Bursa'yı tahliye etmeye başlamışlardır. Mağlup ordunun gerekli malzemelerini yüklemek için birçok vapur Mudanya önüne demir atmıştır. Ayrıca 9 Nisan tarihli başka bir telgrafta,

---

²⁵⁹ *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, S.55, vesika no: 1255.

²⁶⁰ Kahraman Ordumuz, Anadolu'nun Mukaddes Gayeli Mücadele Tarihine Altın Kalemle Yazılacak Yeni Bir Sahife-i Şan Ve Şeref Hazırlıyor, *Yeni Gün*, 27 Mart 1921.

²⁶¹ Selahaddin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, Başbakanlık kültür Yay., Ankara 1974.; Nazım Evren, "2. İnönü Utku'nunda 5. Kafkas Fırkası İle 4 Gün", *Babalık*, 25 Nisan 1935, S.4622.

²⁶² *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, S.55, vesika no: 1255.

²⁶³ Yunanlılar Aksu Hattının Arkasına Kaçmışlar, *Peyam-ı Sabah*, 6 Nisan 1921.

Yunanistan'ın her tarafında harp aleyhinde kuvvetli eylemler olmuştur. Ahali ve asker artık harpten bıkmışlar ve Kral Konstantin, Papulas aleyhinde ciddi hücumlar başlamıştır.²⁶⁴

10 Nisan'da, Yunan ordusunun mağlup olması hem Yunan askerlerini hem de onlara destek vermiş olan Rumları şaşirtmiştir. Bursa'dan kaçarak gelen bazı Rum aileleri Mudanya'da ve Gemlik'te vapur bekliyorlar ve hepsi, yaptıkları hıyanetten dolayı korkuyorlar ve kaçmak istiyorlardı. Taarruzun ilk günlerinde pek yüksekte atıp tutan, abartılı tebliğler yayınlayan Yunan Karakol Umumisi, Bursa'daki Yunan İdare-i Askeriyesini de zor bir durum içine sokmuş olduğunu söylemiş, çünkü Bursa Yunan İdaresi de bu resmi tebliğlere göre yerli Rumları teşvik ve tahrik etmişti. Bu yüzden Yunan İdare-i Askeriyesi ne yazacağını, Rumları nasıl yatıştıracağını bilmiyor. Yunan karargâhından haberler bekleyen Rumlar, cepheden solgun ve bitkin bir halde kaçan askerleri dinledikçe iyice ümitsizliğe düşüyorlardı.²⁶⁵

Bursa'dan Mudanya yoluyla kaçıp gelmiş olan bir Rum İstanbul'da İleri gazetesinden bir muhabire Bursa'daki vaziyeti ve Rumların duygularını şu şekilde anlatmıştır:

“Talih artık bizden döndü, size çevrildi Bursa da neler var, neler yok diye soruyorsunuz, bunu hiç sormayınız daha iyi, çünkü Bursa İkinci İnönü hezimetinden sonra karmakarışık oldu. Silahlı silahsız Yunan taburları Atina'ya dönüşü yapıyorlar, hepsi Atina'nın yolunu soruyorlar. Hiç birinde taarruzun evvelki halinden eser kalmamış. Bursa cepheden fırar eden askerlerle doldu. Cepheye yeni sürülmek istenilen kuvvetler, zaten bozgun askerlerle temas ettirilemiyor. Kuva-yı Milliye'nin

²⁶⁴ Bursa'nın Tahliyesi Başladı, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1921.

²⁶⁵ Bursa'da Yunan Paniği, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1921.

Gemlik tarihiyle Bursa'ya gireceği söyleniyor. Fi'l-baki dün sabah vakti öğrendik ki Aksu Kestel hattında hiçbir kuvvetli mukavemete maruz kalmaksızın bir Türk müfrezesi Gemlik'e deh olmuştur. Oradan da ilerleyerek Bursa'ya doğru on kilometre yakınlarında Büyük Bayır Mevkine kadar gelmişlerdir. Ben Bursa'dan ayrılırken Türk süvarilerinin bugün yarın Bursa'ya girecekleri söyleniyordu. Türk müfrezeleri keşiş cihetinde Bursa'yı kuşatmışlar. Şu halde Bursa üç cihetten muhasara altına alınmış. Bursa'da Yunan askerleri ve yerli Rumları için kaçacak ancak Mudanya istikameti kaldı. Bursa Yunan Merkez Kumandanı salı günü Bursa'nın Müslüman ileri gelenlerini belediye dairesine davet etti. Rumlardan dört kişi çağrıldı. Kumandan Bursa halkının murahasalarına hitap ediyorum mukaddeması ile dedi ki: 'kan dökmek ve Bursa şehrini harbin tesirat ve tahribatından muhafaza etmek için askerlerimizi şehrin haricine çekmek üzere başkomutanlık emir verecektir. Biz Bursa'nın cihet-i garbiyesine doğru göstermiş oldukları sükün ve vakara müteşekkik bulunduğu cihetle bundan sonra da beynel-hazır-ı tam bir meveddet tesisi ve temin olacağı mutmaindir. Telaş ve kargaşalıklara lüzum yoktur. Kumandanlığından bu bapta gelecek emirleri derhal size tebliğ edeceğim. Yunan merkez kumandanı Müslümanlara olan bu hitabını bitirdikten sonra Rumlara dönerek Yunan evlatları sizde vatandaşlarınıza hürmette kusur etmeyeceğinize taahhüt ediniz' dedi. Bizde taahhüt ve yemin ederek ayrıldık. Ben İstanbul'a dönerken Mudanya da birçok vapurların kaçakları taşımak üzere hazır bulduklarını gördüm".²⁶⁶

Bu zafer üzerine Mustafa Kemal Paşa, "Böylece İnkılâp tarihimizin bir sayfası İkinci İnönü Zaferi'yle yazıldı"²⁶⁷ demiştir. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya göndermiş olduğu telgrafta İsmet Paşa'yı tebrik etmiştir. Bu telgraf:

"Erkânı Harbiye Reisi"

İsmet Paşa'ya

Batı Cephesi Kumandanı/Metristepe-İnönü Savaş Meydanı Ankara, 1 Nisan 1921

²⁶⁶ Bursa'da Yunan Paniği, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1921.

²⁶⁷ Köstüklü, a.g.m., s.324.

Bütün tarihi âlemde, sizin İnönü meydan Muharebelerinde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandan enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dâhiyane iradeniz altında şerefle vazifelerini gören kumandan ve silah arkadaşlarınızın kalp ve hamiyetine büyük emniyet istinat ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehalarına kadar zaferinizi tes 'it ediyor. Düşmanın hurs-ı istilâsı, azim ve hareketinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.

Namınızı, kitabe-i merahirine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedi minnet ve şükrana sevk eden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğumuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği kadar, milletimiz ve kendimiz için şaşaa-i itilâ dolu bir ufku istikbale de nazır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

B.M. Meclisi Reisi

*Mustafa Kemal Paşa*²⁶⁸

1. İnönü Zaferi, Anadolu'da Türk milletine büyük bir moral olmuş yurtdışında büyük yankılar uyandırmıştır.²⁶⁹ Türkiye'ye Sevr'i kabul ettirmeyi amaçlayan Yunan ordusunun bu ikinci genel saldırısında da istenilen başarı elde edilemeyince İtilaf Devletleri birliğinde belirgin bir çatlama ortaya çıktı. Fransa, Ankara hükümetiyle görüşmelere başladı ve Zonguldak'tan çekildi. İtalyanlar Anadolu'dan çekilmeye başladılar. Yunanistan'ın en büyük destekçisi olan İngiltere tutum değiştirdi; zor şartlar altında esir tutulan Malta'daki tutuklulardan

---

²⁶⁸ Charles N. Sherril, *a.g.e.*, s.97-98.

²⁶⁹ Erdoğan Akman, *a.g.m.*, s.49.

40 Türk serbest bırakıldı²⁷⁰. Batı basınında Anadolu ordusunun büyük bir zafer kazandığı yönünde yazılar yayınlanmaya başladı.²⁷¹

Türk ordusunun azimli mücadelesi düşmanın başarısını hiç indirmişti. Yunanlılar ikinci kez perişan olmuş ve geri çekilmeye mecbur kalmışlardı. İkinci İnönü Savaşı'ndaki her iki devlet olarak kayıplar şöyledir: Türk kayıpları subaylar: 44 şehit, 102 yaralı, 4 esir, 2 kayıp, 4 firar, toplam 156 subay, Erler : 637 şehit, 1720 yaralı, 2 esir, 1359 kayıp, 1076 firar toplam: 4794 kişiden oluşmakta idi. Türkler de subay ve erlerde toplam 681 şehit bulunmaktadır²⁷². Yunan tarafına baktığımız da ise durum şu şekildedir: 360 subay, 4920 erdir.²⁷³ Yunan subay ve er ölü sayısı da 727²⁷⁴ dir. Yunanistan yenilmesi üzerine İtilaf Devletlerinin Yunanistan olan güveni azaldı ve Türkiye ile olan siyasi, ekonomik ikili ilişkilere dayalı politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kaldılar. Zafer Anadolu'da halk arasında, TBMM'de ve basında büyük yankılar uyandırdı. Zafer haberi Anadolu'ya yayılır yayılmaz Anadolu'nun en ücra yerlerine kadar İkinci İnönü Zaferi kutlanmaya başlandı.²⁷⁵

---

²⁷⁰ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Rey Yayınları, İstanbul 1997, s.625-629.

²⁷¹ Gotthard Jaeschke, *Milli Mücadele Kronolojisi*, Ankara 1970, s. 147-152.

²⁷² Turgut Özakman, *Vahidettin, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele*, Bilgi Kitabevi, Ankara 1997, s.520.

²⁷³ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.222-223.

²⁷⁴ Özakman, *a.g.e.*, s.519.

²⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, "Kurtuluş Savaşı Basını'nda Büyük Zafer", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.19, S.30, 1997, s.240-271.; Fahrettin Altay, *İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, İstanbul 1949.

Cepheye yakın olan Eskişehir’de Yunan kuvvetlerinin yenilgiye uğratıldığı öğrenilince herkesi sevinç ve heyecan kapladı. 10.000 kişi civarında kişi toplandı ve büyük bir miting yapıldı. Mitingden sonra halk askerlerine sahip çıkıp hastanedeki yaralıları ziyaret etti Hemen arkasından Eskişehir’de bulunan Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey, Eskişehir Belediye Başkanı, Eskişehir Musevi Cemaati ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri TBMM’ye ayrı ayrı telgraflar gönderip zaferi kutladılar. Eskişehir’deki bu kutlamalardan hemen bir gün sonra yani 2 Nisan Cumartesi günü Ankara halkı sokaklara döküldü. Binlerce kişi hükümet civarına toplandı, tekbir nidaları ile TBMM önüne gelen bu binlerce kişinin katılımı ile bir miting yapıldı. Mustafa Kemal Paşa ve milletvekillerinin de bulunduğu mitingde, dualar edildi, İstiklal Marşı söylendi, kurbanlar kesildi ve halk sevinç gözyaşları içinde dağıldı.²⁷⁶ Aynı gün Anadolu’nun diğer yerleri de zafer haberlerini almaya başladı. Nitekim Kastamonulular zaferi öğrenince şehirde büyük şenlikler düzenlediler.²⁷⁷ Türk ordusuna bir teşekkür borcu olarak halkın yaptığı bu yardımlar, Anadolu’nun her bölgesinde görülüyordu. Kocaeli Grubu Komutanı olan Kazım Özalp İnönü Zaferi’nin duyulduğu zaman halkın sevincini şu şekilde anlatıyor: “Sarıköy-Nallıhan-Mudurnu-Bolu yolu ile Düzce’ye

---

²⁷⁶ Köstüklü, a.g.m., s.324-325.

²⁷⁷ Faruk Söylemez, “Milli Mücadele’de Kastamonu Basını”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.12, 1993, s.412-416.; Hüsnü Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu 1933.; Yücel Uzkaya, *Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara 1989.; Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)*, Kastamonu 1983.; Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşı’nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, İstanbul 1955.; Metin Ayışığı, *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012, s. 170.

giderken bu bölgelerde fevkalade günler yaşandığını görüyordum. Geçtiğim yerlerde halk, İkinci İnönü Zaferi'nin şenliklerini yapıyordu. Yollarda görüştüğüm vatandaşlar; her ne hizmet ve fedakârlık lazımsa yerine getirmeye hazırız” diyorlardı. O zaman Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, cephe için vaat ettiği yardımları tamamen yaptı”.²⁷⁸

4 Nisan tarihin de Kütahya’da büyük kutlamalar yapıldı. Şükran ve zaferlerin devamı için camilerde mevlit ve hatimler okundu.²⁷⁹ Zaferin ilk gününden beri kutlamaların yapılmış olduğu Ankara’da 6 Nisan Çarşamba günü, İnönü savaşında şehit olan şehitler için Ankara mevlit okundu. Bir gün sonra tekrar Ankara’da Hacıbayram Camii’nde Şehitler için, Kudret Hanım tarafından mevlit kıraat edilmiş olup, 7 Nisan’da Kırşehir’de, 8 Nisan Cuma günü, Burdur, Isparta, Konya ve Kastamonu’da hatim-i şerifler ve mevlitler okundu, gösterişli törenler yapıldı. 9-10 Nisan’da Ankara’da küçük Sıhhiye Mektebi’nden 50 yakın öğrenci hastaneleri ziyaret etmiş ve yaralılara pansuman yapmıştır.²⁸⁰

Ankara’da dualar edilip mevlitler okunup kutlamalar yapılırken İstanbul da buna kayıtsız kalmamışlardır. İstanbullular mitingler düzenlediler. Anadolu’ya gönderilmesi için Kızılay’a önemli miktarda para topladılar. Padişah da buna katkısı olmuş ve 10.000 liralık bağışta bulunduğu görülmektedir. İnönü şehitleri için mevlit okuttu.²⁸¹ Halkta ve TBMM’de görülen bu kutlamalara basın da katıldı. Gerek İstanbul,

---

²⁷⁸ Kâzım Özalp, *Milli Mücadele*, C. I, TTK., Ankara 1988.

²⁷⁹ Nuri Köstüklü, “İkinci İnönü Zaferinin Anadolu’daki Yankıları”, *Milli Kültür*, S.83, Nisan 1991, s. 53-54.

²⁸⁰ Nuri Köstüklü, “İkinci İnönü Zaferinin Anadolu’daki Yankıları”, s. 53-54.

²⁸¹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. IV, s. 80.

gerek Anadolu basını bir haftaya yakın bir süreyle haberlerinde ve yazılarında sürekli İnönü Zaferi'ni yazmışlardır.²⁸²

Bütün bu gelişmeler bizlere, İkinci İnönü Zaferi'nin ülke genelinde heyecanlı ve coşkulu bir şekilde kutlanmış olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni ise, Birinci İnönü Zaferi'nde olduğu gibi, yakın Türk tarihinde mağlubiyetlerin çok olması nedeniyle psikolojik çöküntü içine giren Türk halkının zaferle birlikte bu ruh halinden kurtuluşu olarak açıklanabilir.²⁸³

---

²⁸² Yücel Özkaya, *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara 1981, s. 130.

²⁸³ Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.326.

2.2. Bursa'nın İşgalinin Sene-i Devriyesi

Bursa'nın işgal edilmesinden beri meydana gelen savaşlar Anadolu insanını maddi- manevi yıpratmıştı. Bursa'nın hala Yunan işgali altında olması Anadolu halkını derinden etkiledi. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Bursa'nın işgalinin ilk yıl dönümüyle ilgili olarak yer alan haberde, tam bir yıl önce bugün yeşil ve sevgili Bursa'nın, Türkün elinden namertçe alındığını ve Bursa'nın bir gün Yunan işgali altına gireceği hiçbir Türkün aklına dahi gelemeyeceğini söylemiştir. Ayrıca “*Bursa’da Venizelos’un soysuz oğlunun Osmancığın sandukasına yaslanarak resmini çıkaracağını hiçbir Türk hayal bile edemezdi. Aslında Bursa’yi Yunan eline düşürmemek için o zamanlar da mücadele edilebilirdi ancak bugünkü fedakârlar bugünkü Türkün en ehil kabiliyetlerinden kuvvet alarak harikalar ibdaa eden kumandanlar, amirler yoktu. O zaman, memleket vermeyi bir siyaset sayan, düşman ordusuyla hükümet taslayan alçaklar İstanbul’dan Anadolu’nun mukadderatını idare etmeye yelteniyorlardı. İşte zavallı Bursa böyle buhranlı bir zamanda Yunan eline düştü diyemem verildi*”²⁸⁴ denmektedir. Yıkık dökük bir hale gelen Bursa'nın kurtuluşunu dört gözle bekleyen halk, Bursa'nın, Balıkesir'in, İzmir'in kurtarılması için mücadele etmekteydi. Anadolu ordusu güçlendikçe Yunan ordusu zayıflığının farkına varıyordu. Türk halkı güzel Anadolu topraklarını kurtarma ümidini hep canlı tutmuştur²⁸⁵. Yunanlılar Bursa'ya girdikleri zaman Türk ve İslam halkına karşı intikam kastıyla yapmadıkları zulüm ve eziyet bırakmamışlardı.²⁸⁶

²⁸⁴ “Çok Acı Bir Sene-i Devriye”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921.

²⁸⁵ “Çok Acı Bir Sene-i Devriye”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921.

²⁸⁶ Yunanlılar Bursa'ya Nasıl Girmişlerdi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki aynı tarihli başka bir haberde, “*Bursa tam bir senedir Yunanlıların elinde daha doğrusu ayakları altında bulunuyor. Bursa mabetleri, kütüphaneleri, tekkeleri, kaleleri, medreseleri baştanbaşa muazzam bir tarih olan zümrüt ovaları, muazzam dağları billur dereleri ile bir cennet olan sevgili Bursa nasıl olmuş ne olmuş da Yunan ordusunun ayakları altına düşmüştü. İşte bununla ilgili olarak, Balıkesir Cephesi bozulduktan sonra Yunanlılar, meydanı boş bularak Karacabey’e, Kirmasti’ye ilerlediler. Vaziyet gittikçe zorlaşıyordu, kötü sonun kara askerleri yüzler de gözükiyordu*”.

Balıkesir Cephesinin acı sükûtundan Bursa’nın feci sükûtuna kadar geçen on altı günlük zaman zarfında “...zavallı halk hasta annelerini etrafında çırpınan behtbaht ve aciz evlatlar gibi yaşadılar, düşman her gün biraz daha yaklaşıyor ve omuzlar biraz daha düşük yüzler biraz daha soluyordu. Bursa aynı başı kesilmiş bir vücut gibi çırpınıyordu. Bütün kalpler, türbeler, mabetler titriyordu. Sonunda acı ve dehşetli saat geldi Beşevler’deki kuva-yı müdafaanın kendisine sayıca ve teçhizatça üstün olan düşman karşısında son gücünü de kullandıktan sonra çekildiği haberi alınmıştır. Artık Bursa’yı Yunanlılara terk ederek çekip gitmemiz gerekiyordu. Vali ve kumandan ile müdafaa-i hukuk dairesi Bursadan ayrıldılar. Şehre büyük bir sevinç ve çılgın bir gururla giren Yunanlılar, önde yerli bir Rum büyük bir Osmanlı bayrağını sürüyerek muzaffer kumandanın beygirine çiğnetiyordu. İşte bu felaketli günün sene-i devriyesinde, geçen süre zarfında İzmir, Aydın, Balıkesir gibi Bursa’nın da çekmediği sıkıntı ve görmediği felaket kalmamıştır. Köyler tahrip edilerek köylüler de katledilmiştir. Ancak herkesin kurtuluşa dair gittikçe canlanan ümidi var idi. Bursa’ya büyük ümitlerle giren mağrur kumandan ve bayrağı sürükleyen nankör Rum şimdi düşünüyor. Yunan kuvvetleri kahraman ordumuzla ilk temasında budalılığını anladı. İkinci İnönü Harbi ise onu felce uğratmıştır”²⁸⁷

²⁸⁷ Muhittin Baha, “Sevgili Bursa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921.

ifadeleriyle Yunan ordusunun Bursa'da halka korku saldığını, birçok yapılarını yıktığını anlatmış ve devamında ise tüm bu olumsuzluklara rağmen kurtuluşa olan inançlarının tam olduğunu ve nihayetinde Yunan ordusunun İnönü mevkiinde hezimetle uğratıldığından bahsetmektedir.

Bursa'nın İşgalinin ikinci sene-i devriyesi ile ilgili olarak ileri gazetesinde çıkan haberde, "8 Temmuz 1920, Bursa'ya Yunan sürülerinin girdiği tarih. Ankara da "Bursa Yurdu" Heyet-i Merkeziyesi bugün güzel Bursa'mızın kurtulmasını temenni etmektedir."²⁸⁸

Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir haberde, Bursa'nın işgalinde ikinci yıla girilmesi, ahalinin Bursa'ya olan özlemini daha da artırmış ve Bursa'nın Yunanlıların ayağı altında olmasından büyük üzüntü duymuşlardır. Ancak bu durumun geçici olduğunu ve Bursa'nın asıl sahiplerine döneceğini ifade etmiştir²⁸⁹. Yine aynı tarihli haberde, Vedide Baha'nın "Kimler diyor ki Bursa bizim olamaz" sözleriyle bitirdiği şiirinde de bu duygu yansıtılarak²⁹⁰ Bursa'nın gerçek sahiplerince geri alınacağı dile getirilmiştir.

2.3. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10–24 Temmuz 1921)

Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi Yunanlıların aleyhine neticelenince daha da öfkelenmişler ve akıllarına gelen her türlü çirkin, fena işe girişmişlerdir. Yağma, gasp, ateşe atma, ırza tecavüz bilâ-sebep artmıştır. Tekâlif-i Harbiye namıyla hububat alınarak, makarr(karargâh) için hayvanat zabdedilmiştir. Şehir içinde Yunan neferleri hayvan alandan satandan para alıyor ve para verilmediği

²⁸⁸ Bursa'mızın Hazin Sene-i Devriye-i İşgali, *İleri*, 8 Temmuz 1922.

²⁸⁹ Muhittin Baha, "Bursa'nın Sükûtu (8 Temmuz 1336)", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1922.

²⁹⁰ Vedide Baha, "Sevgili Bursamıza", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1922.

zaman ise “Sen çetesin bu hayvan hırsızlıktır” diyerek hapse atıyor. İkinci bir silah araması daha çıktı ki muhtarların ellerinde kâğıtlar “Eğer hanemde silah çıkarsa idama razıyım” diye aile büyüklerine imza attırıyorlardı. İkinci İnönü Muharebesi’nde birçok Yunan efradı kaçarak Bursa’ya gelmiş ve bu kaçakları inzibat memurları bahçe aralarından toplamıştır. Sadece Bursa’da Gureba Hastanesi’yle o civardaki hastanelere yedi bin beş yüz kadar muhtelif kabilelerle yaralı gelmiştir. İnönü Muharebesi’ndeki müthiş mağlubiyetten sonra Yunanlılar yerli Rumlardan asker almaya çalışmışlardır. Yunanlılar iktisaden Müslümanları ezmeyi karar vermişler. Bir vesika usulü çıkardılar. Hıristiyanlar serbestçe her yere gidiyor ticaret ediyorlar ancak Müslümanlar bu vesikanın zorluğu sebebiyle çok zarar ve ziyana uğramışlardır. Bursa’da ticaret ve esnaf kötü halde sarsılmıştır. Ticaretle uğraşanların elinde para kalmamıştır. Esnaf elindeki malını, parasızlık sebebiyle sermayesinden bazen aşağıya vermek zorunda kalmıştır.²⁹¹ *“Bursa’da vatan hainliği yapan Yunanlıların baş casusu alçak Cemil’in, gizli ve maaşlı dört yüz hafiyesi olduğu için herkes birbirinden korkuyordu. Ayrıca Gemlik’i kumarbaz Abdullah Boşnak âli hafilerin selfirazlarından yağcı Cemil’in imamlarla münasebeti fevkaladedir. Evinde balo verdiğini herkes söylüyor. Umumhaneler meyhaneler pek çok arttı. Hemen her sokakta serbest umumhaneler var. Meyhaneler var, zavallı namuskâr halk inliyor. Bursa’nın içinde çırpındığı zulüm ve bu zulüm ile rezillikten bıkmış olan halk, bir an önce Türk ordusunun Bursa’yı kurtarmasını beklemektedir”*²⁹² ifadeleriyle Bursa’nın içinde bulunduğu acı durumdan bahsetmiştir. 8 Temmuz 1920’den beri yeşil belde Bursa, tarihinde tanımadığı, birçok olaya şahit olmuştur.

²⁹¹ H.M., “Bursa Mektubu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921.

²⁹² H.M., “Bursa Mektubu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921.

Bununla ilgili olarak geçen bir haberde, “Derahimin fiyatı altıya düşer, beşe iner, hatta dört buçuğu iner fakat kıymet-i resmîyesi sabittir. On iki buçuk! Bursa da bir gün, bir nefer su muhallebisi satan bir tablaya yanaşır, beş kuruşluk muhallebi alır ve çıkarıp bir derahimi verir. Bu hesaba itiraz etmek kimin haddine düşmüş”²⁹³ sözleriyle ekonomik olarak da zulüm gördüklerinden bahsetmiştir.

Bir haberde, Kral Konstantin’in askerleri, geçen sene bugün Türk Devleti’nin ilk pay-i tahtına girdiler, Türk milletinin birinci hakını Sultan Osman’ın Türbesine hakaret ettiler. Bazen öyle can alıcı olaylar var ki üzerlerinden aylar seneler değil asırlar geçse yine unutulmalarına imkân yoktur. Unutulmazlar ve dün olmuş gibi hissi, hiddet ve galeyanı ile bütün bir milletin ruhunu her an ziyaret ederler. Bursa’nın Yunan ordusu tarafında istilası işte bu unutulmayacak hailelerden biridir. Ayrıca haberde, “Kral Konstantin ve serseri Venizelos’un askerleri Bursa’ya hücum ettikleri vakit Türk’ün Vasat-i Müdafası zayıf çetelerden ibaretti. Bugün ortada Yunanı iki kere tepeleyen ve üç kere daha tepelemeye hazırlanan büyük bir millet ordusu var. Bu büyük ordu şüphe yok ki yarın İzmit gibi Bursa’yı da alacak Yunan sürülerini İnönü’nde devirdiği gibi Bursa da ve Mudanya sahillerinde tepeleyecektir. Büyük ordumuz hiç şüphe yok yakın zamanda yeşil camiye hakaret eden Sultan Osman’ın aziz ruhuna gazap veren neferleri tard edecek, ilk Türk payitahtının beklediği saat-ı felahı Ulu Camii’nin uzun minarelerinden bütün Anadolu’ya ilan edecektir. Evet, Bursa’yı yakında geri alacak ve Yunanı geldiği yere süngü ve tekme ile def edeceğiz. Fakat Bursa olayını hiçbir zaman hiçbir devirde unutmayacağız. Vaktiyle Padişahlarımıza uzun zamanlar kölelik etmiş, bu uşak milletin büyük camilerimizi Selahattin Türbelerini ve en mukaddes İstiklal hatıratını sinesinde saklayan Bursa’ya tasallutunu hiçbir zaman unutmayacağız. Caninin bu

---

²⁹³ “İşgal Altında Bursa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1921.

hatırası vicdanlarımızda asırların veremeyeceği bir yara halinde daima kanları akararak daima sızısını duyarak kalacak. Bursa olayı içinde Yunan gibi unutulması imkânsız olan diğer bir hatıra daha vardır ki: İstanbul'daki hainlerin hatırası! Yunanı Bursa'ya gönderen, Yunanın tedip ordusu diye Anadolu'ya saldıran vatandaşların hatırası Yunan ordusunun Anadolu'dan kendi sahiplerine hareket ettiğini söyleyen nazırlarının Yunan ordusundan Bab-ı Ali Nezaret koltuğu bekleyen fırkacıların hatırası... Milli ordu yarın Bursa'yi alır geçen sene başlayan olay böylece biter fakat onun sızısı ve o sızının ruhlarımıza doldurduğu hiddet hiçbir zaman bitmez. Milli ordu bir gün Yunanın bu hakaretini on misli şiddet ve kuvvetle kendisine iade ederken düşmana yardım eden bu hainlerinde hiç şüphe yok ceza-i sezalarını verecek tarihin beklediği adalet hakkını yerine getirecektir”²⁹⁴ ifadeleri ile Milli Mücadele de başarılı olunacağına dair olan inanç yansıtılmış ve İnönü'ndeki gibi yine Yunanlıları hezimete uğratacaklarını vurgulamıştır.

10–24 Temmuz 1921'de, İnönü Muharebesi'nden yenik dönen Yunanlılar İtilaf Devletleri'nden güç alarak ve oldukça daha iyi hazırlanarak Türk Ordusu üzerine yeniden taarruz etmiştir.²⁹⁵ Yunanistan'ın bu taarruzu karşısında ise Yunan milleti öfkeliydi. Çünkü sulh için Kral Konstantin'i tahta çıkaran halk, onun tahtı için harbe götürülmüştü. Halk ise mağlubiyete bile uğramadan harpten yorulmuştu. Üstelik İnönü hezimetinden sonra harbi hoş görecektir durumda değillerdi. Ancak buna rağmen Yunan Kralı ve emrindekiler, harpte uğrayacakları en fena ihtimalin bile sulh yapmaktan daha iyi olduğunu düşündükleri için ileri hareketlerine devam ettiler²⁹⁶. Bursa civarındaki Yunan birlikleri, İnönü yönünden harekâta geçerken, aynı

²⁹⁴ “Bursa'nın Sükûtu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921.

²⁹⁵ Ayşegül Demirden Yüzgeç, “Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı Ve Faaliyetleri(1920-1923)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Isparta 2006, s.106.

²⁹⁶ İsmail Habib, “Son Koz”, *Açıksöz*, 13 Temmuz 1921, No:233

zamanda Uşak tarafındaki kuvvetleri de Güney Cephesi'ne doğru yürümüşlerdir. Refet Bey komutasındaki Türk kuvvetleri ne yazık ki düşman kuvvetleri karşısında istenen başarıyı gösterememişlerdir. Yunanlılar, Dumlupınar'daki mevzileri ele geçirmiş ve daha sonra Balmahmut'u ve takiben Afyon'u işgal edip, Çay-Bolvadin hattına kadar ilerlediler. Bu durum karşısında, İnönü'de Yunanlıları yenmiş olan Türk birliklerinden bir kısmı hemen Eskişehir-Altıntaş istikametinden Dumlupınar'a doğru gönderilmeye çalışılmıştır. Böylece Yunan kuvvetlerinin yan ve gerileri tehdit altına alınmıştır.²⁹⁷

Açıksöz gazetesinde savaşın gidişatıyla ilgili olarak; *“İki üç gündür resmi tebliğlerimiz hep düşmanın ilerlediğinden bahsediyor. Bundan evvelki ilk iki taarruzda da düşman yine ilerlemişti. O zaman düşman tebliğleri her gün beş altı kilometre ilerleyişlerini büyük bir zafer gibi ilan ettiler. Bir köy alsalar bir şehir fethetmiş gibi, bir kasaba alsalar bir kıta zabdetmiş gibi böbürleniyorlardı. Hele İkinci İnönü Seferi'nde, Afyonkarahisar'ına düşman hemen harp etmeksizin girdiği vakit, bütün Atina ve İstanbul'un Rum mahafili çılgın şenlikler ve coşkun nümayişler yaptılar. Fakat her iki taarruzda da bu neşe ve sürur çok sürmedi. Beş, altı gün geçmeden Yunanlılar, ayaklarından yediği kurşunla kuyruklarını kıstırıp uluyarak kaçan çakallar gibi hep gerisi geriye döndüler!”* diyerek düşmanın ileri harekette olduğunu ancak bu savaşında Türk Ordusu'nun zaferiyle sonuçlanacağını düşünülüşü vurgulanmıştır.²⁹⁸

Gelişmeleri yakından büyük bir titizlikle takip eden Mustafa Kemal Paşa, strateji ve taktik bakımından bu durumu değerlendirmiş ve Yunan ordusunun bu genel yaptığı saldırıda, Uşak grubunun

²⁹⁷ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.326. ; M.Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. 2, s. 582-583.

²⁹⁸ İsmail Habib, “Ne İçin Eminiz?”, *Açıksöz*, 15 Temmuz 1921, No:235.

Dumlupınar'dan sonra Eskişehir istikametinde yürümesi gerekiyordu ancak Afyon üzerinden Konya istikametine doğru yol alması kesin sonuç alanından kuvvetlerini uzaklaştırarak atıl ve tehlikeli bir duruma düşmüş olduğunu ve bunun büyük bir hata olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

Nitekim arkadan ve sağ-sol cenahtan kuşatılan Yunan kuvvetleri 7 Nisan 1921 günü Afyon'u boşaltılar. Fahreddin Bey, Çay ve Afyon'dan çekilen Yunan ordusunu kovalayıp zorlarken, Refet Bey ise emri altındaki kuvvetlerle Aslıhanlarda bulunan Yunan alayına saldırdı. Bu saldırı başarılı olamamıştır. Yunanlılar bu saldırıyı durdurmuşlardır. Yunan birlikleri sürekli aldığı takviyelerle kuvvetlerini artırıp pekiştirmiş olup Dumlupınar mevzilerine yerleştiler. Türk kuvvetleri, Dumlupınar'ın 10 km. kuzeydoğusuna çekilmek zorunda kaldı. Bu harekâta Türk kuvvetleri taarruzda başarılı olamadıkları gibi fazla zayıf verildi. Gerek Aslıhanlar ve gerek Dumlupınar Muharebeleri Yunan kuvvetlerinin Türk kuvvetlerini oyalaması şeklinde cereyan etmiş olup sonunda taktik üstünlüğü Yunanlılarda kalmıştır.³⁰⁰

Dumlupınar Muharebesi sonrasında Yunan kuvvetleri yeni bir harekâtın hazırlığı içine girdiler. Yunanlılar, İnönü-Kütahya-Döğür mevziini tutmuş olan Türk kuvvetlerini güney kanattan kuşatmak üzere 8 Temmuz'da harekete geçtiler. Yunan Orduları Bursa Cephesi'nde taarruz hareketine başlayarak, oradan da Eskişehir istikametine ilerlemeye düşünmüşlerdir.³⁰¹ 14-18 Temmuz günlerinde ise Kütahya Nasuhçal mevzilerinde şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. Ancak

---

²⁹⁹ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.326.

³⁰⁰ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s. 326.

³⁰¹ *Vakit*, 12 Temmuz 1921.

personel ve lojistik bakımdan üstün konumda olan Yunan kuvvetleri karşısında bu mevzilerde kesin bir netice elde edilemeyeceği anlaşılınca, geri çekilmenin uygun olacağı üzerinde karar kılınmıştır. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, cephenin durumuyla yakından ilgilenmiş ve Ankara'dan hareketle 18 Temmuz'da Batı Cephesi karargâhına gelmiştir. Burada durumu yakından tekrar inceleyerek Batı Cephesi birliklerini Eskişehir ve güneyinde topladıktan sonra, gerekli hazırlıkların tamamlanması ve uygun şartların oluşması için Sakarya'nın doğusuna çekilmenin uygun olacağı konusunda karar kılındı. Böylece, Batı Cephesi birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir doğusu-Seyitgazi hattına çekildi. Bu çekilişte düşmanın takipte gösterdiği gevşeklik ve duraksama bütün Türk birliklerinin çekilmesine imkân sağlamıştır.³⁰² Ancak Yunanistan İngilizlerin de baskısı ile kesin neticeye ulaşmak ve Türk milletini esaret altına almak için ileri harekâtını sürdürerek Eskişehir ve güney kesimine yanaştı. 20-21 Temmuz³⁰³ gecesi bütün cephede Türk kuvvetleriyle temasa geçmiş olup, Yunan kuvvetlerinin aldığı mevzi durumu ise Türk taarruzu için uygun bir durum olarak değerlendirilmiştir. Türk Ordusu 21 Temmuz günü Yunanlılara karşı Eskişehir istikametinde taarruza geçmiştir. Taarruzun ilk saatlerinde Türk kuvvetleri başarılı olurken baskına uğramanın verdiği şaşkınlıktan kısa sürede kurtulan Yunan birlikleri toparlanarak ne yazık ki Türk taarruzunu durdurdular. Türk kuvvetleri, mevzileri tutmakla birlikte, Yunanlıların cephenin yan ve gerilerinde

---

³⁰² Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.327.

³⁰³ Tanno Tilgar, "Eston Basınında Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.43, Ankara 2008, s.159-179.

gittikçe etkili olmaları üzerine, geri çekilmek zorunda kaldılar. 21 Temmuz'da başlamış olan Eskişehir Muharebesi Batı Cephesi birliklerinin 25 Temmuz'da Sakarya gerisine çekilmesiyle birlikte sona erdi. Bu harekâtlar birçok yer Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar düşman eline geçti.³⁰⁴ Yunanlılar bu işgaller sırasında köy ve kasabaları ateşe verdiler. İnsanlıkla hiçbir şekilde bağdaşmayacak tarzda sivil halka karşı katliama giriştiler.³⁰⁵

Eskişehir Kütahya Muharebesi sonunda Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar gibi büyük ve stratejik önemi olan şehirlerin elden çıkması Türk milleti üzerinde büyük bir moral bozukluğuna sebebiyet vermiştir. Nitekim bu durum Meclis'e yansımış ve Meclis'te çok hararetli tartışmalar neden olmuştur. Meclis'in 24 Temmuz tarihli gizli oturumunda, Ankara'nın boşaltılması gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmüş, bunun üzerine tansiyon iyice artmış ve buna sebep olan kişiler kimler diye Başkomutanı hedef alan şiddetli konuşmalarla Başkomutanlık üzerine çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Böylece İstiklal Harbi'nin kritik bir döneme girilmiştir. Ancak, özellikle Başkomutanlık üzerine yapılan tartışmalar ve eleştiriler karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın kararlı tutumu dik duruşu ve makul açıklamaları sonucunda Mustafa Kemal Paşa'ya yetki veren kanun 5 Ağustos 1921 günü kabul edilerek buhranlı günlere bir müddet için de olsa son verilmek istenmiştir.³⁰⁶ Bu savaş neticesinde Türk ordusunun kayıpları; 40.000'ne yakın silahlı kuvvetimiz yok olmuş, araç ve gereç kaybımız da büyük olmuştur.³⁰⁷

---

³⁰⁴ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s. 327.

³⁰⁵ Faik Ahmed, "Millet Düşmanları", *İstikbal*, Nisan 1921, No:270

³⁰⁶ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 100-107.

³⁰⁷ Fahri Belen, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Milli Mücadele*, Yeditepe Yay., Ankara 1973.; Bilal Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Yay., İstanbul 1972.; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste*

Söz konusu muharebeler ve sonuçları dış politikada pek etkili olmamıştır. Ancak Fransızlarla olan görüşmeler kısa bir süre kesintiye uğramıştır. Fransızlar nihai sonucu beklemeye karar vermişlerdir. 25 Temmuz'da Sakarya'nın doğusuna çekilen Türk ordusu tüm olumsuz şartlara rağmen yeni bir destanını yazmanın hazırlığına başlamışlar ve bu destanın adı ise Sakarya Meydan Muharebesi olacak idi.³⁰⁸ Açıksöz gazetesinde yer alan bir haberde, “Konstantin’in ordusu onbeş gündür taarruz ediyor, onbeş gündür şehirler, beldeler aldı. Karahisar’ı, Eskişehir’i aldı, fakat elimizden orduyu ve ruhumuzdan azim ve imanı alamadı. Hep biliyoruz ki Venizelos’un ordusu arka arkaya Balıkesir’i, Bursa’yı düşünürken vaziyet bin kat daha kötü, bin kat daha tehlikeliydi. O zaman Yunan ordusu kollarını sallayarak ilerlerken Ferit Paşa’nın kuvvetleri de İzmit’ten yükleniyor, Adana’daki Fransız kuvvetleri Kilikya’dan hücum ediyordu. Şarkımız kapalı, dâhilimiz karışık, her tarafımız sarılmıştı”³⁰⁹ ifadeleriyle Türk milletinin yılmadığını ve yeni bir mücadeleye yetecek kadar gücünün olduğu vurgulanmıştır.

Muhalefet İkinci Grup, İletişim yay. İstanbul 1994.; Hasan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1985.

³⁰⁸ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.327.

³⁰⁹ İsmail Habib, “Ne Yaptık ve Ne Yapacağız?”, *Açıksöz*, 25 Temmuz 1921, No:242.

2.4. Sakarya Zaferi ve Sonuçları (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

I. ve II. İnönü Muharebeleri'nde yenilen Yunan ordusu, Kütahya ve Eskişehir başarılarından aldığı moral ile Türk ordusuna kesin darbeyi vurup, Sevr'i tartışmasız kabul ettirmenin hazırlığına girdi. Türk kuvvetleri de beklenen bir Yunan taarruzuna karşı savunma tedbirlerini güçlendirmeye başladı. Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir haberde bahsettiği üzere, "Kahramanlarımız, bu küstah Yunan askerine büyük bir ibret dersi vermeye tamamıyla hazırdır. Sadece ordumuz değil, bütün memleket bu Muharebeye kalbi ile sarılmıştır ve muvaffak olmak için yalnız Allah'ın inayetine intizar eylemektedir"³¹⁰ ifadeleriyle Türk ordusunun ve Türk milletinin mücadeleci ruhu vurgulanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, üç ay süreyle Başkomutanlık³¹¹ görevine

---

³¹⁰ Özçelik, *a.g.e.*, s.17.

³¹¹ Başkomutanlık yetkilerin verilmesi ve öncesi ile ilgili H.C. Armstrong ifadesi ile Mustafa Kemal Paşa Eskişehir-Kütahya yenilgisi üzerine geri çekilme emri verir ve TBMM. Mebusları ise bu duruma sinirlenir bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Bir kez daha mebusların karşısına dikildi. Bu kez onlardan kendisini bir diktatörün bütün yetkileriyle Başkumandan yapmalarını istedi. Ondan kuşku duyan Meclis, duraksadı. Mustafa Kemal Paşa onlarla pazarlık etmeyi reddetti. Eğer Türkiye'yi kurtaracaksa, yönetimi tümüyle ele alması gerekiyordu. Meclis nihai egemenliğini korumak üzere belli bazı kayıtlar koyarak, geçici olarak bu talebi kabul etti. Detaylı bilgi için bkz: H.C. Armstrong, *Bozkurt Kemal Atatürk Yaşamı*, Çev. Gül Ç. Güven, Arba Yay., s.126. Başkomutanlık yetkilerinin verilmesi süreciyle ilgili olarak Cengiz Şavklı şöyle bir tespitte bulunmuştur: Kütahya-Eskişehir Savaşları akabinde durum oldukça kritik bir hal alması nedeni ile; Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu olan Mahmut Esat Beyler bu önemli durumun aşılabilmesi için Başkomutanlık makamının oluşturulmasını istemiştir. Mersin Mebusu Selahaddin (Köseoğlu) Bey ise, Meclis'in gizli oturumunda, harbi idare edecek birisinin temininden söz etmiş ve bunun için de Mustafa Kemal Paşa'yı işaret etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da eline geçen bu fırsatı çok iyi değerlendirmiş ve vermiş olduğu önergeyle, meclisin üç ay boyunca tam yetkisini istemiştir. Bkz: Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s.997.; Cengiz Şavklı, "Millî Mücadele'nin Mali Kaynaklarından Tekâlif-i Milliye Emirleri" *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, Kahramanmaraş 2011, s.17-32.; Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi, İstanbul 1961, s.202.; Feyzullah Ezer ise çalışmasında Başkomutanlık ve yetkileri ile ilgili yaptığı çalışmada şöyle değinmiştir. Başkumandan seçilen Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921 tarihinde Sinop Milletvekili Rıza Nur ile sekiz arkadaşının vermiş oldukları "TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine" dair kanun tasarısı Meclise sunulmuştur. Bu tarihten sonra, "Büyük Zafer" kazanıldığı süreye kadar TBMM'nin yetkilerini, ordunun gücünü artırmak amacıyla kullanıldığını görmekteyiz. "Başkumandanlık Kanunu" üç aylık sürenin dolması ile birlikte 31 Ekim 1921'de birinci, 19 Şubat 1922'de ikinci ve 6 Mayıs 1922'de ise üçüncü kez olmak uzatılmıştır. Meclis'e sunulan Başkumandanlık kanun layihası aynen kabul edilmiştir. Meclis tarafından aynen kabul edilen Başkumandanlık kanun layihası TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi Hakkında Kanun şu şekildedir; "Madde: I. Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazıyede yegâne kuvvet-i âliye olan ve esasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuk ve

atanır atanmaz ilk iş olarak ordunun başarıya ulaşmasında en önemli faktör olan lojistik destek kaynaklarını artırmak için Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınladı.³¹² Tekâlif-i Milliye Emirlerini baktığımızda: Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ordu'nun ihtiyacını karşılamak eldeki imkânsızlıklarla en iyisini yapmak için 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde uygulamaya koymuş olduğu “Tekâlif-i Milliye Emirleri” ile aslında “Topyekûn Savaşı” başlatmıştır. 7-8 Ağustos 1921’de, Tekâlif-i Milliye Emirleri adı altında yayımlanan bildiride yer alan hususlar şöyledir:

1- Her ilçede mülki idare amirinin başkanlığında Tekâlif-i Milliye Komisyonu kurulacak olup, bu komisyonlarca toplanan malzemeler ise ordunun çeşitli bölümlerine dağıtımı yapılacaktır.

2-Şehir merkezlerinde, kasabalarda ve köylerdeki her ev birer çift çorap, birer kat çamaşır ve birer çift çarık hazırlayarak komisyona teslim edecektir.

3- Tüccarların ve halkın elinde bulunan patiskası, pamuk, çamaşırılık, Amerikan yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye yarayan her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış yem

---

masuniyeti teşriyesi tabiatı ile mahfuz ve şahsiyet-i manevisi Başkumandanlığı haiz bulunan TBMM kuyud-u âtiye ile Başkumandanlık vazife-i fiiliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşa’yı memur eylemiştir. Madde: 2. Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha tersin hususunda TBMM’nin buna mütâallik salahiyetini Meclis namına fiilen istimale mezundur. Madde: 3. Müşarünileyhe balâdaki mevadile mevdu sıfat ve salahiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salahiyeti ref edebilir. Madde: 4. İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren meriyülicradır. Madde: 5. İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.” Bkz: Feyzullah Ezer, “Tekâlif-i Milliye Emirleri Ve Tatbikatı”, *Turkish Studies*, C.9, Say:4 Bahar 2014., s.445-456.; Serpil Sürmeli, *Milli Mücadelede Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı 1, Ankara 1998, s. 49.

³¹² Fahri Belen, *Milli Mücadele*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara 1973, s. 340. ; Mehmet Kayıran, “Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı”, C. V, S.15 *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1989 s. 650.; Cemal Avcı, “Tekâlif-i Harbiye İle Tekâlif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanıtımı”, C. XI, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 31, Mart 1995, s. 228-231.; Filiz ÇOLAK, “Atatürk Dönemi’nde Türkiye Cumhuriyeti’nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış”, *Turkish Studies*, C.8, S.2, Ankara 2013, s. 351.; Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara 2013.

torbası, yular, nal, mih, belleme, kolan, kaşağı, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el konulacaktır.

4- Eldeki bulgur, nohut, buğday, arpa, saman, un, fasulye, mercimek, kasaplık hayvan, pirinç, sabun, şeker, gaz, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yine yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el konulacaktır.

5- Ordu ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında, halkın elinde olan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askerî ulaşım yapılacaktır.

6- Ordunun beslenmesine ve giyimine yarayan bütün sahibi olmayan mallara el konulacaktır.

7- Halkın elinde bulunan savaşta işe yaracak olan bütün silâh ve cephaneye üç gün içinde teslim edilmelidir.

8- Vakum, gres, makine, makine yağları, vazelin, Benzin, otomobil ve kamyon lâstığı, solüsyon, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, buji, telefon makinesi, kablo, pil, çiplak tel, yalıtkan maddeler ve bunlar türünden malzeme ve asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına el konulması gerekmektedir.

9- Dökümcü, tesviyeci, demirci, marangoz, saraç, arabacı esnafları ve imalâthaneleriyle, bu esnaf ve imalâthanelerin iş çıkarabilme güçleri, mızrak, kasatura, kılıç ve eyer yapabilecek ustaların adlarıyla birlikte sayılarını ve durumları tespit edilecektir.

10- Halkın elinde bulunan dört tekerlekli at, dört tekerlekli yaylı araba ve öküz arabalarıyla, kağrı arabalarının bütün takımları ve hayvanlarıyla birlikte binek ve topçeker hayvanlarının, katır ve yük hayvanlarının, yüzde yirmisine el konulması gerekmektedir. Ancak bu uygulama yapılırken vatandaşa birer belge verilmiş ve devlet borçlandırılmıştır. Bu emirler yoluyla Türk milletinin bütün imkânlarının en kısa zamanda seferber edilmesi sağlanmıştır. Tekâlif-i Milliye emirlerinin yerine getirilmesi için ve suiistimallerin olmaması için kurulan istiklal mahkemeleri Ankara, Kastamonu, Samsun, Konya ve Eskişehir bölgelerinde göreve başladılar.³¹³

---

³¹³ Semih Yalçın, Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli, Şarika Gedikli, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s.255.

Bir taraftan da Doğu Cephesi'nden ve merkez ordusundan seçkin bazı birlikler Batı Cephesi'ne gönderildi. Ordunun çekilişinden itibaren geçen bir aylık süre zarfında tahmin edilen bir Yunan genel taarruzuna karşı köklü savunma tedbirleri alınmış oldu.³¹⁴

Yunan gazetelerindeki haberlere göre, Sakarya Savaşı 19 Ağustos tarihinden itibaren başlamıştır.³¹⁵ Türkler II. Viyana yenilgisinden sonra çekile çekile artık Anadolu'daki varlığının son çizgisine gelmiş son darbeyi vurmanın planlandığı Sakarya Meydan Muharebesi'ni üç değerlendirilmesi gerekir. Köstüklü'ye göre bunların Birincisi; 23-31 Ağustos arasında Yunanlıların sürekli taarruzda bulunup, Türk ordusu bu taarruzlara başarılı bir şekilde karşılık verdiği çarpışmalardır. İkinci aşama; 1-5 Eylül arasındır ki, bugünlerde Yunanlılar bazı tepeleri ele geçirmiş olup ve Türkler aleyhine bazı mevzi değişiklikleri meydana gelmiştir. Üçüncü ve son aşama; ise 6-12 Eylül arasında Türk kuvvetlerinin taarruza geçtiği ve nihayetinde kesin sonuca ulaştığı muharebelerdir.³¹⁶ Yunan ordusu hazırlıklarını tamamladıktan sonra 24 Ağustos 1921³¹⁷'de Türk mevzilerine taarruza başladı. Meydan Muharebesi 100 kilometrelik cephe üzerinde cereyan eden savaşta bir ara Yunan kuvvetleri tarafından kuşatılması tehlikesi yaşadı. Savaş sırasında da Türk ordusunun sol kanadı bir ara Ankara'nın 50 km güneyine kadar itildi. İşte bu sırada ordunun daha fazla geri çekilmesini istemeyen Mustafa Kemal Paşa tarihi sözünü söylemiştir: “*Savunma hattı yoktur, savunma sathı vardır. O sath bütün vatanıdır. Vatanın her karış toprağı*

³¹⁴ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.328.

³¹⁵ Özçelik, *a.g.e.*, s.19.

³¹⁶ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.328.

³¹⁷ Özçelik, *a.g.e.*, s.19.

*vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur”.*³¹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözü üzerine ordunun moral seviyesi yükselmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde tarafların askeri güçleri ise şöyledir;

Yunanlılar: 90.000 piyade tüfeği, 300 top, 700 makineli tüfeği, 20 uçak ve 1.500 kişilik süvari kuvvetleri vardı. Türkler:45.000 piyade tüfeği, 2.500 subay, 240 makineli tüfek, 4.500 süvari, 175 adet çeşitli çapta top ile 2 uçak bulunmaktaydı.³¹⁹ Bu bilgi baktığımız da Yunanlıların üstünlüğü olduğu görülmektedir. Bu şartlar altında Türk kuvvetleri ile Yunan ordusu karşı karşıya gelmiştir.

25 Ağustos'a kadar hiç durmadan 20 saat devam etmiş olan muharebe sonucunda, Yunan ordusu hedefine ulaşamadığı gibi oldukça fazla kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Takip eden günlerde çarpışmalar bütün şiddetiyle devam etti.³²⁰ 23 Ağustos'dan 31 Ağustos'a kadar olan bir hafta süresince gece gündüz bütün cephede şiddetli Muharebeler devam etmiş olup Yunanlılar üstün kuvvetlerine olan güvenerek sürekli olarak taarruzlarda bulundu. Bu Muharebeler iki taraf için de büyük kayıplara neden oldu. Yunanlıları Taarruz hareketi yapmalarından dolayı kaybı tabii olarak fazla oluyor, her türlü maddi yokluk ve olumsuz şartlara rağmen Türk ordusunun mukavemeti ise

---

³¹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 618.

³¹⁹ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.239.

³²⁰ Özçelik, *a.g.e.*, s.22.

gittikçe artmakta idi. Türk kuvvetleri zaten az olan tabur mevcutlarımız Muharebedeki kayıplarla daha da azalmıştı. Öyle ki, bazı taburlarımızın mevcudu 70 askere kadar düşmüştü.³²¹ Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey³²², Süvari Fırkası'nda büyük bir yiğitlik gösterip gönüllü er olarak görev almıştır. Savaş sırasındaki lojistik destek faaliyetleri artık fedakârlığın en son seviyesine gelmiştir.³²³

Türk milleti ordusunun galibiyeti için elinden gelen bütün imkânlarını seferber etmiştir. Top ve cephane sarfiyatına ihtiyaç oldukça fazla idi. Milli Mücadele'de vermiş olduğu büyük mücadelede kadınlar cephedeki yerini almış, düşmana karşı silahı ile gerektiğinde silahı ile savaşarak, cepheye mermi taşıyarak, yaralı askerleri tedavi ederek, silah ve giyecek imal ederek, vatanın kurtuluşunda ve bu günlere ulaşmamızda hak sahibi olmuştur. Kucağında bebeği veya hamile kadınlar kağnılarla Türk ordusuna cephane taşıyorlardı.³²⁴ Yaralılar hemen Ankara'ya gönderiliyor ve ellerinde bulunan imkân nispetinde tedavi ediliyorlardı. Meclis üyeleri yaralıları ziyaret edip onlara hediyeler verip gönlünü hoş tutmaya çalışıyorlardı. Sadece Ankara'da değil bütün yurttan millet muharebeyi bir yaşam meselesi olarak görmüş ve cepheye ülkenin her tarafından orduyu destekleyen telgraflar gelmiştir. İlk aşama Yunan taarruzu ile başlamış ve Türk ordusu için inanılmaz derece de zor geçmiştir. Muharebenin uzamasıyla birlikte Yunan ordusu lojistik kaynakları gittikçe azalmış ve morali

³²¹ Kazım Özalp, a.g.e., Mahir Yıldız, a.g.e.

³²² TBMM Zabıt Cerideleri, 2.Dönem, 4.Cilt, 23.Bileşim, 22 Eylül 1923, s.268.

³²³ Muhammed Erdoğan, "8-14 Ekim 1926 Tarihleri Arasında icra edilen ve Cumhuriyet Tarihinin İlk Büyük Manevrası olan 4'üncü Kolordu/Ankara Manevrasının Cumhuriyet Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2006, s. 30.

³²⁴ Leyla Kırkpınar, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, T.C. Genelkurmay Askeri Daire ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay.*, İstanbul 1999, s.105-113.

bozulmuştu. Yunanlılar işi bir an önce bitirmek için 1 Eylül'de Türk kuvvetlerinin sağ kanadı ile merkezine taarruza geçti. 2 Eylül'de Çal Dağı ve bazı mevziler Yunanlıların eline geçmişti. Türk kuvvetleri Çal Dağı'nın 500-1000 metre doğusundaki bir hatta çekilmek zorunda kalmışlardır.³²⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın ruh halini anlatan H.C. Armstrong, Mustafa Kemal Paşa'nın bile umutsuz bir duruma düştüğünü, on dört gün savaş devam etmesine rağmen hala bir netice alınmadığını ve Paşa'nın aklında geri çekilme konusunun bile gündeme geldiğini yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın odasında düşündüğünü anlatırken *“Yüksek sesle, durumu tekrar tekrar gözden geçiriyordu. Çok geç kalmadan geri çekilmeyi mi emretmeliydi? Yoksa mevkiye tutunmayı mı? Gece yavaş yavaş çöküyordu. Saat iki olmuştu. Telefon acı acı çaldı. Bir subay içeri girdi, topuklarını hızla vurdu, onu selamladı, ‘Fevzi Paşa sizinle görüşmek istiyor, efendim’ dedi ve çıktı. Telefon odasında ahizeyi kulağına koyan Mustafa Kemal Paşa, oturdu. Laz muhafızları ve kurmayları çevresinde toplanmaya başlamış, cesaret edebildikleri kadar yanına sokulmuşlar, kaygıdan beyazlaşmış yüzlerle konuşulanları dinlemeye çalışıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa sesini yükseltmiş, ‘Ne diyorsun?’ diye soruyordu. ‘Durum bizim lehimize mi, dedin?’, ‘Yunanlılar güçlerinin sonundalar. Genel bir ricat hazırlığındalar.’ Bunu duyan Mustafa Kemal Paşa büyük bir keyifle gülerek ahizeyi yerine koydu ve dönüp odasına gitti. Bir süre oturup bayrakların yerlerini değiştirip, yeni baştan düzenleyerek oturdu. Lambanın ışığı altında yüzü son birkaç günün gerginliğini ortaya koyuyordu: Yanakları çekilmişti, gözlerinin çevresinde kocaman koyu halkalar oluşmuştu”.*³²⁶

Bu haber ile birlikte sönme üzere olan umudu tekrar alevlendi ve sonra emirlerini bildirdi. “Yunan saldırısı duraklıyor, geri çekilecekler. İnisyatifi ben alacağım. Bütün yedek birlikler buradan kuzeye

³²⁵ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.329.

³²⁶ H.C. Armstrong, *a.g.e.*, s.128-129.

sürülecek” dedi; bahsettiği yeri harita üzerinde göstererek “ve burada düşmanın çekilme hattı sıkıştırılacak” emrini vermiştir.³²⁷

4 Eylül tarihli bir haberde, Türk Ordusunun şiddetli ve kanlı mücadelelerle Yunan ordusuna ağır kayıplar verdimiş ve Yunan Ordusu yorgun ve bitap düşmüştür.³²⁸ 4-5-6 Eylül günleri yapılan düşman taarruzları ancak çok büyük kayıplar verilerek durdurulabildi. Kesin sonuca ulaşamayan Yunanlılar batı kamuoyunda da prestij kaybettiler. Zaferden ümitlerini artık kestiler. Yunan mağlubiyetine kılıf hazırlamak için Yunan basını bu günlerde; Fransız, İtalyan ve İngiliz basını da artık ümitlerini kaybetmiş bir şekilde Yunanlıların artık bu savaşı kazanmaları zor olduğunu yazıyorlardı.³²⁹ On dört gündür devam eden muharebenin ilk önemli safhasının Türk ordusu lehine sonuçlandığı haberi 7 Eylül’de Türk basını tarafından halka duyuruldu.³³⁰

Açıksöz gazetesinin 11 Eylül tarihli haberinde, düşmanın artık kaçmaya başladığını ve düşmanın zaferi kaybettiğini söylemiştir. Ayrıca aynı haberde harbi tarif ederken “bu öyle bir harpti ki düşmanın muvaffak olamaması bizim zaferimiz, bizim düşmanı ilerletmememiz düşmanın mağlubiyeti demektir”³³¹ demektedir. Türk Komuta Heyeti artık Yunanlıları mağlup edip Türk vatanından atma vaktinin geldiğine kanaat getirerek 10 Eylül 1921’de genel taarruz emrini verdi. H.C. Armstrong’ın ifadesine göre, Mustafa Kemal Paşa cephedeydi. Bir kere

---

³²⁷ H.C. Armstrong, *a.g.e.*, s.128-129.

³²⁸ *Tevhid-i Efkar*, 4 Eylül 1921.

³²⁹ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.329.

³³⁰ Özçelik, *a.g.e.*, s.25.

³³¹ İsmail Habib, “Zafer Yolu”, *Açıksöz*, 11 Eylül 1921.

daha tam yerini bulmuştu. Yunan ordusuna karşı savaşıyordu. Eskisi gibi askerlerin arasında, siperlerdeki yerini almış olup zorlu yaşamı sürüyor, hiçbir önlem almadan, dışarı, ateş hattına çıkıyor, çevresindeki bütün askerler öldüğü zaman bile yaralanmadan kurtulmayı başarıyordu.³³²

Yirmi ikinci gün de ise, Yunanlılar Sakarya Irmağı'nın karşı kıyısına çekilip dinlenmek amacıyla durdular, ilerledikleri hat boyunca önlerine çıkan her yeri kendilerine yaraşır bir şekilde her zaman ki gibi sistemli bir şekilde yakıp yıkıyorlardı. Böylece gerisinde iki yüz elli kilometrelik bir çöl bırakmışlardı.³³³ Beylikköprü, Duatepe ve Kartaltepe Muharebeleri kanlı ve şiddetli geçmesine rağmen bu muharebelerde Yunan ordusu yenilgiye uğradı. 13 Eylül günü Sakarya Nehri'nin batısında Yunan ordusundan artık bir eser kalmamıştı. Bu suretle 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe devam eden savaşı Türk ordusu kazandı.³³⁴

Türk Ordusu Sakarya'da bozguna uğrayan Yunan Ordusunu Eskişehir ve Afyon hattına kadar kovaladı. Bozgun halinde kaçan düşman, yenilginin acısını sivil halktan çıkarırcasına geçtiği köyleri ateşe veriyor, halkı katliyor ve alabildiğini ise esir olarak kendisi ile götürüyordu.³³⁵ Yunan ordusu yenilgi üzerine Sakarya'dan Bursa'ya kaçmıştır. Kral Konstantin Kütahya ve Eskişehir'e girdikten sonra Ankara'ya kadar gideceğini ve Yunan ordusunun karşısında hiçbir şeyin duramayacağını söylemişti. Ancak durum Konstantin'in

---

³³² H.C. Armstrong, *a.g.e.*, s.130.

³³³ Zafer Çakmak, *a.g.m.*, s. 209-221.

³³⁴ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.329.

³³⁵ H.C. Armstrong, *a.g.e.*, s.130.

düşündüğü gibi olmadı ve Türk ordusu Sakarya’da Yunan ordusunu mağlup etti.³³⁶

Sakarya Savaşı’nın kazanılmasına dair inançlar yüksekti. Türk komutan Ali İhsan Sabis Paşa daha savaşın başında Yunanlıların yakın zamanda yenileceğini tahmin ederek “Bu dakikada belki de İstanbul ve Anadolu zafer şenlikleri yapıyor. Yunan Ordusunun bu tarzda bir taarruzu büyük ve ani bir bozgunla neticelenecektir”³³⁷ demiştir.

Açıksöz gazetesinde Sakarya Muharebesi’nin kazanılmasıyla ilgili yer alan bir haberde, “...Biz o zaferle sadece alınacak yerleri değil, alınan yerlerin de kurtuluşunu temin ettik. Bu zaferle bize, yalnız Eskişehir ve Bursa değil, İzmir ve Edirne’nin de yolu açıldı. Biliyoruz ki, artık Ayasofya’nın dört minaresi yerine dört çan kulesi yapılacak değildir. Bu zaferle bütün dünya anladı ki Bizans’ın gömüldüğü mezar ebedi bir mezardır. Oradan hiçbir şey hortlayamaz. Biz Sakarya zaferiyle yalnız bir vatan, yalnız bir istiklal değil, bütün İslam Alemi’nin istiklalini de kurtardık...”³³⁸ sözleriyle zaferin Türk Milleti açısından değeri vurgulanmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi’ndeki Türk zayıyatı ise yedi tanesi Tümen komutanı olmak üzere 3.288 şehit, 13.618 yaralı, 415 esir verildi. Yunan ordusunun da kaybı ağır olmuştur. 15.000 er ve subay ölmüş yaralı asker sayısı ise 25.000 civarındaydı.³³⁹ Ankara’da halk sevinçten çığlıkları atıyordu. Mustafa Kemal Paşa’yı törenlerle karşıladılar. Ayrıca, Büyük Millet Meclisi de, Türk tarihi boyunca ender kumandanlara uygun görülen ‘Gazi’ unvanını, oybirliğiyle aldığı

³³⁶ İsmail Habib, “Cehenneme Kadar”, *Açıksöz*, 18 Eylül 1921, No:286.

³³⁷ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Rey Yayınları, C.1, İstanbul 1997, s.647.

³³⁸ İsmail Habib, “Yapılan İşin Azameti”, *Açıksöz*, 26 Eylül 1921, No:293.

³³⁹ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.289.

bir kararlar, Mustafa Kemal Paşa'ya vermişti. Mustafa Kemal Paşa, şimdi “Gazi Mustafa Kemal Paşa” olmuştu. Bundan sonra, artık Mustafa Kemal Paşa'ya yalnızca “Gazi Paşa” denilecekti. Avrupa ve diğer devletler buna sessiz kalmayıp özellikle Rusya, Afganistan, Hindistan ve Amerika'dan, hatta Fransa ve İtalya'dan kutlama telgrafları alınmıştı.³⁴⁰

Sakarya Zaferi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa Meclis'te bir konuşma yapıp şu noktaya önemle vurgulamıştır. “*Bütün dünyanın bilmesi gereklidir ki Türk halkı, TBMM ve onun hükümeti her uygar ulus gibi varlığının, bağımsızlığının ve özgürlüğünün tanınması isteğinde kesinlikle direnir... Biz savaş istemiyoruz, barış istiyoruz. Barışa hazırız ve bence buna engel olabilecek sebep de yoktur*”.³⁴¹ Sakarya Savaşı'nda kazanılan bu galibiyet Türk ulusuna dayatılan Sevr'i, daha geniş perspektifte “Şark Meselesi'ni” bir an önce gerçekleştirmek isteyen Batı devletlerine ve bunun sürekli destekçisi olagelmış İngilizlere karşı elde edilen bir galibiyet olmuştur. Bu yüzden Zafer'in yurt dışında ve yurt içinde çok büyük yankıları oldu.³⁴²

Sakarya Zaferi, dış politikada Türkiye lehine önemli sonuçlar ortaya çıkardı. Türkiye ile masaya oturmayan devletler Türk ordusunun kesin galibiyet almasını bekleyip Türkiye ile antlaşma yapmakta çekimser davranan Fransızlar, Türkiye ile diyaloga girip anlaşmayı tercih ettiler. 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalandı.³⁴³

---

³⁴⁰ Charles N. Sherril, *a.g.e.*, s.109.

³⁴¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839 -1950*, baskı 2, İmge kitapevi, Ankara 1999, s.205.

³⁴² Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.330.

³⁴³ Sakarya Savaşı'ndan tam 37 gün sonra, Fransa hükümeti adına Franklin-Bouillon'la Türkiye arasında 9 Haziran'dan beri kesintilerle süren görüşmelerin sonuca bağlanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmak üzere Franklin-Bouillon, 9 Haziran'da Ankara'ya gelmişti. Mustafa Kemal Paşa de Fevzi Paşa ile birlikte, o dönem Dışişleri Bakanı görevini yürüten Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'i de görüşmeye çağırılmıştı. Fransa ile yapılan bu anlaşma sonunda, aşağıda Adana ve Antep bölgeleri

Ankara Antlaşması, Zaferin dış politikada ilk neticesi olarak siyasi önemi vardı. Bu antlaşma ile İtilaf Devletleri bloğunda bir çatlama ve delik açılmış ve bundan sonra Batı dünyası Sevri gerçekleştirmek konusunda eski ümit ve heyecanını kaybetmeye başlamıştır. Fransa, bu antlaşma ile Türk devletini resmen tanımış oluyordu. Böylece Fransa ile olan savaş hali sona erdiğinden Güney cephesinin boşaltılarak bölgedeki kaynakların Batı Cephesi'ne kaydırılması imkânı doğmuş oldu.³⁴⁴ Öte yandan, Sovyet Rusya Hükümeti her ihtimale karşı Gümrü Antlaşması³⁴⁵ ile Türkiye'ye bırakılan toprakların kaderi hakkında son söz söylemeyi bir müddet beklemeyi tercih etmişti. Fakat Sakarya Zaferi ile Türklerin en son zaferi kazanacakları hakkında şüpheleri kalmayınca Sovyet Sosyalist

---

kurtarılmış, İskenderun Bölgesi (Hatay) için özel bir idare usulü tesis olunmasına karar verilmiş Türk lisanı orada resmi dil olacaktır. Osmanlı sülalesinin kurucusu olan Sultan Osman'ın dedesi Süleyman Şah'ın Caber kalesinde bulunan ve Türk mezarı ismiyle belirli türbesi müstemilatı ile Türkiye'nin malı olmuş olacak ve Türkiye tarafından korunmakla birlikte Türk bayrağı çekecektir. Önemli bazı maddelere baktığımızda şu şekildedir: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçasını, Adana ilinde yapılmış bulunan şubelerin işletme hakları ile beraber bütün ticaret ve ulaştırma işlerini Fransa Hükümeti'nin göstereceği bir Fransız grubuna vermesini kabul eder. Türkiye Hükümeti Meydan-ı Ekbez'den Çobanbeyli'ye kadar Suriye arazisinde demiryolu ile askerî ulaştırma yapabilecektir. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra seçilecek bir karma komisyon Türkiye ile Suriye arasındaki gümrük işlerini dezenlenmesi gerektiğine ve bu işlem yapılıncaya kadar ise her iki hükümet hareketinde serbest olacaktır. Türkiye ve Suriye, Kırık suyundan eşit bir şekilde faydalanacaklardır. Suriye Hükümeti, masrafı kendisine ait olmak şartı ile Fırat nehrinin Türkiye kısmından su alabilecektir. Ankara antlaşması ile ilgili bkz: Hasan Köni, "1921 Tarihli Türk-Fransız antlaşması Hakkında Bir Belge", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.1, S.2, 1988, s.223-239.; Sait Dinç, "Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Atatürk Araştırmaları*, 2008, s.1-30.

³⁴⁴ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.330.

³⁴⁵ Gümrü antlaşması 24 Eylül 1920'de başlayan Ermeni saldırılarına Kazım Karabekir paşa komutasındaki Türk birlikleri karşı taarruza geçmesi ile önce Ermenilerin eline geçmiş olan Merdenek ve Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de de Kars'ı Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusu geri almıştır. Bu büyük askeri başarı ile Ermeni güçleri Türkiye için tehlike arz edemeyecek hale getirilmiş olup, doğu sınırları emniyet altına alınmış olup misak-i Milli sınırlarına ulaşılmıştır. Ermeniler ile yapılan mütareke sonunda 3 Aralık 1920 tarihinde Ermeniler ile Ankara hükümeti arasında Gümrü Antlaşması yapıldı. Antlaşma ile önceden kaybedilen Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır Türk topraklarına katıldı. Detaylı bilgi için bkz: Semih Yalçın, Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli, *Türk İnkılap Tarihi Ve Atatürk İlkeleri*, siyasal Kitapevi, Ankara 2005, s.223-224. Mehmet Okur, "Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, Sonbahar 2011, s. 73-90.

Cumhuriyeti olan Kafkas Devletleri, Sovyet Rusya'nın yoluyla Türkiye ile 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması'nı imzaladılar.³⁴⁶ Böylelikle Türk-Sovyet ilişkileri bir dostluk ortamında gelişmeye başladı.³⁴⁷ Aynı şekilde barışçıl politika çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Ukrayna ile 2 Ocak 1922 tarihinde dostluk antlaşması imzaladı.³⁴⁸

Sakarya Zaferi Ankara'da, TBMM'de, Anadolu'da, hatta İstanbul'da büyük bir coşkuyla kutlandı. Zaferin kazanıldığı ilk gün, 13 Eylül günü TBMM'nin oturumunda, coşkulu konuşmalar yapıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği, ordunun taltif edilmesine dair kanun kabul edildi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın zafer dolayısıyla millete yayınladığı beyanname ise 15 Eylül günü Meclis'te okundu. Düşman saldırıları karşısında Türk milletinin fedakârlığını dile getiren Başkomutan'ın beyannamesi mecliste büyük bir coşku içinde okundu.³⁴⁹ İki gün sonraki oturumda ise 17 Eylül günü TBMM tarafından orduya bir teşekkürname gönderildi. Kozan Mebusu Fevzi Paşa ile Edirne Mebusu İsmet Paşa, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya "Müşirlik" rütbesi ve "Gazilik" unvanı verilmesi için bir önerge vermişlerdi. Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey ile birlikte 62 arkadaşı aynı konuda kanun teklifi hazırlamışlardı. Meclis bu isteği ise 19 Eylül tarihli oturumunda yerine getirdiği görülmüştü.³⁵⁰

---

³⁴⁶ Emin Şihalyev, "Kars Antlaşması, Nahçıvan'la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddaları", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, C.2, s.15-26.

³⁴⁷ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.330.

³⁴⁸ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.239.

³⁴⁹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 279.

³⁵⁰ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.330.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde yer alan bir yazıda “Yunan Kralı Konstantin iki ay önce ordusuna hücum borusu, Ankara borusu, Bizans borusu çalmıştı. Son bir gayret ve ümitle, son bir hamle ve son bir tecrübede boşa gitmiştir. Yunanlıların ne ordusunda ne de milletinde savaşma gücü kalmamıştır. Artık büyük Yunanistan’ı, Megale İdeaya, Bizans Sultanına, İzmir müstemlekesine, Bursa ilhakına, Pontus hükümetine, hepsine elveda! Kral Konstantin’in hanedan kazancı için işlettiği bu fikirlerin hepsine sıkıntılı bir ‘Yuf Borusu’ çaldıktan sonra, muvaffakiyetsiz bir suçlu gibi ordusunu bırakıp Atina’ya kaçıyor. Kral Konstantin diyor ki: Zabitler, küçük zabitler, askerler sizin Ankara’ya Ankara’ya diye bağırdığınızı işitiyordum. Fakat oraya gidip de bir sürü acımalara maruz olmanızı istemedim. Elde ettiğiniz gayeler bize kâfidir. Kralın askerine verdiği bu teselliyeden anlaşılan yegâne mana Ankara üzerine bir kere daha katiyen ümidini kesmiş olmasıdır. Çünkü kral bundan iki ay evvel Ankara’ya taarruz emri verirken ne iki senelik harpten gayeyi kâfi görüyor ne de ordusunun katlanacağı zulümleri düşünüyordu. Ankara yolunda zahmetli aldığımız sonuç artık kâfi demektir. Bürkan askerler bana kızmayınız, isyan etmeyiniz, sizi bir daha o ölüm seferine göndermeyeceğim”³⁵¹ ifadeleri Yunan askerinin ruh halini ve savaştan bıkkınlığını göstermektedir. Yunan askeri artık savaşmak istemiyordu.

---

³⁵¹ “Yuf Borusu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1921.

Kral Konstantin “Artık taarruz yok harp yok fakat biraz daha sabır edin yolumuzun sonuna geldik. Bu kadar acele ederseniz iki senelik emek boşa gider. Biraz daha sabır... Yakında memleketinize dönersiniz” diyerek askeri son bir gayrette tutmaya çalışmışsa da Kralın Emr-i Yevmiyesi, Yunan milletinin mutlak yas ve aczini gösteren en güzel vesikadır ki “Bu vesikayı okuduktan sonra on gündür işittiğimiz tevassud haberlerine artık tamamen inanabiliriz. İnanırız ki Yunan vasıtası, devletlerin tevassudu hakkında ki neşriyatın, Atina hariciye nezaretinden verilmiştir. İnanırız ki Romadaki Yunan sefiri, devletleri tevassud davet eden beyanatını, gazetelere hükümetinin emriyle vermiştir. İnanırız ki cemiyet-i akvamdaki Yunan murahhasının Anadolu meselesine bu cemiyete hallettirmek hususundaki teşebbüsü, tamamıyla vakii bir teşebbüstür. Hakikat budur”.³⁵²

Kral Konstantin 27 Eylül’de Maiyet-i Erkânı ve Harbiye Nazırı ile birlikte hastane gemisiyle Mudanya’dan Atina’ya hareket etmiştir.³⁵³ Sakarya Zaferi dolayısıyla birçok yerlerden TBMM’ye tebrik telgrafları geldi. Konya’da birçok yerde şenlikler yapıldı. İnebolu’dan cepheye büyük bir heyecanla asker sevk edildi. Trabzon’da gündüz mevlit okundu, dua edildi, gece fener alayı düzenlendi. Kastamonu, Gölpazarı, Sinop, Zonguldak, Adapazarı’nda gibi birçok ilde heyecanlı sevinçli kutlamalar oldu. Bunun gibi Anadolu’nun hemen her tarafında zafer şenlikleri yapılıyordu. Ordusuna güveni artan Türk milleti yedisinden yetmişine çoluk-çocuk bütün gücüyle cepheye yardım ediliyordu. Yaklaşık bir yıllık bir hazırlık sonucunda, Türk milleti adına Türk ordusu düşmana son darbeyi vurmak için Büyük Taarruz’un arefesine gelinmiştir.³⁵⁴

³⁵² “Yıf Borusu”, Hakimiyet-i Milliye, 3 Ekim 1921.

³⁵³ A.A., “Kralları Artık Atina’ya Avdet Ediyor”, Hakimiyet-i Milliye, 3 Ekim 1921

³⁵⁴ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.331.

3. BÖLÜM

BURSA'NIN KURTULUŞU

3.1. Büyük Taarruz (26 Ağustos- 18 Eylül 1922)

Sakarya Zaferi'nden sonra Yunanlılar ancak Eskişehir-Afyon hattına kadar takip edilebilmişti. Çünkü bugünlerdeki Türk ordusu gerek sayı itibarıyla gerekse lojistik imkânlar açısından Yunan ordusuna kesin bir darbe vurmak için hemen taarruza geçecek durumda değildi.³⁵⁵ Türk ordusunun cephanesi azalmış ve zor şartlar altında savaşıyor ve ordu yorgun düşmüştü. Mevsimin de kışa yaklaştığı göz önüne alınarak, ancak çok iyi bir hazırlık yapıldıktan sonra taarruza geçilmesi planlarına başlandı. Bu durum, askerlikten anlamayan bilmeyen ve düşmanın bir an önce ülkeden atılmasını isteyen sabırsız çevrelerin eleştirilerine yol açtı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa bu konu hakkın da şöyle demiştir. “Ordumuzun kararı, taarruzdur. Fakat bu taarruzu, tehir ediyoruz, sebebi, hazırlığımızı tamamen ikmale biraz daha zaman lazımdır. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle, yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten daha çok fenadır. Tevakkufumuz, taarruz kararından sarfınazar ettiğimiz veyahut buna iktidar kesb etmekten naümit olduğumuz suretinde telakki ve tefsir edilmeye mahal yoktur”³⁵⁶ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan kendilerine yöneltilen ağır eleştirilere cevap verirken diğer taraftan da büyük bir gizlilik içerisinde orduyu, ileride düşünülen taarruza hazırlıyordu.³⁵⁷

Sakarya Savaşı'nın kazanılması üzerine büyük stratejisi bilgisi, olağanüstü taktikleriyle Mustafa Kemal Paşa Yunan taarruzunu yıkıp geçmişir diyen İngiltere'nin Irak'ta bulunan Yüksek Komiseri Sir

³⁵⁵ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.331.

³⁵⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk(1920-1927)*, C.2, MEB, İstanbul 1969, s.636.

³⁵⁷ Fehmi Akın, “Atatürk ve Fevzi Çakmak’ın Gözü ile büyük Taarruz”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.2, Ağustos 2008, s.98-109.

Percy Cox, Türklere dostluk elinin uzatılması gerektiğini önermiştir. Londra'da ki Türk taraftarı bazı İngiliz Milletvekilleri ise İzmir'in, Doğu Trakya'nın ve İstanbul'un Türklere verilmesini gerektiğini söylüyorlar ve bunun için de Yakın ve Ortadoğu Derneğini kuruyorlardır.³⁵⁸ Hindistan İşleri Bakanı Montagü ise Kemalistlerle doğrudan ilişki kurulması için İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a baskı yapmıştır. İngiliz Genelkurmayının belirlemelerine göre artık Türkler üstünlüğü ele geçirmişlerdi. Yunanlılar Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmaları gerektiğini düşünmüşlerdi. Nitekim Ocak 1922 tarihli Times gazetesi ise Barışın en önemli şartının Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesi olduğunu yazmıştı.³⁵⁹

1922'ye girildiğinde TBMM hükümeti ile İngiltere arasındaki gerginlik dinmemişti. Zaman zaman resmi olmayan görüşmelerden elde edilen ufak bilgilere göre; İngiltere Misak-ı Milli'den taviz istemekteydi.³⁶⁰ Bu arada İngiltere Anadolu'da bulunan azınlıklara zulmedildiği gerekçesiyle uluslararası bir heyetin olusturulması gerektiğini vurgulayan bir notayı TBMM'ye göndermiştir. Bu notaya karşılık olarak Meclis tarafından hazırlanan 3 Haziran 1922 tarihli "Yunan Mezalimi'ne Dair Protesto Notası" özetle şu şekildedir: "*Yunan ordusu Mondros Ateskes Antlaşması'na dayanarak, Türklere ait olduğu kesin kabul gören topraklardan bir bölümünü işgal etmiştir. İşgal edilen topraklar üzerinde (basta İzmir olmak üzere) Müslüman ve Türk ahaliye karşı müthiş bir Yunan mezalimi*

³⁵⁸ Salahi R. Sonyel, *Milli Mücadele ve Dış Politika*, C. II, TTK, Ankara 1986, s.215.

³⁵⁹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.121.; Rahmi Doğanay, "Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya, ve İtilaf devletlerinin Kafkas Politikaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.2, Elazığ 2009, s.279-298.; Salim Cöğce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", C. XIII, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.37, Mart 1997.; Mehmet Temel, "Ulusal Çıkar Politikası açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne ve Milli Mücadeleye Bakışı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, Balıkesir, s.120-134.

³⁶⁰ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.331-332.

uygulanmakta, bu konuyla ilgili TBMM'nin Avrupa devletlerine yaptığı başvuru ve protestolar ise karşılıksız kalmaktaydı. Bu konunun bir çözüme kavuşturulması amacıyla, TBMM üyeleri 3 Haziran meclis görüşmelerinde ortak bir fikir etrafında birleşmişlerdi. Bu notayla, dört yıldan beri devam eden sayısız Yunan zulmünden bir bölümü dünya kamuoyu vicdanına duyurulmaya çalışılacaktır. Son dönemde teklif edilen barış antlaşmalarından hemen sonra siddetini artırmakta olan Yunan mezalimi; İzmir, Edirne, Bursa, Aydın Manisa gibi işgal edilen bölgelerde, çeşitli bahanelerle Türk ve Müslüman ahaliyi mescitlere doldurularak yakmakta, üstüste kuyulara atarak öldürmekte, köyleri yakmakta, mahsulleri tahrip etmekte, halkın ırz ve namusuna göz dikmektedir. İmamların ibadetleri gerçekleştirmesine ve halkın ibadetlere katılmasına mani olunmakta, bazı mahallerde ibadet halindeki Müslümanlar süngülenmektedir. Bu ve benzeri iskence ve katliamlar birçok işgal bölgesinde sıkça ve alenen yapılmaya devam etmektedir. Bu girişimler itilaf Devletleri irtibat Subayı'nın dahi gözleri önünde sürüp gitmektedir. Haklı bağımsızlık mücadelesi veren Türk halkı, yapılan zulmete aynı şekilde karşılık vermeyi kendisine yakıstıramamaktadır. Uluslararası savaş yasalarına göre silahsız ve masum halka bu şekilde davranmak kesinlikle yasak kabul edilmesine rağmen, Anadolu'ya medeniyeti getirmek iddiasındaki Yunan ordusu, savaş yasalarını tamamen çiğnemektedir. Türklere ve Müslümanlara Anadolu'da yasama hakkı tanımayan bu zihniyet, tarih önünde mutlaka hesap verecektir. Anadolu Türklüğünün zihninde, Anadolu halkının Müslüman olmasından dolayı bu şekilde bir girişime göz yumulduğu düşüncesi uyanmaktadır. Bahsi geçen bu haksızlıkların biran önce sonlandırılması ve 20. asra uygun davranılması TBMM adına büyük devletlerden istenmektedir"³⁶¹. Azınlıklar meselesinin sürekli gündemde tutulma sebebi tamamen Büyük Taarruzu geciktirmek ve bu sayede Yunan kuvvetlerine hazırlıklarını tamamlamak içi zaman kazandırmaktır.³⁶²

³⁶¹ Serdar Sakin, Sabit Dokuyan, "Sakarya Savaşı Sonrası Azınlıklar Meselesi Ve TBMM", *History Studies*, C.2, S.1, 2010, s.250.

³⁶² Sakin, Dokuyan, a.g.m., s.255.

İtilaf Devletleri Birinci İnönü, İkinci İnönü ve nihayetinde zaferle sonuçlanan Sakarya Zaferi'nden sonra aynı oyalama taktiğini uyguluyor ve Sevr Antlaşması yine Türk ulusunun önüne konuluyordu. İtilaf Devletleri 26 Mart'ta yeni bir teklif daha sundular. Buna göre İzmir ve Batı Anadolu Türklere, Tekirdağ dışındaki Trakya Yunanlılara bırakılıyor, Doğu'da bir Ermeni Devleti kurulması öngörülüyor, Boğazlar mıntıkasında askersiz bir bölge oluşturulması teklif ediliyordu. Bu şartlar sadece Sevr yumuşatılmış hali olmak ile birlikte Misak-ı Milli'ye ters düşen böyle bir teklifin TBMM'de kabul edilmemiştir çünkü böyle bir teklif Türk ulusunun bağımsızlığına ters bir teklifti. II. Viyana bozgunundan bu yana sürekli çekilme durumunda kalan Türk milletinin, haklı olarak hakkını savunması ve ayakta durması için Taarruz savaşından başka bir yolu yoktu.³⁶³

Bu sırada TBMM Başkomutanlık kanununu yenilemiş olup, taarruz için ise lojistik hazırlıklar bütün hızıyla devam etmekteydi. Türk halkı her zaman olduğu gibi vatani için ne gerekiyorsa yapmıştılar.³⁶⁴ Hazırlıklar tamamlanmak üzere iken, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, henüz haziran ortalarında saldırı kararı vermişti. Bu kararı, sadece Cephe Komutanı İsmet Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa biliyorlardı.³⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa kesin bir taarruz ile düşmanı işgal ettiği bölgelerden kesin olarak söküp atmak istiyordu. Bu yüzden de taarruza karar verdi³⁶⁶.

---

³⁶³ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.331-332. ; İhsan Güneş, "Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 1999, s.68-82.

³⁶⁴ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Aralık 1998.

³⁶⁵ Fehmi Akın, *a.g.m.*, s.101-109.

³⁶⁶ *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s.465.

Mustafa Kemal Paşa'nın Seryaveri Salih Bey'in hatıralarına bakıldığında Mustafa Kemal Paşa Taarruz kararı vermesi ile ilgili olarak şu cümleleri sarf etmektedir: *“Taarruz kararı, en müsait zamana intizaren, Sakarya muzafferiyetini müteakip verilmişti. Taarruzun icrasından birkaç hafta evvel cepheye gidildi. Gazi Paşa Hazretleri vaziyeti mahallinde tetkik ve yakında bir taarruza geçilecekmiş gibi hazırlık yapılmasını emrettiler. Birkaç gün cephede kaldıktan sonra tekrar döndük. Maksat, taarruz şayiasını bertaraf etmek ve etrafa, ancak bir teftiş seyahati icra edildiği, hissini vermektir. Nihayet bir gece (23 Ağustos) Gazi Paşa Ankara'yı sessizce terk etti. İkametgâhımız Çankaya olduğu için şehre uğramaksızın Konya yolu takip edilebilirdi. Müfârekatımızdan evvel paşanın ikametgâhında kalanlara sureti mahsusa da emir verildi: Hareketimiz ifşa edilmeyecekti. Ve bir iki gün zarfında köşke gelenler olursa, Gazi Paşa'nın rahatsızlığı ileri sürülerek kimse ile görüşmesi mümkün olmadığı anlatılacaktı. Bu suretle birkaç gün kazanmak istiyorduk. Ertesi gün, öğle üzeri otomobillerle Konya'ya vasil olduk. Paşanın Ankara'dan hareket ettiğinden haberdar olmadıkları için, ansızın gelişimiz Konyalıları hayrete düşürdü. İki gün Konya'da kaldıktan sonra, Garp Cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittik. Sözde gezi amacıyla geldiği Sarıköy istasyonunda bu kişilerle bir durum değerlendirmesi yaptı ve burada genel taarruzun Ağustos'un sonlarında yapılması kararlaştırıldı. Akşehir'de bir kumandanlar içtimai yapıldı. Taarruzun sureti icrası bu mühim içtimada kararlaştırıldıktan sonra lâzım gelen tertibat alınarak Garp Cephesi Karargâhı Akşehir'den (Şuhut) nahiye merkezine nakledildi. Burada karargâh düşman tayyarelerinin tarassudatına açık bir vaziyette olduğu için Kocatepe ile Şuhut arasındaki vadiye çadırlar kuruldu. Fevzi ve İsmet paşaların karargâhları da sık ağaçlarla kaplı ve her iki tarafı yalçın tepelerle çevrilmiş vadinin içinde idi. Bu sırada Anadolu Ajansı Çankaya'da süfere ve rical şerefine tertip edilen bir çay ziyafetinden bahsetmektedir. Bu haber Gazi Paşa'nın Ankara'da bulunduğu hissini vermek için ifşa edilmişti. Nitekim İstanbul gazetelerine de telgraflarla verildi. Ve kimse zerre kadar şüphe etmedi”.*³⁶⁷

³⁶⁷ 30 Ağustos Hatıraları (Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas

Yunan kuvvetleri, güçlü bir grupla Afyonkarahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Bir diğer kuvvetli grubu ise Eskişehir bölgesinde bulunmaktaydı. Bunun haricinde Menderes bölgesinde ve İznik Gölü etrafında kuvvetleri vardı. Kısaca özetlersek düşman cephesi Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu. Düşman ordusu 3 kolordu ve bağımsız kıtalardan oluşuyordu. 3 Kolordu 12 tümen, bağımsız kıtalar da 3 tümen den oluşmakta idi.³⁶⁸ 4-5 tümenlik Yunan kuvveti Afyonkarahisar'ın doğusunda ve güneyinde yaklaşık olarak 90-100 Km'lik bir hat üzerinde bulunuyordu. Aynı zaman da düşman birliklerinin 3 tümenlik bir kuvveti de Eskişehir ve Seyitgazi'de bulunuyordu. Aynı zaman da Döğer'de düşmanın 3 tümenlik bir kuvveti daha vardı. Düşman güçleri ayrıca Gemlik ve İznik Gölü civarında 2 tümene yakın bir kuvvete ve Menderes nehri boyunca birçok bağımsız alay ve süvarilere sahip bulunmakta idi.³⁶⁹ Türk ordusunun ise Garp Cephesi adı altında iki ordusu vardı. Türk kuvvetlerin bütün kıtaları 18 piyade ve 5 süvari tümeni idi. İnsan ve silah gücümüz Yunanlılarla neredeyse denk idi. Yalnız silahça onlar daha iyi iken, süvari bakımından biz daha iyi idi. Yunan ordusu teknoloji de Batı'nın desteğini alması nedeni ile makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephane ve teknik gereç bakımından, Türk kuvvetlerine göre daha üstün bir durumda bulunuyordu.³⁷⁰ Yunanlılar, temel ağırlık merkezleri olmuş olan Afyon-Dumlupınar ve Eskişehir kesimlerinde hendek ve tel örgülerle güçlü bir müdafaa hattı kurmaya çalışırken,

---

Gürer), Hazırlayan: Nurer Uğurlu, *Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.*, Ağustos 200., s.10-11.

³⁶⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, s.548.

³⁶⁹ Fehmi Akın, *a.g.m.*, s.102-107.

³⁷⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, s.544-547.

İzmir’de de şaşkınlıklarından İzmir’de “İyonya Hükümeti’ni ilan ettiler(30 Temmuz 1922)”.³⁷¹

Bu teşebbüsün elebaşlarından olan kişi ise İzmir Metropoliti Hrisostomosdur. Nitekim zaten böyle bir hazırlığa Mart ve Nisan aylarında başlamışlardı. Amacı ise Batı Anadolu’yu, Anadolu’nun bütünlüğünden koparmak istiyorlardı. Ankara bu oldubitti karşısında sessiz kalmayıp Yunanistan’ı 9 Ağustos’ta protesto etti. İtilaf Devletleri bile 15 Ağustos’ta “İyonya” yı reddettiklerini bildirmişleridir.³⁷² Bu gibi siyasi gelişmeler olurken, Mustafa Kemal Paşa, Konya’ya gelmiş olan General Townshend’in görüşme isteğinden yararlanarak, Ankara’dan ayrılıp 23 Temmuz akşamı Batı Cephesi Karargâhı’nın bulunduğu Akşehir’e doğru gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa 24 Temmuz günü Konya’ya hareket etti ve 27 Temmuz’da yine Akşehir’e geri döndü. Önceden çağırılmış olduğu Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da Akşehir’e gelmişti. O günün akşamı Batı Cephesi Karargâhı’nda yapılan görüşme sonun da hazırlanmış plan gereğince taarruz etmek üzere 15 Ağustos’a kadar hazırlıkların tamamlanması kararlaştırılmış ve dikkat çekmemek için 28 Temmuz günü yapılacak olan bir futbol maçı vesilesiyle diğer komutanlar da Akşehir’e çağrılıp yapılacak Taarruz bütün ayrıntılarıyla üst düzey komutanları ile görüşülerek kararlaştırıldı.³⁷³

---

³⁷¹ Nilüfer Erdem, *a.g.m.*, s.463.

³⁷² Gotthard Jaeschke, *a.g.e.*,s. 183.

³⁷³ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.332.

Mustafa Kemal Paşa'nın komutanları ile planlamış olduğu Taarruz planına baktığımız da, askeri gücümüzün büyük çoğunluğunu düşman cephesinin etrafında ve dış yanında toplayarak düşmanı kökten yok etmek idi. Birinci Türk birliğinin görevi Afyonkarahisar'ın doğusunda bulunan Akarçay ile Dumlupınar arasında olan düşman mevzilerine saldırı yapıp düşmanı kuzeye atmaktı. İkinci Türk birliğinin görevi ise Akarçay'ın kuzeyinden Sakarya'ya kadar olan cephede düşmana saldırarak ve düşmanı bertaraf edecektir. Bu Türk ordusu, düşmanın Eskişehir'de olan 3 tümeni, Döğer'de mevcut halde olan 3 tümeni ve Afyonkarahisar'ın doğusunda bulunan 2 tümeni olmak üzere büyük bir ilahi aşk ile toplam 8 tümenini durdurmakla vazifeliydi. Kocaeli bölgesinde olan Türk kuvvetleri düşmanın güneye inmesine engel olmakla görevliydi. Menderes yöresindeki Türk kuvvetleri ise düşmanın İzmir'le olan bağlantısını kesmekle görevlendirilmişlerdi.³⁷⁴ Yani Türk ordusu gücünün ağırlıklı kısmını düşmanın Afyonkarahisar dolaylarında bulunan sağ yanının güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar sırasına kadar olan alan da toplayacaktı. Düşmana bu taraftan vurulduğun da kesin sonuç alınırdı.³⁷⁵

20-21 Ağustos gecesi Başkomutan, Birinci ve İkinci Ordu Komutanları, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı'nın katıldığı toplantı da harita üzerinde taarruz planı görüşüldü. "Taarruz, sevkulceyş ve aynı zamanda bir tabiye baskını halinde icra olunacaktı." Hazırlıklar gizli yapılması gerekiyordu. Bu yüzden ordu geceleri

---

³⁷⁴ Burak Sadı, *Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma Ve Söyleşileri*, Kaynak Yay., İstanbul 1997, S.265.

³⁷⁵ Fehmi Akın, *a.g.m.*, s.96-103.

ilerleyecek, gündüzleri ise köylerde ve ağaçlıklar altında dinlenerek vakit geçirmeye çalışacaktı. 24 Ağustos tarihin de karargâhlar Akşehir'den Şuhut'a taşındı. 25 Ağustos sabahı da Şuhut'tan savaşın yönetildiği Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugâha nakiller yapıldı. İlk olarak ise mutlaka 3 önemli tepenin alınması gerekiyordu. Bunlardan ilki, Afyonkarahisar'ın batısındaki Kalecik Sivrisi'nin kuzeyinde bulunan 1310 rakımlı olan Erkmen Tepesi'dir. İkincisi ise, Kalecik Sivrisi'nin 12 km. batısındaki Tınaztepe ve üçüncüsü de bu iki tepenin arasında bulunan Belentepe idi.³⁷⁶

Büyük Taarruz, 26 Ağustos³⁷⁷ Cumartesi sabahı saat 5. 30'da topçu ateşiyle baskın biçiminde başladı. Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa ile birlikte savaşı yönetmek üzere Kocatepe'deydi. Her iki tarafın gücü şu şekildeydi.

Yunan kuvvetleri: 6564 subay, 218.000 er, 83.000 tüfek, 1300 kılıç, 3113 hafif makinalı tüfek, 1280 ağır makinalı tüfek, 418 top ve 50 uçak.³⁷⁸ Türk kuvvetleri: 8659 subay, 199.283 er, 100.352 tüfek, 2.025 hafif makinalı tüfek, 839 ağır makinalı tüfek, 5000 kılıç, 340 top ve 8 uçaktan ibaretti.³⁷⁹ Görüldüğü üzere, Yunan kuvvetleri top, ağır makineli tüfek, uçak bakımından üstün durumda idi. Cephane, taşıt ve sağlık malzemeleri bakımından da üstünlüğü vardı.

---

³⁷⁶ Fehmi Akın, *a.g.m.*, s.95-104.

³⁷⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralarım*, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1957, s.56.

³⁷⁸ Aşkın Özdağoğlu, "Lanchester Stratejisi ve Sistem Dinamikleri: Büyük Taarruz Üzerinde İnceleme", *Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 12, S.2, Kasım 2013, s.63-94.

³⁷⁹ Tarafların havacılık güçleri ile ilgili olarak farklı görüşler vardır. Bkz: Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.333. ; Rahmi Doğanay, "Büyük Taarruz'da Türk Havacılığı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.1, Elazığ 2003, s.375-388.

Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'den yönettiği taarruzun ilk günü 27 Ağustos sabahı, Dördüncü Kolordu Komutan Kemalettin Paşa'nın başında olduğu Türk ordusunun saldırısı sonucunda Erkmen tepesi alınmış ve düşman, kuzey ve kuzeybatıya doğru kaçmıştır. Türk askeri yarılan düşman cephesinden ilerlemek suretiyle 27 Ağustos günü öğleden sonra saat 5'te Afyonkarahisar'a girdi ve Düşmanın önemli kuvvetleri müstahkem noktalardan atılmış ve düşman artık açık alan savaşlarına mecbur kalmıştır.³⁸⁰

28 Ağustos harekâtında ise, Birinci Türk ordusu kuzeye doğru, ikinci Türk ordusu ise batıya doğru hareket ederek Yunan ordusu Eskişehir ve Döğér'deki güçlerini henüz hiç kullanmamış. Kuvvetlerini durdurup İzmir'e ve Kütahya'ya doğru gitmelerine engel olmaları gerekiyordu. Planlandığı gibi birinci ve ikinci Türk birlikleri karşısına çıkan düşman güçleriyle savaşa savaşa yoluna devam etmiştir. Türk süvarileri ise bazen kılıcını çekip büyük bir kahramanlık örneği gösterip düşman safları içerisine dalıyordu. Bütün bunlar batıya çekilmek isteyen düşman kıtalarını durmaya ve vaziyet almaya zorlamışlardır. 28 Ağustos itibariyle toplam 7 tümeninden ikisi ancak onlar da yenilmiş olup, Dumlupınar'ın batısına geçebilmişti, diğer 5 tümen arzu edilen çember içerisine alınmıştı. Artık yapılacak şey, düşmanın ne batıya ne de kuzeye gitmesine imkân vermeden imha etmek idi.³⁸¹

---

³⁸⁰ Burak Sadi, *a.g.e.*, s.273.

³⁸¹ Burak Sadi, *a.g.e.*, s.273.

Yunan kuvvetleri 28 Ağustosta aldıkları yenilgiler üzerine neye uğradıklarını şaşırılmış ve kaçış yollarını aramışlardır. Kaçtıkları yerleri ise geride köyleri yakarak ilerlemişlerdir. Nilüfer Erdem tarafından “Yunan Tarihçilerin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)” yapılan doktora tez çalışmasında bir Yunan subay’ın gözlemlerine değinmiş ve Yunan subay olan Vasilikos’un 28 Ağustos 1922 tarihiyle ilgili görüşlerinde şu satırlar yer almaktadır:

“28 Ağustos 1922: ... Türkler gece çevredeki tüm tepeleri aldılar ve bizi sığınağa hapsettiler. Neredeyse tamamen çevrilmiş durumdayız. Dağınık olarak, tek çıkış durumundaki kuzeye çekiliyoruz. Sığınağın ağzındaki ilk geçide geldiğimizde, karşı tepeyi almış az sayıdaki, ancak çoğunluğu köylülere oluşan Türklerin açtığı ateşe maruz kalıyoruz. Türkler ayakta ateş ediyorlardı ve panik düzenimizi bozdu. Sığınaktan çıkmak için herkes koşuyordu. Aynı anda taşımacılar yüklerini atıp, atlı olarak panicle dörtnala kaçıyorlardı. İç burkan, umutsuz bir durum. 300 Türk, 10 bin eri kovaladı. Pek çok top ve makineli tüfek, yüklemeye fırsat bulunamadan Türklerin eline geçti... Birçoğu yaralandı, bir o kadarı hayatını kaybetti... Zavallı yaralılar, iç burkarcasına yalvararak arkadaşlarının yardım etmesini istiyorlardı. Hiç kimse yardım eli uzatmıyor, herkes kaçarak kurtulmak istiyor... Hiç kimse nereye gittiğimizi bilmiyor. Hiç kimse, hiç kimseye emretme ve emredilme yetkisi vermiyor. Başsız, lidersiz, nereye gittiğini, nerede bulunduğunu ve ne olacağını bilmeyen ayak takımına dönüştük. Gece yarısı, Türk köyüne varıldığında, üşümekte olan askerleri ısıtması için köy yakılmıştır. Askerlerin bir örtüsü ve battaniyesi yoktu... Ateşin yanında koyunlar gibi, biri diğerine yaslanmış gecelediler. Açlık bizi kırıp geçiriyor. Tek battaniyeyi yayıyor ve Manoli İlyaki’yle birlikte dinleniyoruz”.³⁸²

³⁸² Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçilerin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yay., İstanbul 2010, s.465.

Yunan subayın hatıralarında da anlattığı gibi Yunanlılar savaşta yenik düşmesinin en önemli nedeni ise korkuya kapılmaları ve kaçmalarıdır. Ancak dikkat çeken bir diğer önemli konu ise Yunanlıların kaçtıkları ve gittikleri yerlerde ısınmak için köyü yakmalarıdır. 29 Ağustos'ta birinci Türk birliği Dumlupınar'a doğru hareket eden giden 5 düşman tümenine saldırdı. İkinci Türk birliği da savaş vaziyeti aldı ve düşmanın 5 tümeninin Dumlupınar ve Kütahya istikametine gitmesine engel olundu. Düşmanın tek kurtuluş seçeneği Muratdağı'nın kuzeyindeki Kızıлтаş olmuştur. Çok sarp patikalı olan bu derenin karşısında ise Türk süvari kolordusu bulunuyordu. Sonuç itibariyle Yunan birlikleri tümüyle çember içine alınmıştır. 29 Ağustos'u 30 Ağustos'a bağlayan gece sabaha doğru Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey cepheden gelen raporları kendisine sunmak için uyandırılan Mustafa Kemal Paşa, derhal Fevzi ve İsmet Paşalarla bir araya geldi. Raporlarda açıkça görülen ise, düşmanın üç yönden sarılmaya elverişli bir duruma girmesiydi. Bu duruma göre yani şartlara uygun olarak ordulara yeni emir ve talimat yazıldı. Ancak bu yazılı buyrukla yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, derhal bu emirleri uygulamak için Fevzi Paşa'yı Altıntaş ve güneyinden hareket eden ikinci Ordumuzun ve onun batısında bulunan Süvari Kolordumuzun yanına giderek planlanan biçimde aynen harfiyle emirleri yerine getirip harekâtı düzenlemekle görevlendirdi. Mustafa Kemal Paşa ise Birinci Ordu Karargâhı'ndan savaşı bizzat yönetecekti.³⁸³ İsmet Paşa ise genel karargâhta bulunmak ile görevlendirilmişti.

---

³⁸³ Fehmi Akın, *a.g.m.*, s.99-110.

Mustafa Kemal Paşa Birinci Ordu Karargâhına varır varmaz derhal ordu komutanına 4.Kolordu'nun bütün tümenleriyle büyük bir süratle Çalköy'ün batısındaki düşmanın büyük kısmını sararak savaşa zorlamasını ve bu emrini aynen uygulamasını emretti ve ekledi: "Düşman her halükarda yok edilecektir."³⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa, Yunan komutanlar Trikopolis ve Diyenis'in de çembere alınacak düşman ordusu içinde bulunduğunu öğrendi ve Kemalettin Paşa'dan düşman komutanlarının derhal teslim alınmasını istedi. Mustafa Kemal Paşa, savaşın gidişatını bizzat gözleriyle görmek için Arpalık civarında bir tepeye çıktı. Bununla da yetinmeyerek savaşın en şiddetli cereyan eden merkezine doğru hareket etti. Türk ordusu var güçleriyle çembere aldıkları Yunan kuvvetlerine büyük bir kahramanlık örneği ile saldırıyordu. Nihai darbe süngülerle Yunan ordularına indi. Gece olmasına rağmen çarpışan Türk kahramanları başarılı olmuş ve kurtuluş güneşi Türk milletinin yüzüne gülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın 31 Ağustos günü savaş meydanını dolaşırken gördüğü manzara, bir gün önce kazanılan zaferin büyüklüğünü önemini ortaya koyuyordu.³⁸⁵ Savaşın yapıldığı bölgede, Yunanlılar tarafından terk edilmiş birçok tüfek, motorlu araç, top, erzak, eşya ve Yunan askeri ölüleriyle doluydu. Perişan olan düşmanın durmasına ve toparlanmasına fırsat tanımamak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de herkesçe bilinen o meşhur emrini verdi: "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!". Bu sözün akabinde Türk ordusu İzmir'e doğru hızla çekilen Yunan ordusunu takip etmeye başladı.³⁸⁶

³⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, s.673-675.

³⁸⁵ Fehmi Akın, *a.g.m.*, s.99-110.

³⁸⁶ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.333.

30 Ağustos Zaferi³⁸⁷ ve Yunan kuvvetlerinin İzmir'e doğru kaçmaya başlaması haberin yayılması üzerine bütün Anadolu'ya haber yayılırken, sadece Batı Anadolu Rumları ve Ermenileri arasında değil, Marmara ve Doğu Karadeniz bölgesindekiler arasında da yas havası yarattı. Rumlar, Yunan'ın İzmir'e çıkışıyla birlikte Yunan hesabına çalışmaya başlamış, cemiyetler kurarak Türk köylerini yakıp yıkmış ve yıllarca Türk hoşgörüsü altında yaşamalarına rağmen Milli Mücadele aleyhinde davranmışlardır. Ermeniler ise yaptıklarının hesabını verme telaşı içinde idiler. Diğer bir yandan, Türk ordusunun kesin zaferi İtilaf Devletleri'ni şaşkına uğrattı. Mustafa Kemal Paşa'nın Taarruz'un cumartesi günü başlamış olmasını istemesi ise kesinlikle tesadüf olmayıp özellikle seçilmişti. Çünkü cumartesi günü düşmanın tatil gününe rastladığı için İngilizler bu taarruzdan ancak üç gün sonra haberdar olabildiler ve haber aldıktan sonra ise artık elinden gelen hiçbir şey kalmamıştı.³⁸⁸

İzmir istikametinde kaçmakta olan Yunan ordusu, her zaman yaptığı gibi, bir taraftan çekildiği yerdeki sivil halkı da katlediyor bununla da yetinmeyip evleri giyecek ve yiyecekleri ateşe verirken, Amerika'nın İzmir konsolosu olan Horton, felaketin büyüklüğü karşısında ne diyeceğini şaşırılmış ve 2 Eylül'de Washington'da Dışişleri Bakanlığı'na çektiği telgrafta; Yunan kuvvetlerinin bitmiş bir durum olduğu ve moralinin zayıflamış olması nedeniyle askeri durum son derece vahim görünüyor. Yunan kuvvetleri Uşak, Kütahya ve

---

³⁸⁷ *Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri*, İl Turizm Komitesi Yayımı, Afyon 1972, s.8.

³⁸⁸ Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.333-334.

Aydın'dan çekilmişlerdir. Çekilmekle de kalmamış bu şehirleri yakmışlardır. İzmir konsolosu Horton, Yunanlıların İzmir'i de terk edeceklerini ve ayrılırken de şehri yakacaklarını söylemiştir. Çünkü morali çökmüş olan Yunan ordusunun, Türk askeri İzmir'e ulaşacak olursa şehri yakacağı söylentilerinin çok yaygın olduğunu söylemiştir.³⁸⁹

Büyük taarruz Fransız kamuoyu için büyük bir sürpriz oldu. Çünkü kamuoyu Türk ordusunun giderek güçlendiğini bilmekle beraber, Türk ordusunu taarruza geçebileceğine ihtimal vermiyordu. 30 Ağustos'tan itibaren Fransız basınında Türk taarruzu haberler arasında ön planda yer almıştır ve gazetelerin çoğunluğu bu hezimetin Yunanlılardan öte İngiliz yenilgisi olduğuna değinmişlerdi. Fransız medyası ve devleti dâhil hiçbir batı ülkesi Türklerin savunmadan Taarruza geçeceğine ihtimal vermemişti nitekim hayal kırıklığına uğramışlardır. Vakit Gazetesindeki 3 Eylül 1922 tarihli haberde, "Mücadele" adında bir gazetesinden bahsetmiş ancak 31 Ağustos 1922 tarihli bu gazete de Türk Taarruzu hakkında bilginin verilmediğinden bahsetmiştir.³⁹⁰ 30 Ağustos Zaferi'nden sonra Türk ordusu Uşak'ı geri aldı. Uşak'tan çekilen Yunan kuvvetleri Alaşehir istikametinde takip edilmiştir. Aynı zamanda, Eskişehir Cephesi'ndeki 3. Yunan Kolordusu korkakça Bursa istikametinde hızla kaçıyordu³⁹¹. Yunan ordusunun bu kolunu takip eden Türk kuvvetleri Bilecik'i 6 Eylül'de İnegöl ve Yenişehir'i Yunan ordusunun zulmünden kurtardı. Uşak istikametinden

---

³⁸⁹ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde 30 Ağustos Zaferi ve Amerika", *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı (Gnkur. Yayını)*, Ankara 1992, s.42-54.

³⁹⁰ Bursa'dan Gelen Bir Gazete, *Vakit*, 3 Eylül 1922.

³⁹¹ *Vakit*, 13 Eylül 1922, No: 1706. . Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-3.

kaçan Yunan ordusunu takip eden Türk kolordusu 4 Eylül günü Kula, 5 Eylül'de Alaşehir, 7-8 Eylül günlerinde Manisa ve Menemen ve nihayet 9 Eylül öğleden önce İzmir'e girdi. Torbalı ve Menderes vadisinden çekilen Yunan birlikleri kısa çarpışmalardan sonra dayanamayıp pes etmiş ve teslim olmak zorunda kalmıştır. Yunan kolordusundan arta kalanlar ise deniz yoluyla kaçıp canlarını zor kurtarabildiler.³⁹² 7 Eylül tarihli tebliğ de Bursa'nın sükûtunun devam ettiğini bildirmiştir.³⁹³ Yine 8 Eylül tarihli tebliğde, Türk ordusunun Bursa'nın doğusundaki Aksu mevkisinin ileri sınırlarını ele geçirdiğinden bahsetmiş ve Bursa istikametinde ordunun harekâtının devam ettiğini söylemiştir.³⁹⁴ Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki 8 Eylül tarihli resmi tebliğ de, Bursa'nın doğusunda Türk ordusunun düşmanın güney gurubu ile süngü süngüye savaştığını ve en sık temasla savunduklarını söylemektedir. Bu cephedeki Yunanlılara sınır olarak güneyde Gemlik, Mudanya ve batısında Bandırma limanları bulunmaktadır. Yine haberin devamında, Türk ordusunun Balıkesir'e indiğini, Balıkesir ve Bursa'nın Bandırma'ya mesafesi göz önüne alınırsa, Bursa'dan çıkarılan düşmanın Bandırma'dan gemiye binmesine maddeten mümkün değildir.³⁹⁵ Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin son dakika haberinde, Türk ordugâhının Bozüyük yönüne olan taarruz hareketi sonucunda Bozüyük alınmış ve Bursa istikametinde takibin devam ettiğini söylemiştir.³⁹⁶

---

³⁹² Köstüklü, "Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", s.334.

³⁹³ "Bursamız İçin", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1922.

³⁹⁴ "Süvari Kutatımız Balıkesir Havalisine İndi", *Tevhid-i Efkâr*, 11 Eylül 1922. Ayrıca bkz: Son Haberler, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922.

³⁹⁵ "Bursa Havalisinde Yeni Bir Sahne Açılıyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922.

³⁹⁶ T.T, "Ordumuz Muvaffakiyetle İleri Hareketine Devam Ediyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki resmi tebliğden, 10 Eylülde de bu takibin devam ettiği bilinmektedir.³⁹⁷

Bir düşman kolu da Marmara bölgesinde idi. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Bursa ve Mudanya'da 11. Yunan Tümeni'ne taarruz ederek bu tümeni esir aldı ve kaçanları da Bandırma istikametinde takibe koyuldular.³⁹⁸ 11 Eylül 1922'de Bursa düşman işgalinden kurtarılmıştır. İki sene iki aylık bir ayrılıktan sonra evvelki gece sabaha doğru güzel ve yeşil Bursa Yunan işgalinden kurtulmuştur.³⁹⁹ Türk ordusunun Bursa'ya girmesiyle halk sevinç çığlıkları atmış, her yerde sevinç gösterileri yapılmaya başlamıştır. Bursa'nın kurtuluşu ile ilgili olarak Vakit Gazetesi "Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa'mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir" başlığıyla Yeşil Bursa'nın geri alınarak kurtarıldığından ve halkın sevinç içinde olduğundan bahsetmiştir.⁴⁰⁰ Erdek kasabasına ve Kapıdağ yarımadasına kadar çekilen Yunan birliklerine 18 Eylül günü son darbe vuruldu ve bu bölge düşmandan temizlendi. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Tan ve Deba gazetelerinin, Türk Ordusunun taarruza geçmesinden ve Yunanlıların Anadolu'dan geri çekilmeye mecbur bıraktıklarını yazdığından bahsetmekteydi.⁴⁰¹ Böylece Batı Anadolu'da harp esirlerinin dışında bir tek Yunan eri kalmamış oldu. Nitekim bu zaferin kazanılmasında Türk ordusunun fedakârlığı Türk halkın ise hem cömertliği hem de vatanına olan bağlılığını göstermekle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu

³⁹⁷ Resmi Tebliğ, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922.

³⁹⁸ "Harbin Son Şerefli Safhası", *Vakit*, 14 Eylül 1922, s.2.

³⁹⁹ Yeni Gün, 12 Eylül 1922. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-6.

⁴⁰⁰ "Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa'mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir", *Vakit*, 11 Eylül 1922.

⁴⁰¹ "Tan, Deba Gazetelerinin Mütalaaları", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922.

başında cephede olması ve askerlerinin arasında savaşmasının etkisi de büyüktür.⁴⁰² Konumuzla ilgili olarak Charles Sherril çalışmasında şöyle bir söylentiye bizlere aktarmaktadır:

“Afyonkarahisar'da Yunan hatlarının çözümlenmesinden sonra, birkaç Yunan tutsağı Mustafa Kemal'in çadırına getirilmişti. Bunlardan birisi de muzaffer Başkumandan'ın doğup büyüdüğü Selanik'ten gelmişti. Bu Yunan subayı için Mustafa Kemal'in yüzü yabancı gelmemişti. Ancak onun üniformasında hiçbir işaret yoktu. Yunanlı tutsak subay sormuştu:

- Binbaşı mısınız?
- Hayır...
- Albay mı?
- Hayır...
- Tümgeneral mi?
- Hayır...
- Peki nesiniz?..
- Ben mareşal ve Türk orduları başkumandayım!..

*Şaşkınlıktan ağzı açık kalan Yunanlı subay kekeleymişti: Bir başkumandanın savaş hattına kadar yakın bölgelerde dolaşması işitilmiş şey değil de!”*⁴⁰³

Bu mükemmel zaferi izleyen günlerde, hayran bırakılan bir diğer olaylardan en önemlisi, kazanan ve muzaffer Mustafa Kemal Paşa'nın Uşak'taki çadırında tutsak alınmış olan Yunan generallerinin kabul edilmesidir. Tutsak generallere içecek ikramından sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir sessizlik ve kibarlıkla hem kendilerinin, hem Yunanlıların kullandıkları savaş stratejisi ve taktiği tartışmıştı. Yunanlılar çadırdan çıktığında Mustafa Kemal Paşa'nın nezaketine ve konukseverliğine hayran kaldıkları yüzlerinden belli oluyordu.⁴⁰⁴

---

⁴⁰² Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”,

⁴⁰³ Charles N. Sherril, *a.g.e.* s.15.

⁴⁰⁴ Charles N. Sherril, *a.g.e.* s.16.

İstiklal Savaşı boyunca her Yunan bozgunundan sonra Yunanistan'a tekrar nefes aldirmek ve Türk ordusunun başarılarını görmezden gelmek isteyen genelde Batı özelde ise İngiltere aynı şekilde tekrar anlaşma, barış adı altında Türk ordusunu görmezden gelmekteydi. Hatta İngiltere meseleyi Anadolu'da yaşayan Hıristiyanların himaye edilmesi şekline dönüştürmeye çalışıp bu işe ABD'yi de dâhil etmek veya yanına çekip Türk Milletinin vatanına göz dikmek istiyordu. Nihayetinde kısmen bunu başardığı ve Amerika'yı yanına kısmen çektiğini bildiren Amiral Bristol'un, Başbakan Rauf Bey'le yazışmalarında Yunanlıların kaçarken her tarafı yakıp yıkmaları ve Türk köylülerini diri diri yaktığından şikâyet ederken, aynı zamanda Türklerin bir intikam içine girmemeleri ve Hıristiyan halkın korunması için derhal gerekli tedbirlerin alınması yönünde Ankara'yı uyarıcı ifadeler kullanmaktan da kaçınmamıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki İngiltere'nin kısmen de olsa Amerika'yı ikna etmek istediği görülmektedir. Buna aynı zamanda Kilise de karışmaktan çekinmedi. Amerikan Episcopal Protestant Kilisesi Başkanı Rahip James Cannon, daha sonraları İstanbul'a yaptığı ziyaretin sonunda 30 Eylül ve 2 Ekim 1922'de verdiği demeçlerde; Yunanlıların aşağı-yukarı 2,5 yıldır Anadolu'yu yakıp yıkmaları ve masum insanları katletmelerini ve yaptıkları tecavüz insanlık dışı uygulamalarını neredeyse görmezden gelerek Yunan işgalini haklı çıkaracak bir tavır sergilemiştir.⁴⁰⁵ Yaptığı açıklama da ise: *“Eğer Amerikan donanması İzmir önlerinde olmuş olsaydı İzmir'deki yangınlar ve katliamlar asgari düzeye indirilebilirdi. Şuna inanıyorum ki, binlerce insan öldürülüp yerlerinden kovulurken, kalpsiz Kemalistler bütün mülteciler*

---

⁴⁰⁵ Köstüklü, “Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.335.

bugün tahliye edilmezse hepsinin öldürüleceğini söylüyorlar. Amerikan'ın hareketsiz kalmasından Yüce Allah Amerikan hükümetini sorumlu tutacaktır” demiştir. Fahir Armaoğlu'nun açıklamış olduğu gibi, Papaz Cannon, Yunan ordularının, çekilirken her tarafı yakıp yıktığını, Türkleri diri diri yakıtığını göz ardı edip, İzmir'de olan biten zulümlerinde ve İzmir'in yakılması sorumluluğunu da Türklerin sırtına yüklemiştir.⁴⁰⁶

Nitekim Yunan ordularından yardım alan yerli Rum ve Ermenilerin Bursa'ya bağlı köyleri yakıp yağmaladıkları ile ilgili olarak Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen bir yazıda: Yalova kazasına tâbi 'Çınarcık'da Yunan efradı tarafından îkâ'olunan mezalime dair'dir.

Hâriciye Nezâret-i Celflesine;

“Devletlü efendim hazretleri, Bayramın birinci günü Yalova'ya tabi' Çınarcık civarındaki Teşvikiye karyesine zahiren silah aramak vesilesiyle ve hakikatte İslam ahaliyi oralardan firara mecbur etmek maksadıyla gelen Yunan efradının ahalden sekiz dokuz kişiyi hemen katl ve bir kısmını da sopa ve dipçiklerle darb ve kollarıyla başlarından cerh eyledikleri ve bayramdan on beş gün sonra tekrar Çınarcık'a avdet ederek ahalden dayakla silâh topladıkları gibi teşrin-i sanieva' ilinde de köyü abluka edüp İslamları döverek cami'e topladıktan sonra birer birer çıkarup tekrar dayaktan geçirdikleri ve mağdurinden pek çoklarının kolları kırıldığı ve başı gözü yarıldığı ve bir kişi dahi kurşunla öldürüldüğü gibi kesilmek üzere bulunan iki İslamın yerli Hıristiyanlar tarafından kurtarıldığı istihbar kılınmış olmağla bu babda icab edenler nezdinde teşebbüsât-ı mukteziyye icrasıyla ahali-i İslamiyyenin işkenceden vikayesi esbabının istihsali babında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir”⁴⁰⁷ ifadeleri ile Yunanlıların mezalimlerini gözler önüne sermekteydi.

⁴⁰⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.m., s.47.

⁴⁰⁷ Arşiv Belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi (Anadolu Mezalimi II), Haz. Uğurhan Demirbaş, Ümmühani Cerrahi, Ali Osman Çınar, Mücahit Demirel vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Yay no:30, Ankara 1996, s.127.

Aynı şekilde Batı Anadolu'yu işgal edip Müslümanları katleden ve çapulculuk yaparak zenginleşen Yunanlılara misillemede bulunulması gerektiğini anlatan 6 Ekim 1920 bir diğer telgraf ise şöyledir:

“İzmir’den başlayarak Balıkesir, Bursa ve Uşak’ı işgal eden İngiltere ve Fransa destekli Yunanlıların rast geldikleri hayvanları toplayarak adalara naklettikleri, silah arama bahanesiyle girdikleri evlerden kıymetli eşyalara el koydukları, birçok Müslümanı vahşice katlettikleri, savaş tazminatı adı altında ahalden zorla para topladıkları, Türkleri soyarak ve çapulculuk yaparak zengin olan Yunanlılara ve onların müttefiklerine karşı misillemede bulunulması gerektiği hakkında Bursa Mebusu Operatör Emin Bey tarafından verilerek kabul edilen taktir suretidir.”⁴⁰⁸

Yine 27 Ekim 1920 tarihli bir başka belgede ise Balıkesir, Bandırma, Erdek, Soma, Orhangazi ve Gemlik’te İşgalci Yunanlıların Ermeni ve Rumlarla birlikte Müslüman halka yaptıkları zulüm ve işkence ile ilgili belge de şunlardan bahsedilmektedir:

“Yunanlıların işgal ettikleri Balıkesir, Bandırma, Erdek ve Soma’da barış anlaşmasına aykırı faaliyetlerde buldukları; Osmanlılık adına ne varsa yok etmeye çalıştıkları, Müslümanları, ticaret hayatından koparmak için ithalat ve ihracat yasağı koydukları, hükümet konaklarına Yunan bayrağı çekip Türk memurlara görevden el çektirdikleri, işkence, katliam, ırza tecavüz, mal gaspı olaylarının her an yaşandığı, Yunan milletinin esas tabiatı olan hırsızlıkla Müslümanların ellerindeki her şeyi çaldıkları, babasının gözleri önünde evladına tecavüz ettikleri, Osmanlı mahkemelerinin işlemez duruma geldiği, hukuk davalarına papaz başkanlığında bir kilise heyetinin baktığı, Orhangazi’de Müslümanlardan toplanan silahların Ermeni ve Rumlara dağıtıldığı, genç kadın ve kızların dağa kaldırılıp erkeklerin tevkif olunarak meçhul yerlere götürüldüğü, kadın, çocuk demeden katliam yapıldığı, Orhangazi’ye bağlı Tutluca, Paşa yaylası, Bayırköy köylerinin yakılıp ahalisinin öldürüldüğü, yine Gemlik’te de büyük katliam yapıldığı ve Orhangazi’ye kaçmakta

⁴⁰⁸ Arşiv Belgelerine göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi (Anadolu Mezalimi II), s.101.

olan çok sayıda Müslümanın yolda şehit edildiği, birçok köyün yağmalanarak yakıldığı ve katliamdan kurtulabilenlerin mülteci durumuna düştüğü hakkındaki raporlar.”⁴⁰⁹

Yunan Ordusu mağlubiyetten sonra ve öncesinde işgal etmiş olduğu Türk topraklarında işkence, ırza tecavüz ve toplu katliamlara imza atmıştır. Yunan ordusunun en büyük destekçileri ise başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri olmuştur. Yunan ordusuna destek veren diğer kişiler ise yıllarca Türk hoşgörüsü altında dinini özgürce yaşayan Rumlar ve Ermeniler olmuştur. Nihayetinde bunlarında desteğiyle Yunan istediği yerleri kolayca yakıp yıkmış oldu ancak Türk ordusunun milletinden aldığı destek ve manevi gücünün karşısında duramamış arkasına bakmadan kaçıp gitmiştir. Türk ordusunun Büyük Taarruz’daki kaybı 2318 Şehit, 9360 yaralı, 101 esir ve 1697 kayıptan ibaretti. Bu kadar az kayıpla kazanılmış bir imha meydan savaşını göstermek mümkün değildir.⁴¹⁰ Büyük Taarruz sonucunda Türk milleti tekrar ayağa kalkmış ve Mudanya Mütarekesi arkasından imzalanacak Lozan Antlaşması’yla Türk devleti dünya devletlerince de kabul edilmek zorunda bırakılmıştır.

---

⁴⁰⁹ Arşiv Belgelerine göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi (Anadolu Mezalimi II), s.103-104.

⁴¹⁰ Köstüklü, “Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, s.335.

3.2. Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu ve Kurtuluşun Basına Yansımaları

Bursa yaklaşık iki yıllık işgal döneminden sonra Büyük Taarruz'la 11 Eylül 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Bursa halkının tarihi yeşil Bursa'ya kavuşmak için büyük bir özlem çektiklerini, Bursa da o alçak düşman oldukça huzurlu olamayacaklarını “Bursa Hasreti”⁴¹¹ adlı şiirde de vurgulanmıştır. İşte yaşanan bu özlemle, Yunanlılar ve Türk ordusu arasında şiddetli mücadeleler yaşanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Türk kuvvetleri ile Yunanlılar arasındaki çatışmalara binaen, “Anadolu topraklarında Türklük ve Yunanlık fikri aman vermez bir şiddet ve galeyan ile kan, ateş ve duman savurup duruyor”⁴¹² ifadeleriyle yaşanan mücadelelerin şiddetini vurgulamaktadır.

İleri Gazetesinde yer alan haberde, 11 Eylül 1922 tarihli Amerika Telsizinin verdiği malumata göre Bursa'nın muzaffer Türk ordusu tarafından kurtarıldığı bildirilmiştir.⁴¹³ Bursa'nın kurtuluş haberini Büyük Millet Meclisi'nde, Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa (Özalp) Hazretleri vermiştir. Kazım (Özalp) Paşa, Bursa'nın Muzaffer Türk Ordusu tarafından kurtarıldığını söyleyerek; “Artık Anadolu'da harb edebilecek muntazam bir Yunan ordusu mevcut değildir”⁴¹⁴ demiştir. 13 Eylül 1922 tarihli başka bir haberde Kazım (Özalp) Paşa'nın Meclis'te Bursa'nın kurtulduğu haberini verdiği ve büyük alkışlar arasında sevinç yaşandığından bahsetmektedir.⁴¹⁵

⁴¹¹ “Bursa Hasreti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922.

⁴¹² H.S., “Bursa'ya Doğru”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1922.

⁴¹³ “Cenab-ı Hakka Bin Şükür Olsun: Sevgili Bursa'mızda Kurtuldu”, *İleri*, 12 Eylül 1922, No: 1653.

⁴¹⁴ “Yeşil Bursa'mızın İstirdadını Millet Meclisine Kazım Paşa Müjdeledi”, *İleri*, 13 Eylül 1922, 1654.

⁴¹⁵ “Bursamızın İstirdadı Müjdesi”, *Tevhid-i Efkar*, 13 Eylül 1922. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Bursa'nın kurtuluşuna dair olan haberde, Yunanlıların işgal ettiği İzmir 9 Eylül 1922' de işgalden kurtulmuş ve İzmir'in kurtuluşundan sonra Bursa havalisindeki ileri hareketten biri Eskişehir-Söğüt üzerinden doğuya, diğeri ise İznik Gölüyle Gemlik Körfezi arasından kuzeye doğru iki istikamette meydana geldiğinden bahsetmiştir. Haberin devamında, Eskişehir'den harekete geçen Türk ordusunun Yenişehir'e girdiğini ve İznik Gölü batısından harekete geçen ordunun ilerleyişi hakkında yeni bir haber bulunmasa da bu birliğin göl ile körfez arasında bulunan dar sahadaki düşmana karşı müdafaa da oldukları düşünülmektedir⁴¹⁶ denmektedir. Ayrıca haberde, Bursa'nın müdafaasında ortaya çıkan vaziyette, bu sahadaki düşman askerlerinin pek müşkül bir durumda olduğunu söylemiş ve bu düşman grubunun, Türk ordusu tarafından hiç durmadan azim ve şiddetle takip edildiği vurgulanmıştır.⁴¹⁷ Türk Milli Kuvvetlerden oluşan bir keşif kolu, 10 Eylül'de Kazancı mevzilerini ele geçirdi. Daha sonra İnegöl-Bursa şosesiyle Akhisar Köyü'nden hareket eden milli kuvvetler Bursa'nın doğusunda topçu, makinalı tüfek ve piyade ateşleriyle karşılaştı ve bu esnada Bursa dumanlar içinde kalmış, istasyon da yanmaktaydı. Türk Milli Kuvvetler Kestel'den Vakıf Köyü yolu üzerinden Bursa'nın kuzeyine doğru yürümeye başladılar. Yol boyunca Yunan askerleriyle çatışma devam etti.⁴¹⁸ Milli Kuvvetler, Filadar-Bursa, Mudanya- Bursa yollarını kesmek için Hamitler'e geldiği sırada Bursa ve Mudanya arasındaki haberleşmede kesilmiştir.

4.

⁴¹⁶ Vaziyet-i Harbiye: Bursa Havalisinde Bir Zafere İntizar Ediyoruz, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922.

⁴¹⁷ Vaziyet-i Harbiye: Bursa Havalisinde Bir Zafere İntizar Ediyoruz, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922.

⁴¹⁸ Hülagü, a.g.e., s.280-283.

Bu sırada 1.nci Piyade Fırkası Bursa'ya doğru yaklaşmaya başlamış ve Bursa'nın güney kısmı ve demiryolu istasyonunu ele geçirmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesinde, Türk ordusunun Yunanlıları her tarafta baskı altına alarak esir ve imha ettiklerini ve Bursa civarındaki düşman askerlerini de çıkartarak Türk ordusunun Bursa kapısına ulaştığını söylemiştir. Ayrıca 10 Eylül tarihli resmi tebliğ de Bursa cephesindeki hareketin devam ettiğini yazmıştır.⁴¹⁹ Bu gelişmeler sırasında Yunanlılar panik halinde şehri terk etmek zorunda kaldı. Milli Kuvvetler 11 Eylül sabahı Bursa Belediye Dairesine gelmiş ve Bursa'ya ilk giren birlik İhtiyat Teğmeni Şükrü Bey'in komutasındaki keşif kolu olmuştur.⁴²⁰ Bursa'nın kurtuluşuyla ilgili olarak 11 Eylül 1922 Tarihli harp raporunda: "1.Tümen 11 Eylül 38, saat 8.30 evvelde (sabah) kolordu karargâhı Bursa'ya girmiştir"⁴²¹ bu haberin duyulmasıyla birlikte Bursa'nın kurtuluşu coşkuyla karşılandı. Bursa ahali sevinç nidaları atarak işgalden kurtuluşu kutladı. Vakıf gazetesi 11 Eylül tarihli haberinde Yeşil Bursa'nın kahraman Türk ordusu tarafından geri alındığını, halkının sevinç içinde olduğunu söylemiştir.⁴²² Ertuğrul gazetesinde Bursa'nın kurtuluşu ile ilgili olarak, "Ey Türk sana müjdeler ve tebrikler olsun"⁴²³ denmektedir. Vakıf gazetesinin 15 Eylül tarihli haberinde, Yeşil Bursa'nın 8 Temmuz 1920 tarihinde esaret altına girdiğini ancak 11 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusu tarafından tekrar alındığını söylemiştir.⁴²⁴

⁴¹⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 12 Eylül 1922, No: 348-452.

⁴²⁰ Yüceer, *a.g.e.*, s.122-123.

⁴²¹ Yüceer, *a.g.e.*, s.123.

⁴²² "Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa'mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir", *Vakıf*, 11 Eylül 1922.

⁴²³ Mümtaz Şükrü, "Kara Osman'ın Yeşil Bursa'sı Kurtuldu", *Ertuğrul*, 12 Eylül 1922.

⁴²⁴ *Vakıf*, 15 Eylül 1922, No: 1708.

İleri gazetesindeki bir haberde, Bursa'nın geri alınmasıyla birlikte Yunan ordusunun Bursa'dan Mudanya ve Bandırma'ya doğru kaçtıklarını ve buradan da Trakya'ya geçtiklerinden bahsetmiştir.⁴²⁵

Hâkimiyet-i Milliye'de, Bursa'nın kurtuluşuyla ilgili olarak, “sevgili, yeşil Bursa'da muzaffer milletimize kavuştu” diyerek sevinçlerini dile getirmişler ve “Bursa'nın düşman elinden kurtulması” ile Yunan sürülerinin Anadolu'dan atılacağını söylemiştir.⁴²⁶ Kahraman kumandan Mustafa Kemal Paşa kahraman Ordusuna, “ilk hedef Akdeniz'dir, İleri!” demişti ve iki gün önce İzmir'i ve dün Bursa'yı kurtarmışlardır.⁴²⁷ Vakıf gazetesinin 14 Eylül tarihli haberinde, yine Bursa'nın geri alınmasından ve Türk ordusunun mücadelesinden bahsedilmiştir.⁴²⁸ Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Bey, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben, Bursa'nın geri alındığını, Türk ordusunun yıldırım hızıyla ve şiddetiyle düşmanı imha ettiğini bildirmiştir.⁴²⁹ Bursa'nın coğrafi önemiyle ilgili olarak Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde geçen bir haberde, Bursa'nın Yunanlıların eline geçtikten sonra Marmara güney sahillerinin bütün limanlarının ve Marmara'yı İzmir'e bağlayan Bandırma- Manisa şimendiferi düşman için emniyetli bir yer haline gelmiştir. Haberin devamında “Düşman Bursa'yı elde tuttukça daha doğudaki bir ordu için Eskişehir- İzmit şimendiferi emniyet-i kafiyeyi haiz addedemez.

---

⁴²⁵ Bursa'nın Suret-i İşgali- Yunanlılar Bandırma Ve Mudanya İskelelerinde, *İleri*, 13 Eylül 1922, No: 1654.

⁴²⁶ “Kadim Türk Payitahtına Kavuştuk”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-2.

⁴²⁷ Kahraman Baş Kumandanımız, Kahraman Ordularına, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-2.

⁴²⁸ M.Z. “Bursamızın Tahlisi”, *Vakıf*, 14 Eylül 1922.

⁴²⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.

Kütahya- Eskişehir hattından kabul-ü hareket olarak şimale ve Marmara sahiline giden karayolları Bursa'da nokta eder. Bütün bunlardan başka Bursa Marmara limanlarının, mühimnerattan sayılan Mudanya'ya kısa bir şimendifer hattıyla merbuttur” ifadeleri ile Bursa'nın Yunan elinde olmasıyla elde ettiği ayrıcalığa değinilmekteydi.⁴³⁰

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Bursa'nın kurtuluşu ile ilgili bir haberde, Bursa'nın kurtuluşunun her kesimden halkı yerinden oynattığını, bu büyük zaferin seslerinden, Ankara halkının her gün artan bir sevinçle coşmaya devam ettiğinden bahsetmiştir. Yeşil Bursa için yapılan tezahüratlarla bütün memleket inlemiş, kadın erkek demeden Ankara'nın bütün ahali Büyük Millet Meclisi'nin önünde toplanmış ve Meclis önündeki Millet bahçesi kadın erkek on binlerce kişiyle dolmuştur. Bursa Mebusu Osman Nuri Bey bu kalabalığa karşı müthiş bir sesle nutukta bulunarak “Azimkâr milletim, fedakâr kardeşlerim! On günden beri güzel Eskişehir, Karahisar ve sevgili İzmir'imizin meserretlerini yaptık. Biraz da iki buçuk seneden beri her türlü mezalim altında ezilen yeşil yurdun, tarihi Bursa'nın bütün bahtiyar olan evlatlarını dinleyin. Muhterem kardeşlerim, yekdiğerimizi tebrik edelim, musafahalar yapalım; çünkü solgun ufukları matem içinde olan sevgili Bursa artık hilaline kavuştu, yeniden nurlandı. Şimdi, hilal yalnız Bursa'yı değil sahillerden ilerisine, İstanbul'a Edirne'ye de aksi ziya yapıyor” dedikten sonra Bursa'nın mezalim ve esaret altında kaldığı zamandan, düşmanın Türk ordusu önünde nasıl kaçtığından, ilk

---

⁴³⁰ Vaziyet-i Harbiye: Bursa Cephesi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922. . Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-2.

ataların cihadından bahsederek devamında: “Ey Millet! Dünyanın üç kıtasına hâkim olmuş bir neslin evladısın! Harikalar yarattın. Necip milletim! Yoktan çıkardığın kahraman ordu ki, büyük ruhlu, biricik yaratılmış muazzam ve şanlı serdar yıllarca tahfe-i selam! İleride, uzaklarda yıllarca arkadaşın, dindaşın, ekliyor, gazanfer ordu bunları unutma! Daima ileri!”⁴³¹ sözleriyle konuşmasını bitirmiştir. Osman Nuri Bey’in konuşmasından sonra alkışlar arasında Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey kürsüye çıkarak Türk hanımlarına, Türk zabitlerine, Türk bahriyelilerine, Türk askerlerine, Türk işçilerine hitap etmiştir. Hamdullah Suphi Bey: *“Bu kadar acıdan sonra bu kadar ayrılıktan sonra, yana yana çıktığımız bu kadar hasretten sonra kurtuluş günleri geldi. Bu kurtuluş günlerini bize kazandıran aziz şehitlerin, gazilerin anaları, arkadaşları, kız kardeşleri. Artık sevinin, sevinmek hakkınızdır. Bayram edin en büyük bayrama erdiniz. Büyük bayramınız mübarek olsun...”* diyerek Türk hanımlara seslenerek artık yüzlerinin gülmesini istemiştir⁴³². Hamdullah Suphi Bey ayrıca zabitler için: *“Dünyanın hiçbir ordusunun yüklenemeyeceği kadar ağır bir vazifeyi genç omuzları üstünde taşıyan zabitlerimiz baba ocakları gölgesi altında değil, cenk yerlerinin güneşi ve ateşi içinde yetişen zabitlerimiz. Birçok Muharebelerin ateşinden demir kasırgalarından geçen yırtık yanık gaza bayrakları gibi düşman kurşunlarıyla vücutları delik deşik olan zabitlerimiz... Ey Türk zabiti, Ey damarlarında kan yerine güneş akan, mahalli memnun kılan, destani kahraman bayramın mübarek olsun...!”* sözleriyle duygulandırdıktan sonra Bahriye zabitlerinin kahramanlıklarından, vatana hizmetlerinden bahsederek onların da bayramını kutlamıştır.

⁴³¹ “Dün Gördük Ki Türk Yeşil Bursa’ya Çok, Pek Çok Merbuttur!”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1922.

⁴³² “Dün Gördük Ki Türk Yeşil Bursa’ya Çok, Pek Çok Merbuttur!”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1922.

Hamdullah Bey daha sonra Türk askerlerinin kahramanlıklarından bahsederek: “Milletin göz bebekleri, bin yokluk içinde en büyük varlığımız olan ey Türk askeri senden dolayı eriştiğimiz bu bayram sana mübarek olsun diyorum”, demiştir. Son olarak işçileri de unutmayarak onların yaptıkları fedakârlıkları sayarak: “bu zaferde sizlerin ne büyük bir payınız vardır. Mübarek olsun bayramınız sizlerinde...” demiştir. Hamdullah Bey’in bu konuşması herkesi duygulandırmış ve ruhlarını yüceltmıştır. Türk kahramanlığını benzersiz bir hediye olarak tanımlayan Hamdullah Bey’den sonra kürsüye Edirne Mebusu Şerif Bey çıkararak Bursa’nın kurtuluşu, mütareke ve mütareke üzerine olan hallerden, halkın haklı kıyamından bahsederek “...Selam benden zaferden zafere koşan kahraman Türk ordusuna, selam onun muazzam Başkumandanına! Ey Türk yürü! Hakkı cihana teslim ettireceksin. Yaşa benim büyük milletim!” sözleriyle duygularını ifade etmiştir.⁴³³ Yine başka bir haberde, Bursa’nın kurtuluşuna dair sevinçli bir haber alındığını ve Bursa’yı tahliye eden ve süratle denizden kaçmaya çalışan Yunan askerlerini köşeye sıkıştıran kahraman Türk ordusunun Yunan kuvvetlerinin çoğunu esir aldığından bahsetmiştir.⁴³⁴

Tevhid-i Efkâr gazetesinde kurtuluş ile ilgili olarak, Kahraman Türk ordusunun Aksu- Kestel hattını tutarak Yunan ordusunu ikiye ayırdıklarını ve Bursa’yı kurtardıklarını yazmıştır.⁴³⁵ Yunan askerleri geri çekilirken Bursa şehrini yakıp yıkmıştır. Yunanlılar Gemlikte ahaliyi camiye doldurmuşlardır ancak ahalinin akıbeti bilinmemektedir.

---

⁴³³ “Dün Gördük Ki Türk Yeşil Bursa’ya Çok, Pek Çok Merbuttur!”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1922.

⁴³⁴ “Zaferlerimizi İtmam Eden Haberlerimizden”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Eylül 1922.

⁴³⁵ “Bursamızın İstirdadı Resmen Tahkik ve Teyit Etti”, *Tevhid-i Efkâr*, 13 Eylül 1922. Gazetenin orijinal metni için bkz: Ek-5.

O civarda bulunan Angora Köyü sakinleri katledilmiş ve köy camisinin imamı arkasından kesilmiştir.⁴³⁶

Bursa uzun bir esaretin ardından gerçek sahiplerine kavuşmuştur. Bursa'nın Yunan işgalinden kurtuluşu memleketin dört bir yanında sevinçle, coşkuyla karşılanmış ve tezahüratlar her yeri inletmiştir. Bursa'nın kurtuluşundan bir gün sonra da Mudanya'nın kurtulduğu haberi gelmiş ve ahalinin sevinci daha da artmıştır.⁴³⁷

---

⁴³⁶ Bursa'nın Dörtte Biri Yandı, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922.

⁴³⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 14 Eylül 1922, No: 454-482.; Ayrıca bkz: *İleri*, 14 Eylül 1922, No: 1655.

3.3. Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922)

1922 yılı başlarında Türk ordusunun en büyük amacı Yunan işgal kuvvetlerini Batı Anadolu'dan ve Trakya'dan çıkarmak ve Misak-ı Milli kararlarına⁴³⁸ uygun olarak bir barış antlaşması yapmaktır. İzmir'in kurtarılmasının akabinde, Türk kuvvetleri Çanakkale'ye doğru süratle ilerlemeye başlamışlardır. Kuzeye sevk edilmiş olan bu kuvvetler, karşılarındaki İngiliz kuvvetlerine oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Türk kıtaları İngilizlerle karşı karşıya gelmiş olmuştur ancak her iki taraf da silah kullanmamıştır. Her ne kadar Lloyd George⁴³⁹ Türklerle savaşmaya karar vermiş gibi bir davranışla müttefiklerden ve sömürgelerden destek birlikler istemişse de, O'nun bu isteği yerine getirilmemiştir.⁴⁴⁰ İngiltere'nin bu yardım talebine Yeni Zelanda dışında olumlu bir cevap gelmemiştir. Beklediği yardımları alamayan İngiltere tek başına Türk ordusu ile savaşmayı göze alamamıştır.⁴⁴¹

Yunanlıların barış isteği yapmak istemesi üzerine İngiltere başvuru yapılmış ancak İngilizler bunu bir süre gizli tutmak istese de

---

⁴³⁸ Misak-ı Milli ile her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk vatanın sınırları ve bütünlüğünü korumak isteniyordu, Misak-ı millî ile Millî Mücadele'nin ana ruhu oluşturulmuş, Türk dış politikasının gayesi belirlenmiş, devletin bağımsızlığı, milletin geleceği ve devamlı bir barışın sağlanması için yapılabilecek ilkeler tespit edilmiştir. Kısaca Türk ulusunun bağımsızlık bildirgesidir; ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Misak-ı Milli'nin ilkeleri birden bire ortaya çıkmamıştır. Ulusal ve Uluslar arası tarihi olayların tayin etmiş olduğu gibi Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin yenik düşmüş olması ve İtilaf Devletleri ile Yunanistan'ın ülkemizi işgale başlamaları sonucunda, devlet ve milletimizin yok olması yönünde beliren büyük tehlikeye karşı mücadele edebilme amacıyla, belirli bir süreç içinde doğmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Mesut Aydın, "Yeni Türk Devleti ve Misak-ı Milli", *Türkler*, C.16, Ankara 2002.; Mesut Aydın, "Misak-ı Milli ve Yeni Türk Devleti'nin sınırları II Türk -Yunan Sınırı ve Karasuları", *OTAM Dergisi*, S.9, Yıl:1998, s.1-77.

⁴³⁹ Lloyd George hakkında bkz: Lloyd George, *War Memoirs Of David Lloyd George 1918*, Printe DJN The United States Of America, Boston 1937.

⁴⁴⁰ Nilüfer Erdem, *a.g.e.*, s.506.

⁴⁴¹ Öztürk, Kilci, Kapçı, *a.g.e.*, s.246.

mütareke için yollar aramıştır. İstanbul'daki Fransız Olağanüstü Komiseri General Pelle, Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek üzere İzmir'e gitmiş ve "Tarafsız Bölge" adıyla andığı bölgeye Türk ordularının girmemesi gerektiğini öğütlemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu öneriye, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin "Tarafsız Bölge" diye bir yeri tanımadığını Trakya'yı düşman işgalinden kurtarmadıkça Türk ordularının durdurulamayacağını General Pelle söylemiştir. Çünkü Misâk-ı Millî sınırlarına ulaşılabilmesi için İstanbul ve Trakya'nın da kurtarılması gerekli idi. Bu gaye ile ordu, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına ileri harekâta yöneldi. Bu arada Franklin Bouillon'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşme talep etmiş Başkomutan kendisini İzmir'de kabul edebileceğini kendilerine ifade etmiştir. İzmir'e Fransız savaş gemisiyle gelen Bouillon, Fransız Hükümeti'nin kendisini, İtalya ve İngiltere'nin de uygun görmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek üzere görevlendirdiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Bouillon'la görüştüğü sırada, İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasıyla, 23 Eylül 1922'de bir nota alınmıştır. Bu notada Türkiye'nin Venedik, ya da herhangi bir kentte toplanacak olan ve İtalya, Fransa, İngiltere, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleriyle Yunanistan'ın çağrılacağı bir konferansa⁴⁴² delege göndermeyi isteyip istemediği sorulmaktadır. Ayrıca görüşmeler boyunca Boğazlardaki tarafsız bölgelere asker gönderilmediği takdirde, Edirne'yle birlikte Meriç'e dek Trakya'nın Türklere geri verileceğine ilişkin isteğin olumlu karşılanacağını bildirilmektedir.⁴⁴³

⁴⁴² T.T, "Konferansa Hangi Devletler İştirak Edecek", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Eylül 1922.

⁴⁴³ Nilüfer Erdem, *a.g.e.*, s.506.

İtilaf Devletleri Boğazlara karşı girişilen Türk harekâtını durdurmak ve Mütareke şartlarını belirleyip barış konferansına zemin hazırlamak için, 20-23 Eylül 1922 tarihleri arasında Paris’te bir araya geldiler. Müzakereler çok sert tartışmalara sebep oldu. Curzon, mütareke görüşmeleri sırasında generallere esneklik kazandırmak için Türk tarafına sunulacak teklife, Trakya ile ilgili açık bir hüküm koymaktan kaçınıyordu. Fransa ve İtalya ise Trakya’nın Türklere verileceğinin taahhüt edilmesini, aksi takdirde Mustafa Kemal Paşa ve ordularını durdurulamayacağını söyledi. Sonuçta “Üç müttefik devlet, Türkiye’nin Meriç’e ve Edirne’ye kadar Trakya’yı geri alma arzusunu olumlu telakki eyler” şeklinde ortak bir formül üzerinde anlaştılar. Konferansın toplanmasından önce Yunan birliklerinin, İtilaf Devletleri komutanlarının çizecekleri bir çizginin gerisine çekilmeleri için müttefiklerin yetkilerini kullanacaklarına söz verilmekle birlikte bu konuda görüşülmek üzere Mudanya’da veya İzmit’te bir toplantı yapılması önerilmekteydi.⁴⁴⁴ Türkler 29 Eylül 1922’de bu notaya yanıt vermiş ve Meriç Nehri’ne dek Trakya’nın hemen geri verilmesini istemişler ve 3 Ekim’de görüşmelerin Mudanya’da başlayabileceğini bildirmişlerdir.⁴⁴⁵ Mudanya görüşmelerinde Türkiye’yi Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa başkanlığında askeri bir kurul temsil etmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya adına da, bu devletlerin İstanbul’daki işgal kuvvetleri komutanları ve bu komutanların yardımcıları katılmışlardır. İngiltere adına General Harington ve İtalya adına Fransa adına General

---

⁴⁴⁴ Veysi Akın, “Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)”, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 2002, s.306-318.

⁴⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.679.

Charpy da General Mombelli bu görüşmelerde hazır bulunmuşlardı.⁴⁴⁶

Yunan temsilciler 4 Ekim günü akşam saatlerinde Mudanya'ya ulaşmış oldukları bilinmektedir. Ancak Yunanlılar konferansa katılmamışlar, İsmet Paşa ateşkes yapmak üzere orada bulunan heyete “Yunan heyeti nerede?” diye sorduğunu ise, “Gelmediler!” yanıtını alınca da, “O halde biz sonuca varalım. Yunanlılar bunu kabul etmeye mecbur olmak zorundalar” demiştir.⁴⁴⁷

Mudanya Konferansı İsmet Paşa'nın Doğu Trakya'nın derhal boşaltılması isteğinin kabul edilmemesi üzerine 5 Ekim'de tehlikeye girmiş, ancak bu sorun Fransa'nın arabuluculuğuyla çözülmüş ve ülke temsilcileri 6 Ekim'de Mudanya'ya tekrar dönmüşlerdir. 7 Ekim'de görüşmeler tekrar başlamış ve Mudanya Ateşkes Antlaşması 11 Ekim'de İsmet Paşa ve müttefik devletlerin temsilcileri tarafından imzalanmasına rağmen Yunan temsilcisi ise, yetkili olmadığını söyleyerek ateşkesi imzalamamıştır. Fakat İngiliz temsilci General Harrington'un, ateşkesin Yunanistan'ın tutumuna karşın müttefiklerce uygulanacağını açıkladıktan birkaç gün sonra İstanbul'daki Yunan temsilcisi Sinopulos, bir istek de ileri sürerek Yunanistan'ın ateşkes katıldığını müttefikler vasıtasıyla Ankara Hükümeti'ne bildirdiğini görmekteyiz. Mudanya Ateşkes Antlaşması 14-15 Ekim gece yarısından itibaren yürürlüğe girmiş ve böylece Türk- Yunan Savaşı da sona ermiştir.⁴⁴⁸ Ateşkes Antlaşması'nın 5. maddesi göre Doğu

---

⁴⁴⁶ İsmail Eyupoğlu, “Mudanya Mütarekesi (Yapılan teklifler, Görüşmeler, alınan Kararlar)”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Erzurum 1998, s.45-54.

⁴⁴⁷ İsmet İnönü, *Hatıralar*, C. 2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s. 20.

⁴⁴⁸ Nilüfer Erdem, *a.g.e.*, s.506.

Trakya'nın Yunan kuvvetleri tarafından boşaltılacağıyla ilgili alakalı olup, bu ateşkesin yürürlüğe girmesiyle başlayacak, boşaltma askerlerden başka çeşitli askeri örgüt ve servislerini, onların her türlü taşıma araçlarını, savaş araç ve gereç, silah stoklarıyla yiyecek maddelerini de kapsayacaktı. Boşaltmanın ise on beş günlük bir süre içinde gerçekleştirilmesi gerekiyordu.⁴⁴⁹

Ateşkesin 6. maddesindeyse, jandarma da birlikte olmak üzere Yunan sivil memurlarının en azami sürede çekileceği, Yunan memurlarının yönetim bölgesinden çekildikçe sivil yönetimi müttefiklerin memurlarına bırakması gerektiği ve daha sonra ki süreçte ise görevin, Türk memurlara verileceği hükme bağlanmıştı. Bu işlemlerin ise, Trakya'nın baştanbaşa Yunan kuvvetleri tarafından boşaltılmasının bitiminden en geç otuz gün içinde mutlaka tamamlanması gerekmekteydi.⁴⁵⁰ Edirne'ye Türk yönetimi 25 Kasım 1922 günü yerleşmiştir. Buna karşılık İstanbul ve Boğazlar bölgesi'nin boşaltılması ve ateşkes'in 11. maddesiyle barış antlaşmasından sonraya bırakılmıştır.⁴⁵¹

Yunanlı Psomiadis “Yunanistan'ın, Türkiye ile müttefiklerin Mudanya'da vardıkları sonuçları kabul etmekten başka seçeneğinin olmadığı baştan beri belliydi. Ateşkes koşulları Yunan temsilciler varmazdan önce kararlaştırmış olduğunu söylemişti” Müttefikler on beş gün içinde Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı boşaltması gerektiğini ve bunun için hemen boşaltmalarını Yunanistan'a bildirdiklerinde

---

⁴⁴⁹ İsmail Eyupoğlu, *a.g.t.*, s. 254

⁴⁵⁰ İsmet Eyupoğlu, *a.g.t.*, s.255.

⁴⁵¹ Nilüfer Erdem, *a.g.e.*, s.507.

Plastiras, bir ihtilal hükümetiyle görüşüldüğünün unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Plastiras, “Türkler Anadolu’daki savaşı kazandılar, yalnız Trakya’da kazanmadılar. Trakya’yı istiyorlarsa, gelsinler ve onun için savaşsınlar” demiş ve birde Harrington ile de görüşerek, Yunan Ordusu’nun Trakya için savaşmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Aynı zaman da Plastiras Venizelos’a gönderdiği telgrafla da, Yunan Ordusu’nun Trakya’yı elinde tutabileceğini ifade etmiştir. Ancak Venizelos ise gönderdiği telgrafla, müttefikler Yunanistan’ı desteklemeyeceklerine göre, Doğu Trakya ve Anadolu’yu Türklere vermekten başka seçenek olmadığına dikkat çekmiştir. Yunanistan’ın sefil bir konumda olmadığına değinen Venizelos, askeri kuvvetlerin güçlendirildiği takdirde Batı Trakya ve Ege Adaları’nın tekrar elde tutacaklarına dair umut beslemiştir.⁴⁵² Türklerin bu başarısı, Yunanistan’daki sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmeleri çok etkilemiştir.

Sonuç olarak, uzun bir süre zarfında büyük zorluklarla süren savaşın sonunda Büyük Zafer’in getirdiği askeri başarı Mudanya Mütarekesi ile değerlendirilmiş, bu açıdan Mudanya Mütarekesi hem bir sonuç olduğu, hem de yeni bir Türkiye için bir başlangıç olmuştur.

Milli Mücadele’nin askeri yönü kapanmış, Yunan ordusu ve yönetimi artık toparlanamayacak konuma getirilmiştir. Türk-Yunan savaşı olarak gösterilen savaşın mütareke aşamasında Yunanistan katılmak istememiş ve hala Türk vatanında gözü olduğunu göstermiştir. İngiliz Doğu politikasının iflası belgelenmiştir. Üç büyük devlet ilk kez

---

⁴⁵² Nilüfer Erdem, *a.g.e.*, s.507.

Mudanya'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile eşit koşullarda bir konferansa katılmış olup ve Milli Mücadele'nin sonuçlarını kabullenmişlerdir. Böylelikle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hukuksal varlığının onaylanmış olduğu görülmektedir. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması Mondros ve Sevr Antlaşması'ndan vazgeçildiğini bizlere göstermektedir. Doğu Trakya savaşılmadan geri alınmış, İstanbul ve Boğazların da barış sonrası Türklere bırakılacağı hakkında görüşülmüştür. Bu konferans Türkiye'ye istikrar yolunu açarken, İngiltere ve Yunanistan'da siyasi bunalımlara neden olmuştur.⁴⁵³ İsmet Paşa'nın başarısı nedeni ile Türkiye Büyük Millet Meclisi İsmet Paşa'yı temsilci olarak Lozan Konferansı'na gönderecektir. Tüm bu gelişmelerde kuşkusuz Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın stratejik planları ve yönlendiriciliği, ileri görüşlülüğü nereye kadar gidileceği ve nerede durulması gerektiğine hızlı ve doğru kararı cesaret verme gücü, tahriklere kapalı, kışkırtıcı olmayan tutumu önemli rol oynamıştır.⁴⁵⁴

Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanmasından sonra Türk basınında Bursa gündemiyle ilgili haberler azalmış ve daha çok "Kurtulan Memleketler" adı altında genel değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁵ Bursa'nın kurtuluşundan sonra basında en dikkat çekici haberlerin başında Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa ziyareti gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 16 Ekim 1922'de ilk gelişinde Bursa'da 12 gün

---

⁴⁵³ Nilüfer Erdem, *a.g.e.*, s.517.

⁴⁵⁴ Fethi Zabsız, "İzmir'in İşgalinde Yunan Vaşşeti" *Kemalizm Dergisi*, C.15, S.170, 1976, s. 8-13., Ahmet Emin Yalman, "Mudanya Bırakışması ve Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, S.18, 1996, s.189-202.

⁴⁵⁵ Kurtulan Memleketlerimiz Bir Panoraması, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ekim 1922

kalmıştır.⁴⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Ekim'de sabah saat dokuz buçukta Bursa'ya geldiğini yazmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Kazım Karabekir ve Rifat Paşalar da Bursa'ya gelmiştir.⁴⁵⁷ Bu durum halk arasında heyecanla karşılanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde "Bursa'ya Geldiği Gün" başlıklı haberde halkın heyecan içinde Paşa'nın gelişini beklediklerini aktarmıştır.⁴⁵⁸ İkinci gelişi Ocak 1923'te olmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Recep Zühtü Bey Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Ocakta Bursa'ya gelişini "Gazi Başkumandanımız Yeşil Bursa'da" başlığıyla haberi vermiş ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve maiyetleri erkânıyla bugün Bursa halkının heyecanlı tezahüratları arasında Bursa'ya geldi⁴⁵⁹ demektedir. Ertesi gün çıkan haberde devamla, 20 Ocak tarihini atarak, "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bugün öğleden sonra saat üçte Bursa'ya muvasalat etmiştir" diyerek Bursalıların Paşa'yı sevinç içinde karşıladığını ve Paşa Hazretlerinin 21 Ocakta Bursa halkı ile temas ve hasb-i hal edeceklerinden bahsetmiştir. 21 Ocakta Paşa hazretleri şerefine verilen bir yemekten de söz etmiştir.⁴⁶⁰ Son olarak Bursa ile ilgili olarak Türk basınında yer alan bir haberde, Bursa'nın kurtuluşunun sene-i devriyesine rastlayan 11 Eylül'den Ocak ayının sonuna kadar devam etmek üzere Bursa'da Hüdavendigâr vilayeti ve civarındaki yerleri de içine alan bir sanayi sergisi açılışının yapılacağından bahsetmiştir.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁶ Muhittin Gül, "Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XI, S.1, Haziran 2009, s.51-72.

⁴⁵⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Ekim 1922, No:626.

⁴⁵⁸ Aka Gündüz, "Bursa'ya Geldiği Gün", *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Kasım 1922.

⁴⁵⁹ Recep Zühtü, "Gazi Başkumandanımız Yeşil Bursa'da" *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ocak 1923.

⁴⁶⁰ Recep Zühtü, "Büyük Gazi Bursa Halkı İçinde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Ocak 1923.

⁴⁶¹ T.T, "Bursa'da Mühim Bir Sergi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1923.

SONUÇ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrıldıktan sonra İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştı. Bu Mütareke'ye dayanarak Anadolu'yu işgale başlayan Müttefik Devletler ile çok zorlu bir mücadele başlamıştı. Müttefiklerin desteğini alan Yunanlıların İzmir'in işgaliyle başladıkları Batı Anadolu işgali Bursa'ya kadar ulaşmış ve asırlardır Türk şehri olan Bursa Yunanlılar tarafından işgal edilerek çeşitli mezalimlere maruz kalmıştır. Bursa işgal edilmeden önce 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey Bursa'ya gelerek halkı Milli Mücadele için örgütlemeye çalışarak, İzmir'den Bursa'ya 56. Tümeni naklettirdi. Ancak Bekir Sami Bey'in tüm uğraşlarına rağmen şehrin işgali engellenemedi. Bunda en önemli etkenler ise hem Yunanlıların asker ve teçhizat bakımından üstün olmaları hem de sivil halkın engelleyici bir tepkisiyle karşılaşmamalarıdır. Bu şartlar altında Yunan ordusu fazla zorlanmadan Bursa'yı işgal ettiler. Ayrıca İstanbul hükümeti de Bursa'da Milli Mücadele aleyhinde faaliyetler de bulunmaktaydı. İngilizlerin ve İstanbul hükümetinin desteğini alan Ahmet Anzavur isyan etmiş ancak isyan Bursa'nın işgalinden önce bastırılmışsa da bu durum Bursa da ulusal güçlerin savunmasının zayıflamasına neden oldu. Bu durum Türk basınında da yer bulmuş ve Ahmet Anzavur'un verdiği tahribat üzerinde durulmuştur.

Yunanlılar Bursa'yı çok bir uğraş vermeden ele geçirmelerinde İtilaf Devletlerinin desteği de önemli bir yere sahiptir. Nitekim İngiltere'nin Gemlik ve Mudanya'ya asker çıkararak Yunan ordusunun

işini kolaylaştırmıştır. Bu da İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklediğini göstermiştir. Yunan ordusu Bursa'yı işgal ettikten sonra Bekir Sami Bey ve maiyetindekiler geri çekilmek zorunda kalmış ve bu durum mecliste bazı mebuslar tarafından sorun edilerek Bekir Sami Bey'in hiçbir savunma yapmadan Bursa'yı teslim ettiğini ve bu yüzden cezalandırılması istenmiştir. Bu olay üzerine Bekir Sami Bey görevden uzaklaştırılmıştır. İşgal mecliste derin bir üzüntü yaratmış ve üzüntünün göstergesi olarak meclis kürsüsü siyah bir örtü ile kapatılmış ve bu örtü Bursa'nın kurtuluşuna kadar orada kalmıştır. İstanbul Basınında Bursa'nın işgali ile ilgili değerlendirmelere baktığımızda, İstanbul gazetelerinde ve yerel gazetelerde sansür vardı. Gazeteler bu sansürün etkisi altında yayın yapmış ve çoğunluğu Milli Mücadele ile ilgili bilgi vermeyip Yunan bildirimlerini yayınlamak zorunda kalmıştır. Bir kısmı ise gizliden gizliye düşüncelerini halka duyurmaya çalışmıştır. Basında Bursa'nın işgali'nin tüm yurttaki ve TBMM'de büyük üzüntü yarattığı ifade edilmiştir. Bu gazetelerde çıkan yazıların çoğunluğunda savaşın gidişatı ile ilgili ayrıntılı bilgi bulmak mümkün olmamıştır. Yüzyıllardır Türk şehri olan Bursa'nın Yunan elinde kalması Türk basınında üzüntü ile karşılanmış ve bu durum daha çok duygu ve his olarak gazete başlıklarında Türk kamuoyuna duyurulmuştur. Bursa halkının yaşadığı zulümlere değinilerek, şehirde yapılan tahribatlardan bahsedilmiştir.

Türk basınında yer alan haberler Bursa'da çok acı mezalimler yaşandığını, Yunan askerlerinin köylere saldırdığını, köyleri yakıp yıkarak, insanların evlerine silah arama bahanesiyle girmelerini ve ellerinde ne varsa almalarını, genç kızlara tecavüz ederek masum insanları yaralayıp katletmelerini hüznü bir şekilde anlatmıştır. Bu

gazeteler yaşanan tüm zulümlerin Türk milletinin Milli Mücadele ruhunu daha da canlandırdığını ve Osmanlı yurdu, yeşil Bursa'yı kurtarmak için mücadele ettiklerini belirtmiştir.

Yunan ordusu Bursa'ya girdikten sonra Venizelos'un oğlu Sofoklis Osman Gazi'nin Türbesine girerek saygısızlıkta bulunmuş ve Osman Gazi'nin Türbesi başında fotoğrafını çektimişti. Bu durum Bursa ahalisinde ve Anadolu'da üzüntüyle karşılanmış ve Osman Gazi'ye yapılan bu terbiyesizliğin intikamını almak için yemin etmişlerdir.

Bursa ahalisi Yunan esareti altında yaşamamak için birlik olarak büyük bir mücadeleye başlamışlar ve çeşitli kuruluşlar bünyesinde örgütlenmeye çalışmışlardır. Bursa ve tüm Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'de büyük zorluklar çekilmiş, zulümler yaşanmış ancak buna rağmen Türk ordusu ve sivil halk İnönü'nde Kütahya-Eskişehir'de, Sakarya da ve birçok yerde mücadeleler verilmiştir. En son olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığında Büyük Taarruz başlamış ve yaşanan büyük mücadeleler sonrasında düşman önemli ölçüde yok edilmiştir. Şükrü Naili Paşa komutasındaki birlik Bursa önlerine gelerek şehri kuşatmış ve Bursa Yunan askerlerinden temizlenmiştir. Yunanlılar panikle şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Yunan askerleri kaçarken bir yandan da geçtikleri yerlerde yıkım ve tahribat yaparak katliamlarda bulunmuştur.

Yunanlılar Mudanya ve Bandırma limanlarına gelerek buradan kaçmışlardır. Gazeteler de ve bu dönemi anlatan kaynakların büyük çoğunluğunda Yunanlıların bu katliamlarından bahsedilmiştir.

Bursa'nın işgalinde olduğu gibi kurtuluşu da basında büyük bir yer kaplamış ve şehrin geri alınması sevinçle karşılanmış ve haber tüm memlekete duyurulmuştur. Yunanlıların Batı Anadolu'daki işgalleri genel olarak basında çok yer kaplasa da Bursa ile ilgili haberler beklenenin altında olmuştur. Gazetelerde yer alan haberlerin büyük çoğunluğu da işgal ve kurtuluş günlerinde çıkan haberlerdir.

Kısacası, Bursa şehri, Milli Mücadele'nin acı ve ızdırap içinde kurtarılması zorunda olan şehirlerinden birisidir. Çünkü Bursa hem coğrafi konum bakımından hem de tarihi değerinden dolayı çok önemli bir şehirdir. Bu dönem Bursa'nın ve Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olmuştur. Bu mücadele ile birlikte yeni ve demokrat bir Türkiye'nin temelleri atılmış ve Bursa şehri de yeni kurulan Türkiye'nin bir parçası olarak yaralarını sararak gelişmesine kaldığı yerden devam etmiştir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1) Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Hazırlayanlar: Uğurhan Demirbaş, Ali Osman Çınar, Aziz Mahmud Uygun vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay, no:62, Ankara 2003.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), ; C.II, I. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1963.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi),; C.II, II. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1965.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), ; C.II, III. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1966.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), C.II, IV. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1974.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi),; C.II, V. Kısım, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1972.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), ; C.II, V. Kısım, II. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1973.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), C.II, VI. Kısım, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1967.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), C.II, VI. Kısım, III. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1969.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), C.II, V. Kısım, III. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1969.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), C.II, VI. Kısım, IV. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1969.

2.Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C. 3, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

TBMM GCZ, Devre: 1, C. 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 2.Cilt, 31.Birleşim, 10 Temmuz 1920.

A. GAZETELER

“Bursa Hanımlarının Protestoları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ocak 1920. Telgraf Haberleri, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920.

“Anzavur’un Habasetleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920.

Muhittin Baha, “Bursa’nın Sükûtu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1922.

İstanbul Haberleri- Damat Ferit Memur Gönderiyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920.

İstanbul Haberleri- İstanbul Memur Gönderiyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Ağustos 1920. Büyük Millet Meclisi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

“Bir Hamle, Bir Kıyam”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

Seyfettin Feyzi, “Alaşehirin Sükûtu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos 1920. “Bursa Fecayı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

“Bursamız Düşmanların En Alçağı Yunanlılar Elinde”, *Yeni Gün*, 15 Ağustos 1920, (İsimsiz makale).

Resmi Tebliğ-Bursa Bağlarında Yunanlılar, *Yeni Gün*, 23 Ağustos 1920. “Resmi Tebliğ”, *Yeni Gün*, 23 Ağustos 1920,

Yunanlılar güzel sanatlarımızı da imha ediyorlar, *Yeni Gün*, 17 Eylül 1920. “Bahtsız Bursa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920.

“Bursa’yı Soyuyorlar” , *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920. “Bursa’da Yunanlılar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1920.

İstanbul Haberleri, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920.

“Kurban Bayramı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 ağustos 1920, (isimsiz makale). “Bursa-Mudanya’da Neler Oluyor”, *Peyam-ı Sabah*, 16 Ocak 1921.

Bursa’da Rum Ve Ermeni Çeteleri, *Yeni Gün*, 29 Aralık 1920. “Resmi Tebliğ”, *Yeni Gün*, 30 Aralık 1920.

- “Bursa’da Şekavet”, *Peyam-ı Sabah*, 20 Ocak 1921.
- Bursa ve Uşak Cephelelerinde-Bursa Cephesinin Takviyesi, *Peyam-ı Sabah*, 11 Ocak 1921.
- Bursa ve Uşak Cephelelerinde-Son Yunan Tebliğleri, *Peyam-ı Sabah*, 11 Ocak 1921.
- Bursa Cephesinde Yunan Taarruzu, *Peyam-ı Sabah*, 12 Ocak 1921.
- Bursa Cephesinde, *Peyam-ı Sabah*, 16 Ocak 1921. “Yunan Ordusu Mağlup”, *Açıksöz*, 13 Ocak 1921. Son Haberler, *Yeni Gün*, 16 Ocak 1921.
- Zonguldak’ta Yunan Mağlubiyetinin Tesiri, *Yeni Gün*, 17 Ocak 1921.
- Mağlubiyetlerini İtiraf Ediyor, *Yeni Gün*, 17 Ocak 1921.
- Kendileri de İtiraf Ediyor, *Yeni Gün*, 18 Ocak 1921. Bursa da Mezalim, *Yeni Gün*, 11 Şubat 1920.
- Bursa’daki Yunanlılar, *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Şubat 1921. T.T, “Yunan Ordusundan Fırlarlar”, *Yeni Gün*, 10 Şubat 1921. A.S, “Bursa Mektubu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Şubat 1921. Konferans Esnasında, *Yeni Gün*, 23 Şubat 1921.
- Cenap Şahabettin, “Yine Harp!”, *Peyam-ı Sabah*, 28 Mart 1921.
- General Papulas, “Bursa Cephesinde Muharebe Başladı”, *Peyam-ı Sabah*, 30 Mart 1921.
- “Yunan Askerleri İsyân Etiler”, *Yeni Gün*, 23 Mart 1921 Yunan Askerleri, *Açıksöz*, 24 Mart 1921.
- Resmi Tebliğ, *Yeni Gün*, 25 Mart 1921.
- “Kahraman Ordumuz, Anadolu’nun Mukaddes Gayeli Mücadele Tarihine Altın Kalemle Yazılacak Yeni Bir Sahife-i Şan Ve Şeref Hazırlıyor”, *Yeni Gün*, 27 Mart 1921.
- Yunanlılar Aksu Hattının Arkasına Kaçmışlar, *Peyam-ı Sabah*, 6 Nisan 1921.
- Bursa’nın Tahliyesi Başladı, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1921.
- Bursa’da Yunan Paniği, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1921.
- “Çok Acı Bir Sene-i Devriye”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921. “Yunanlılar Bursa’ya Nasıl Girmişlerdi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921. Muhittin Baha, “Sevgili Bursa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1921.
- İsmail Habib, “Cehenneme Kadar”, *Açıksöz*, 18 Eylül 1921, No:286. H.M, “Bursa Mektubu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921.

- İşgal Altında Bursa, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1921. “Bursa’nın Sükûtu”,
Hâkimiyet-i Milliye, 8 Temmuz 1921. *Vakit*, 12 Temmuz 1921.
- Faik Ahmed, “Millet Düşmanları”, *İstikbal*, Nisan 1921, No:270
Tevhid-i Efkâr, 4 Eylül 1921.
- İsmail Habib, “Asıl Sebep”, *Açıksöz*, 12 Temmuz 1921, No: 232.
- İsmail Habib, “Son Koz”, *Açıksöz*, 13 Temmuz 1921, No:233.
- İsmail Habib, “Zafer Yolu”, *Açıksöz*, 11 Eylül 1921.
- Bursa Cephesinin Takviyesi, *Peyam-ı Sabah*, 11 Ocak 1921, No: 111866.
- İsmail Habib, “Ne İçin Eminiz?”, *Açıksöz*, 15 Temmuz 1921, No:235.
- İsmail Habib, “Ne Yaptık ve Ne Yapacağız?”, *Açıksöz*, 25 Temmuz 1921, No:242.
“Yuf Borusu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1921.
- A.A, “Kralları Artık Atina’ya Avdet Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1921.
Bursa’dan Gelen Bir Gazete, *Vakit*, 3 Eylül 1922.
- Vakit*, 13 Eylül 1922, No: 1706.
- “Bursamız İçin”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1922.
- “Süvari Kutatımız Balıkesir Havalisine İndi”, *Tevhid-i Efkâr*, 11 Eylül 1922. Son
Haberler, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922.
- Bursa Havalisinde Yeni Bir Sahne Açılıyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922.
- T.T, “Ordumuz Muvaffakiyetle İleri Hareketine Devam Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*,
9 Eylül 1922.
- “Resmi Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922.
- “Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa’mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir”, *Vakit*, 11
Eylül 1922.
- “Harbin Son Şerefli Safhası”, *Vakit*, 14 Eylül 1922.
- “Tan, Deba Gazetelerinin Mütalaaları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922.
- Muhittin Baha, “Bursa’nın Sükûtu(8 Temmuz 1336), *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz
1922.
- Vedide Baha, “Sevgili Bursamıza”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1922. “Bursa
Hasreti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922.
- H.S, “Bursa’ya Doğru”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1922.

- Vaziyet-i Harbiye: Bursa Havalisinde Bir Zafere İntizar Ediyoruz, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922.
- Tevhid-i Efkâr*, 12 Eylül 1922, No: 348-452.
- “Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa’mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir”, *Vakit*, 11 Eylül 1922.
- Mümtaz Şükrü, “Kara Osman’ın Yeşil Bursa’sı Kurtuldu”, *Ertuğrul*, 12 Eylül 1922. *Vakit*, 15 Eylül 1922, No: 1708.
- Kadim Türk Payitahtına Kavuştuk, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.
- Kahraman Baş Kumandanımız, Kahraman Ordularına, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.
- M.Z. “Bursamızın Tahlisi”, *Vakit*, 14 Eylül 1922.
- “Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922. Vaziyet-i Harbiye: Bursa Cephesi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.
- İsmail Habib, “Yapılan İşin Azameti”, *Açıksöz*, 26 Eylül 1921, No:293.
- “Dün Gördük Ki Türk Yeşil Bursa’ya Çok, Pek Çok Merbuttur!”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1922.
- Zaferlerimizi İtmam Eden Haberlerimizden, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Eylül 1922. Bursamızın İstirdadı Resmen Tahkik ve Teyit Etti, *Tevhid-i Efkâr*, 13 Eylül 1922. Bursamızın İstirdadı Müjdesi, *Tevhid-i Efkâr*, 13 Eylül 1922.
- Bursa’nın Dörtte Biri Yandı, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922. *Tevhid-i Efkâr*, 14 Eylül 1922, No: 454-482.
- T.T, “Konferansa Hangi Devletler İştirak Edecek”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Eylül 1922. Kurtulan Memleketlerimizin Bir Panoraması, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ekim 1922.
- Aka Gündüz, “Bursa’ya Geldiği Gün”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Kasım 1922. “Yunan Taarruzu”, *İleri*, 9 Temmuz 1920.
- Yunan Taarruzu-Bursa’nın İşgal Haberi, *İleri*, 12 Temmuz 1920, No: 495. “Yunan Tebliği: Bursa’nın İşgali”, *İleri*, 13 Temmuz 1920, No: 896. “Bursa’mızın Hazin Sene-i Devriye-i İşgali”, *İleri*, 8 Temmuz 1922.
- Cenab-ı Hakka Bin Şükür Olsun: Sevgili Bursa’mızda Kurtuldu, *İleri*, 12 Eylül 1922, No: 1653.

Yeşil Bursa'mızın İstirdadını Millet Meclisine Kazım Paşa Müjdeledi, *İleri*, 13 Eylül 1922, 1654.

Bursa'nın Suret-i İşgali- Yunanlılar Bandırma Ve Mudanya İskelelerinde, *İleri*, 13 Eylül 1922, No: 1654.

İleri, 14 Eylül 1922, No: 1655.

Hâkimiyet-i Milliye, 17 Ekim 1922, No:626, s.2.

Recep Zühtü, "Gazi Başkumandanımız Yeşil Bursa'da" *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ocak 1923.

Recep Zühtü, "Büyük Gazi Bursa Halkı İçinde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Ocak 1923.

T.T, "Bursa'da Mühim Bir Sergi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1923.

B. HATIRALAR

Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1993.

ARIKOĞLU, Damar, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi, İstanbul 1961. ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk(1920-1927)*, C.2, MEB, İstanbul 1969. ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Kırıl Matbaası, İstanbul 1984.

30 Ağustos Hatıraları (Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Gürer), Hazırlayan: Nurer Uğurlu, *Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.*, Ağustos 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)*, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal (1922-1938)*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.

BELEN, Fahri, Askeri, *Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Milli Mücadele*, Yeditepe Yay., Ankara 1973.

BELEN, Fahri, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1916 Yılı Hareketleri*, C.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965.

BELEN, Fahri, *Milli Mücadele*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Yayınları, Ankara 1973.

- BİYİKLİOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Mayıs 2000.
- Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*; Cilt: III, ATASE Yayınları, Ankara 2009.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralarım, Vatan Neşriyatı*, İstanbul 1957.
- ÇOKER, Fahri *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919–1923)*, C.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- DURŞUN, Kamil, , *İzmir Hatıraları*, Haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.
- EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü, *Milli Mücadele'de Bursa*, haz. İhsan Ilgar, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul 1981.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, C.1, TTK, Ankara 1953.
- General Papulas'ın Hatıratı, Yeni İstanbul Kültür Yayınları, İstanbul 1969.
- HATEMİ, Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri 1911-1917*, C. I, İstanbul 2010.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek, Ankara 2009.
- KARAY, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab (Mütakere Devri Anıları)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992.
- KAYA, Halit, *Refet Bele Askeri ve Siyasi Hayatı (1881- 1963)*, İstanbul 2010.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918–1938)*, TTK, Ankara 1988.
- KUTAY, Cemal, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılıımızda Bir İnsanımız: Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, C.4, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1992.
- NADİ, Yunus, *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- OKDAY, Şefik, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul 1986.
- ÖZALP, Kâzım Özalp, *Milli Mücadele*, C. I, TTK, Ankara 1988.
- PEKER, Nurettin, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, İstanbul 1955.

SADİ, Burak, *Atatürk'ün resmi yayınlara girmemiş söylev, demeç, yazışma ve söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, C.1, İstanbul 1987. SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Milliyet Yayınları, C.1, İstanbul 2011.

SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Milliyet Yayınları, C.2, İstanbul 2011.

Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982.

YALMAN, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888–1922)*, C.1, Baskı 2, Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñç, Pera Yayınları, İstanbul 1997.

C. TETKİK ESERLER

1. Kitaplar

AÇIKSÖZ, Hüsni, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu 1933.

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1971.

AKANDERE, Osman, Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Avşaroğlu Matbaası, Ankara 2011.

AKKILIÇ, Yılmaz, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Bursa 1997.

AKŞİN, Sina, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

AKTAR, Yücel, “Yunanistan’ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik Geleneksel Politikalarında Temel Yaklaşımlar”, 3. Askeri Tarih Semineri-Türk Yunan İlişkileri, Ankara 1986.

AKYÜZ, Yahya, *Milli Mücadele ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, TTK, Ankara 1988.

- ALPASLAN, Teoman, *Sevr ve Lozan'ın Ortak Hükümleri, Musul ve Kerkük Elden Nasıl Çıktı?*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008.
- ALTAY, Fahrettin, *İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, İstanbul 1949.
- APAK, Rahmi, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul 1942.
- ARMSTRONG, Harold Courtenay, *Bozkurt Kemal Atatürk Yaşamı*, Çev. Gül Ç. Güven, Arba Yay. İstanbul 1996.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Amerikan Belgelerinde 30 Ağustos Zaferi ve Amerika, Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı (Gnkur. Yayını)*, Ankara 1992.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara 1975.
- ARTUÇ, İbrahim, *Kurtuluş Savaşının Zorlu Yılları*, I. Baskı, İstanbul 1988.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara 1994.
- AYDINEL, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketleri*, Ankara 1990.
- AYDOĞAN, Erdal, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal Paşa*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- AYDOĞAN, Metin, *Mustafa Kemal Paşa Ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir 2005.
- AYIŞIĞI, Metin, *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012.
- BAYKAL, Kazım, *Bursa Ve Anıtları*, Cenkler Matbaacılık, İstanbul 1982.
- BUDAK, Mustafa, *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, Yeni Şafak Yayınları (Yakın Tarih Dizisi), İstanbul 1995.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- ÇOLAK, İbrahim, *Milli Mücadele esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına ait Hatıratım*, haz: Orhan Hülügü, Emre Yay., İstanbul 1996.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)*, Kastamonu 1983.
- DEMİREL, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim yay. İstanbul 1994.

- ERDEM, Nilüfer, *Yunan Tarihçilerin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, Derlem Yay., İstanbul 2010.
- GÖZE, Ayferi, *Milli Mücadele ve Devrimi Tarihi*, Beta Basım A.Ş., İstanbul 1993.
- GÜNEŞ, Hasan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1985.
- GÜRÜN, Kamuran, *17 Aralık 1925 Türk- Rus Anlaşması (Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl)(1491- 1992)*, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- HÜLAGÜ, Orhan, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul 2001.
- İNAL, Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, C. 4, 3. Baskı, İstanbul 1982.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1991.
- JAESCHKE, Gotthard, *Milli Mücadele Kronolojisi*, Ankara 1970.
- JAESCHKE, Gotthard, *Milli Mücadele Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922)*, I, TTK, Ankara 1989.
- KARAL, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, İstanbul, MEB yayınları, Ankara 1973.
- KARPAT, Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi(1800-2012)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- KENT, Marian, *Great Britain and The End of The Otoman Empire*, (ed.:Marian Kent), George Allen-Unwin Ltd., London1984.
- KİNROSS, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, İstanbul 1984.
- KORKMAZ, Zeynep, *Nutuk(1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s.304.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara 1986.
- LLOYD, George, *War Memours Of Dabid Lloyd George 1918*, Printe DJN The United States Of America, Boston 1937.
- METEL, Ali Balkan, *Anadolu'da ve Kıbrıs'ta Yunan-Rum Mezalimi*, Yeni Batı

- Trakya Dergisi Yayınları, İstanbul 2001.
- MUMCU, Ahmet. Mükerrerem Kamil Su, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1981.
- NEHİR, Nurullah. *219 Nolu Mühimme Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Edit: Kazım Kartal & Serpil Sevim Kartal, İKSAD, Ankara 2019.
- NEHİR, Nurullah. *Hüzün Yılları Osmanlı Arşiv Belgelerinde Erzurum 1914-1919*, Erzurum Bütükdşehir Belediyesi Yay., İstanbul 2016.
- NEHİR, Nurullah. *Dahiliye Nazırı Mehmet Celal Bey'in Almanya İzlenimleri "Almanya'daki İhtisasatım"*, Edit: Kazım Kartal, İKSAD, Ankara 2019.
- OLCAY, Osman, *Sevr Antlaşmasına Doğru(Çeşitli konferans ve Toplantıların Tutanakları Ve Bunlara İlişkin belgeler)*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, C.1, İstanbul 2009.
- ÖZÇELİK, Mücahit, *Sessiz Bekleyiş Türk Kamuoyunda Sakarya'dan Büyük Taarruz'a (Eylül 1921- Ağustos 1922)*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2013.
- ÖZKAYA, Yücel, "I. ve II. İnönü Başarısının Avrupa Kamuoyundaki Yankıları", *Ahmet Şükrü Esmel Armağanı*, Ankara 1981.
- ÖZKAYA, Yücel, *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara 1981.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2006.
- ÖZTÜRK, Ayhan, KİLCİ, Ahmet Nedim, KAPÇI Hikmet Zeki vd, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Arka Oda Yay., Kayseri 2007.
- RİFAT, Samih, *Tarih İçinde Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1989. SALAHİ, Sonyel, *Milli Mücadele ve Dış Politika II*, TTK, Ankara 2003.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara 2012. SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, TTK, Ankara 2004. SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü-III*, TTK, Ankara 1995.
- SELEK, Sabahattin, *İstiklal Harbi*, İstanbul 1966. AKIN Veysi, "Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)", Edit: Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 2002.

- SELİŐIK, Selahattin, *Türk İstiklal Harbi'nde Birinci İnönü Muharebesi*, Askerî mecmua (Tarih Kısmı), İstanbul 1 Haziran 1933.
- SHERRİL, Charles, *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Mustafa Kemal Paşa I*, Çev. Örgen Uğurlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ő., Şubat 1999.
- SONYEL, Salahi, *Milli Mücadele ve Dış Politika*, C. II, TTK, Ankara 1986.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*, C. I, Ankara 1983.
- SÜRMEİLİ, Serpil, *Milli Mücadelede Tekâlifî Millîye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı 1, Ankara 1998.
- ŞEVKİ, Osman, *Bursa Ve Uludağ*, Gaye Kitabevi, İstanbul 2007.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Yay., İstanbul 1972.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.IV, Başbakanlık kültür Yay., Ankara 1974.
- TUNÇAY, Mete, KOÇAK, Cemil, ÖZDEMİR, Hikmet vd., *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Türkiye Tarihi, C.4, Cem Yayınevi İstanbul 1997.
- TURAN, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004. TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi (1.Kitap)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi (2.Kitap, 2.Basım)* Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.
- TÜRKGELDİ, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık, Ankara 1948.
- UYKUCU, Ekrem, *1919'dan 1973'e Kadar Cumhuriyet Tarihi Ansiklopedisi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.
- UZKAYA, Yücel, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara 1989.
- ÜNAL, Muhittin, *Miralay Bekir Sami Günsav'nın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.
- ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarih(1700-1958)*, Emel Yayınları, Ankara 1978.
- ÜNAYDIN, Ruşen EŞref, *İstiklal Yolunda, Acıklı Günler*, TTK, Ankara 2002.
- ÜNAYDIN, Ruşen EŞref, *İstiklal Yolunda*, TTK, Ankara 1960.

YAVUZ, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, TTK, Ankara 1994.

YÜCEER, Saime, *Bursa'nın İşgal Ve Kurtuluş Süreci(8 Temmuz 1920- 11 Eylül 1922)*,

Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

YÜCEER, Saime, *Tanıkların Anlatımıyla Bursa Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2005.

2. Makaleler

1336/1920 Kitapçığı üzerine”, *ÇTTAD*, X/22, Bahar/2011, s.65-75.

AKDAĞ, Ömer, “İstiklâl Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)”, *Türkler*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.745-755.

AKIN, Fehmi, “Atatürk ve Fevzi Çakmak'ın Gözü ile büyük Taarruz”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S. 2, Ağustos 2008, s.98-109.

AKIN, Veysi, “Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)”, *Türkler*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 2002, s.306- 318.

AKMAN, Erdoğan “Birinci Ve İkinci İnönü Savaşlarının Sovyet Rusya Basınında Yansımaları (Pravda ve İzvestiya Gazeteleri Üzerinden Basın Analiz)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 4, 2014, s.38-55.

ALPTEKİN, Müderrisoğlu, “Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara 2013, s.27-53.

ARIKAN, Zeki, “Milli Mücadele’de Balıkesir”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, Kasım 1999-2003 s.469-474.

ARIKAN, Zeki, “Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşuna Doğru”, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yolunda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009, 2010, s.38-47.

AVCI, Cemal, “Tekâlif-i Harbiye İle Tekâlif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı

- Tanıttımı,” C. XI, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.31, Mart 1995, s.228-231.
- AYDIN, Mesut, “Misak-ı Milli ve Yeni Türk Devleti’nin sınırları II Türk –Yunan Sınırı ve Karasuları”, *OTAM Dergisi*, S.9, Yıl:1998, s.1-77.
- AYDIN, Mesut, “Yeni Türk Devleti ve Misak-ı Milli”, *Türkler*, C.16, Ankara 2002, s.91-116.
- BAYRAKTAR, Bayram, “Millî Mücadele’de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.22, Kasım 1991, s.141- 153.
- BİNGÜL Şeyhmus. Şeyhmus Bingül, Tanzimat Dönemi Diplomasisi Çerçevesinde Osmanlı-İran Hududunun Belirlenme Çabaları ve Derviş Paşanın Tahkikatı, *Tanzimat’tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Editörler: İrşad Sami Yuca, Hidayet Kara, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.
- BİNGÜL Şeyhmus. Tanzimat Döneminde Devlet ve Aşiret: Van’da Modernleşme Çabaları ve Aşiretler, *Dünyada Van*, Ed. Ercan Çağlayan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 157-169.
- BOYKOY, Seher, “I. Dünya Savaşı’ndan Milli Mücadele’ye Vatan Savunmasında Yenişehirliler”, *ÇTTAD*, IX/20-21, (Bahar-Güz) 2010, s.31-54.
- CÖHÇE, Salim, “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, C. XIII, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.37, Mart 1997.
- ÇAKMAK, Zafer, “Batı Anadolu’da Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi Hakkında Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi Tarafından Hazırlanmış Askeri Bir Rapor”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.1, Elazığ 2009, s.209-221.
- ÇAVDAR, Necati, “Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası’nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, *History Studies*, C.3, S.1, 2011, s.70-82.
- ÇABUK, Fehminaz. “Osmanlı Devleti’nin Eşkivalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Aldığı Tedbirler: Hemavend Aşireti Örneği (1880)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2018, s.519-550.
- ÇABUK, Fehminaz. 19. Yüzyılda Diyarbakır Vilayeti’nde Yaşayan Bazı Kürt Aşiretleri: Aşiret, Din ve Eşkivalık Meseleleri Üzerinden Bir Değerlendirme”, Edit. İbrahim Özcoşar Ali Karakaş Mustafa Öztürk Ziya Polat, Ensar Yay, *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Ensar yay.s.103 -134.

- ÇELEBİ, Mevlüd “Demirci Mehmet Efe’nin İki Mektubu”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, İzmir 1999, s.143-162.
- ÇELEBİ, Mevlüd, “Saruhan Sancağında İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkiler”, *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.20, S.2, Aralık 2005, s.17-42.
- ÇELEBİ, Mevlüd, “Menteşe Sancağı’nda İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkiler”, *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.20, S.1, Temmuz 2005, s.39-59.
- ÇETİN, Nurten, “Londra Konferansı’nda Ahmet Refik Paşa”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.4, Temmuz-2012, s.107-127.
- ÇOLAK, Filiz, “Atatürk Dönemi’nde Türkiye Cumhuriyeti’nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış”, *Turkish Studies*, C.8, S.2, Ankara 2013, s.345-364.
- DEMİR, Şerif, “Milli Mücadelede Celal Bayar (1919-1923)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.15-16, 2009, s.53-78.
- Devletlerinin Kafkas Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.2, Elazığ 2009, s.279-298.
- DİLEK, Mehmet Said, “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, *Karadeniz araştırmaları*, S.36, Kış 2013, s.31-42.
- DİNÇ, Sait, “Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Atatürk Araştırmaları*, 2008, s.1-30.
- DOĞANAY, Rahmi, “Büyük Taarruz’da Türk Havacılığı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.1, Elazığ 2003, s.375-388.
- DOĞANAY, Rahmi, “Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf devletlerinin Kafkas Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.2, Elazığ 2009, s.279-298.
- EKİNCİKLİ, Mustafa, “Parlamentar Sistemine Geçiş Sürecinde Batı Anadolu Kongreleri”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, S.11, Güz 2012, s.137-153.
- ERASLAN, Cezmi, “I. Dünya Savaşı Ve Türkiye”, *Türkler*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.339-360.
- ERCAN, Yavuz, “Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları”, *Ankara*

Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.14, S.25, 1981, s.41-59.

ERDEM, Nilüfer “Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu’da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler”, *ÇTTAD*, C.XIV, S.29, Güz 2014, s.97-140.

EVSİLE, Mehmet, “Millî Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Günlük Hayat”, *History Studies*, C. 4, S.1, 2012, s.215-234.

EZER, Feyzullah, “Tekâlif-i Millîye Emirleri Ve Tatbikatı”, *Turkish Studies*, C.9, S.4 Bahar 2014, s.445-456.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Denizli Sancağı’nda Meydana Gelen Asayiş Olayları (1914-1920)”, *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, C.3, s.195-217.

GÜÇLÜ, Mehmet, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin kaleminden: İzmir’de neler oldu?

ÇTTAD, C.10, S.22 , Bahar 2011, s.65-75

GÜL, Muhittin, “Atatürk’ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XI, S.1, Haziran 2009, s.51-72.

GÜNEŞ, İhsan, “Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 1999, s.68-82.

HIZLI, Mefail, “Cumhuriyet’in İlanından Önce Uluabad, Karacabey Ve Bandırma Yörelerindeki Yunan Zulmü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C.7, S.7, 1998, s.163-182.

KARA, Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Akademik Bakış*, C.3, S.5, Kış 2009. s.143-170.

KARAER, Nihat. “Paris’te ilk İkamet Elçiliğimiz kuruluncaya kadar (1797) Osmanlı –Fransız Diploması ilişkilerinin genel seyri”, *OTAM*, S.28, Ankara 2010, s.65-85.

KARAER, Nihat. “Fransa’da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendinin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXI, S.51, Ankara 2012, s.63-92.

- KARAER, Nihat. “Abdürrahim Muhip Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1806- 1811) ve döneminde Osmanlı-Fransız diplomasi ilişkileri”, *OTAM*, S.30 Ankara 2011, s.1-26.
- KARACA, Taha Niyazi, “Milli Mücadele’de Bozkır İsyanları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, Kayseri 2004, s.169-190.
- KAYA, Mehmet, “Yalova-Gemlik Bölgeleri ve İzmit Yarımadası’nda Yunan Mezalimine Dair İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu Raporları (12-22 Mayıs 1921)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, Bahar 2013, s.563-578.
- KAYIRAN, Mehmet, “Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı”, C.5, S.15 *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1989 s.639-664.
- KILAVUZ, Nuran, “Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvva-i Seyyare’nin Teşkili ve Tasviyesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S.1, Elazığ-2011, s.273-288.
- KIRKPINAR, Leyla, “Türk Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını”, Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, *T.C. Genelkurmay Askeri Daire ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay.*, İstanbul 1999, s.105-113.
- KOÇ, Nurgün “Milli Mücadelenin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studie*, S.3, 2013, s.1231-1254.
- KODAL, Tahir, “Millî Mücadele’de Denizli ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S.42, Kasım 1998, s.1021-1043.
- KÖNİ, Hasan, “1921 Tarihli Türk-Fransız antlaşması Hakkında Bir Belge”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.1, S.2, 1988, s.223-239.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Birinci İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.21, Temmuz 1991, s.603-607.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Milli mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, *Türkler*, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.314-339.
- MERT, Hasan, “İzmir’in Kara Günü 15 Mayıs 1919”, *Kuva-yı Milliye’nin 90.*

Yolunda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri (6-8 Eylül 2009), İzmir 2010, s.49-54.

- OKUR, Mehmet, “Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, Sonbahar 2011, s.73-90.
- ORHONLU, Cengiz, Yunan İşgali'nin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirlerin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler, *Bellekten* XXXVII/148, (1973), s.485-498.
- ÖZDAĞOĞLU, Aşkın, “Lanchester Stratejisi ve Sistem Dinamikleri: Büyük Taarruz Üzerinde İnceleme”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 12, S.2, Kasım 2013, s.63-94.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “Akhisar'daki İngiliz Askeri Kontrol Subayı Yüzbaşı P.Hadkinson'un Yunan İşgal Bölgesi'ndeki İzlenimleri”, *Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/3, s.149-158.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleri ile Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar (1914-1919)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.4, Ankara 1989, s.549-561.
- ÖZLÜ, Hüsnü, ‘İstiklal Harbi'nde Bursa'nın İşgali Sürecinde Mudanya'nın Bombalanması’, *Uluslar Arası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, 2014, s.124-147.
- ÖZLÜ, Hüsnü, “Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi'nin Analizi”, Atatürk Araştırma Merkezi, S.82, Mart 2012, s.25-52.
- ÖZTOPRAK, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, Ankara Kasım 1995, S.33, s.565-613.
- ÖZTÜRK, Ayhan, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk- Fransız Antlaşmaları”, *E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Kayseri 1993, s.113-134.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar, “Milli Mücadele İçerisinde “19 Mayıs 1919””, *Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C.5, S.2, 2004, s.65-74.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar, DAĞISTAN, Mehmet, “Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye”, *ÇTTAD*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.3-30.

- PANCAR, Emine, “Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketleri”, *ÇTTAD*, C. VIII, Sayı 18-19, Bahar-Güz / 2009, s.55-67.
- SINAR, Alev, “Bir Şehrin edebiyata Yansıyan Acı Hikâyesi: Milli Mücadelede Bursa”,
U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.13, 2007/2, s.337-360.
- SOFUOĞLU, Adnan, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.131-142.
- SOFUOĞLU, Adnan, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S.55, Ankara 2003, s.1-22.
- SÖYLEMEZ, Faruk, “Milli Mücadele’de Kastamonu Basını”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.12, 1993, s.412-416.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, *Türkler*, Edit: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.726-744.
- ŞAVKILI, Cengiz, “Millî Mücadele’nin Mali Kaynaklarından Tekâlif-i Milliye Emirleri”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, Kahramanmaraş 2011, s.17-32.
- ŞİHALIYEV, Emin, “Kars antlaşması, Nahçıvan’la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, C.2, s.15-26.
- TEMEL, Mehmet, “Ulusal Çıkar Politikası açısından İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne ve Milli Mücadeleye Bakışı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, Balıkesir, s.120-134.
- TİLGAR, Tanno, “Eston Basınında Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.43, Ankara 2008, s.159-179.
- TURAN, Şerafettin, “Kuva-yı Milliye Örgütlenmesi ve Kavramının Kurtuluş Savaşındaki Rolü”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yolunda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (6-8 Eylül 2009), 2010, s.15-26.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “İzmir’in İşgali olayı ve Yunanlıların VIII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi”, *Erü Sosyal Bilimler*

- Enstitüsü Dergisi*, S.10, 2001, s. 121-152.
- ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *ÇTTAD*, C.VIII, S.18-19, Bahar-Güz 2009, s.229-256.
- USLU, Dilara, “Paris Barış Konferansı’ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları”, *History Studies*, C. 4, S.2, Temmuz 2012, s.361-371.
- UYAR, Hakkı, “Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.1-30.
- ÜNAL, Yenal, “Refik Halit Karay ve Millî Mücadele”, *History Studies*, C.5, S.1, Ocak 2013, s.367-389.
- YALÇIN, Semih, Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli, *Türk İnkılâp Tarihi Ve Atatürk İlkeleri*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005, s.223-224.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Kurtuluş Savaşı Basını’nda Büyük Zafer”, *Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.19, S.30, 1997, s.240-271.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Milli Ordu’dan Düzenli Orduya”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.2, S.6, 1990, s.376-401.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Mudanya Bırakışması ve Yankıları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, S.18, 1996, s.189-202.
- YETİM, Fahri, “Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.13, Bahar 2011, s.55-69.
- YETİM, Fahri, “Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 dönemi Türk Dış Politikası”, *Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Doğumunun 125. Yılında Atatürk Özel Sayısı*, Afyonkarahisar 2006, s.203-226.
- YILDIRIM, Cihat, “I. İnönü Muharebesi’nin Yerel Basındaki Yansımaları; “Yeni Adana” Gazetesi Örneği”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Bahar 2013, s.745-766.
- YILDIRIM, Cihat, “İzmir’in İşgalinin Basında Yankıları”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Reşat GENÇ Özel Sayısı), C.29, Temmuz 2009, Ankara, s.1121-1135.

YILDIZ, Bilal, “Yeni Belge ve Çalışmalar Işığında Denizli Vak’ası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, Yıl: 2013, s.157-181.

ZABSIZ, Fethi, “İzmir’in İşgalinde Yunan Vahşeti” *Kemalizm Dergisi*, C.15, S.170, 1976, s.8-13.

D. TEZLER

ERDOĞAN, Muhammed, “8-14 Ekim 1926 Tarihleri Arasında icra edilen ve Cumhuriyet Tarihinin İlk Büyük Manevrası olan 4’üncü Kolordu/Ankara Manevrasının Cumhuriyet Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2006.

EYUPOĞLU, “İsmail, Mudanya Mütarekesi (Yapılan teklifler, Görüşmeler, alınan Kararlar)”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Erzurum 1998.

ÖZÇELİK, Mücahit, “Türk Basınında Osmanlı Devleti’nin 1.Dünya Savaşına Giriş Süreci”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2006.

SÜT, Rasim, “İzmir’in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar (1919- 1921) Batı Cephesi İkmal Sistem”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Eylül 2008.

YETİM, Fahri, “Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1920)”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Eskişehir 1994.

YÜZGEÇ, Ayşegül Demirden, “Birinci Büyük Millet Meclisi’nin

Yapısı Ve Faaliyetleri (1920- 1923)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Isparta 2006.

YILDIZ, Mahir, “61. Fırka Komutanı Kazım Özalp’ın Balıkesir’deki Faaliyetleri (15 Mayıs 1919- 30 Haziran 1920)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Balıkesir 2009.

E. ANSİKLOPEDİLER

“Bursa”, *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Başkent Yayınları, C.3, Ankara, s.1206-1212. “Bursa”, *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, Milliyet Gazetesi Yayınları, C.4, İstanbul 1986, s.2025-2029.

ERCÜMENT, Kuran, “Birinci Dünya Savaşı”, *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.196-200.

İNALCIK, Halil, “Bursa”, *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.445-449.

ÖZTÜRK, Cemil, “Mondros Mütarekesi”, *TDVİA*, C.30, İstanbul 1992.

F. MÜRACAAT ESERLER

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2002.

SAMİ, Şemsettin; *Kâmûs-ü Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2012

G. İNTERNET ADRESLERİ

ÇETİNTAŞ, Cengiz, *Bursa'nın Yunan İşgaline Girmesi Ve İlk Hükümet Krizi(1920)*, <http://www.cengizcetintas.com/index.html>

SARISAKAL, Baki, *Samsun Regie (Tütün) Fabrikası*, <http://www.bakisaridakal.com/>.

SARISAKAL, Baki, *Samsun Sadi Tekkesi ve Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, http://www.bakisaridakal.com/samsunsa_ditekkesi.pdf,

EKLER

EK-1⁴⁶²: Hakimiyet-i Milliye, 12 Temmuz 1920.

⁴⁶² Bu gazete metninde “Bir Hamle, Bir Kıyam” ve “Bursa Fecayı” yazılarında faydalanılmıştır.

⁴⁶³ Bu gazete metninde “Kadim Türk Payitahtına Kavuştuk”, “Kahraman Baş Kumandanımız, Kahraman Ordularına” ve “Vaziyet-i Harbiye: Bursa Cephesi” yazılarından faydalanılmıştır.

⁴⁶⁴ Bu gazete metninde “Yunanlılar Bursa’ dan Kaçmışlardır...” yazısından faydalanılmıştır.

Yeni Gün
12 Eylül 1922

105000

Yeni Gün Gazetesi

1922 Eylül 12
Yeni Gün Gazetesi

105000

Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi'ne Abonelikler İçin Lütfen Yazın.

Yeni Gün Gazetesi
Yeni Gün Gazetesi

Emir Şerifin Komutanlığına Döner: Kuvayı Milliye'nin Hedefi ve Bir Yürekle Göklerdeki Birleşim

Bizim emir Şerifin komutanlığına döner. Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim. Bu yazıda emir Şerifin komutanlığına döner ve Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Emir Şerifin Komutanlığına Döner: Emir Şerifin komutanlığına döner ve Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Kuvayı Milliye'nin Hedefi: Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Bir Yürekle Göklerdeki Birleşim: Bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Emir Şerifin Komutanlığına Döner: Kuvayı Milliye'nin Hedefi ve Bir Yürekle Göklerdeki Birleşim

Bizim emir Şerifin komutanlığına döner. Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim. Bu yazıda emir Şerifin komutanlığına döner ve Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Emir Şerifin Komutanlığına Döner: Emir Şerifin komutanlığına döner ve Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Kuvayı Milliye'nin Hedefi: Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

Bir Yürekle Göklerdeki Birleşim: Bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

İki Hedef

Bu yazıda iki hedef hakkında bilgi veriliyor. İlk hedef, emir Şerifin komutanlığına döner ve Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşimdir. İkinci hedef, Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşimidir.

Okuruzda Dehaşuk Hedefler ve...

Bu yazıda okuruzda dehaşuk hedefler ve... hakkında bilgi veriliyor. Okuruzda dehaşuk hedefler ve... hakkında bilgi veriliyor.

Kuvayı Milliye'nin Hedefi ve Bir Yürekle Göklerdeki Birleşim

Bu yazıda Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor. Kuvayı Milliye'nin hedefi ve bir yürekle göklerdeki birleşim hakkında bilgi veriliyor.

ÖZGEÇMİŞ

1988 yılında Kahramanmaraş'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Kahramanmaraş'da tamamladıktan sonra 2012 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2015 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimi tamamladı. Aynı dönem de Eskiçağ tarihi Anabilimdalında yüksek lisansa başlamış ve *M.Ö. 1500- 1200 yılları arasında Ugarit Şehrinin Ekonomik Önemi* adlı çalışmasıyla 2017 Yılında Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Tarihi Anabilim Dalı / Eskiçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek lisansını bitirip Eskiçağ tarihi uzmanlık ünvanın almaya hak kazanmıştır. Yazar, iyi derece de İngilizce bilmekte ve Şuanda Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Genel Türk Tarihi alanında doktora eğitimine devam etmektedir. Yazarın Birçok alanda çalışmaları bulunmaktadır.

Publishing House

978-625-7029-08-7